

591170147

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

Mag. 09.4637 Norrebro Bo

HB
hma

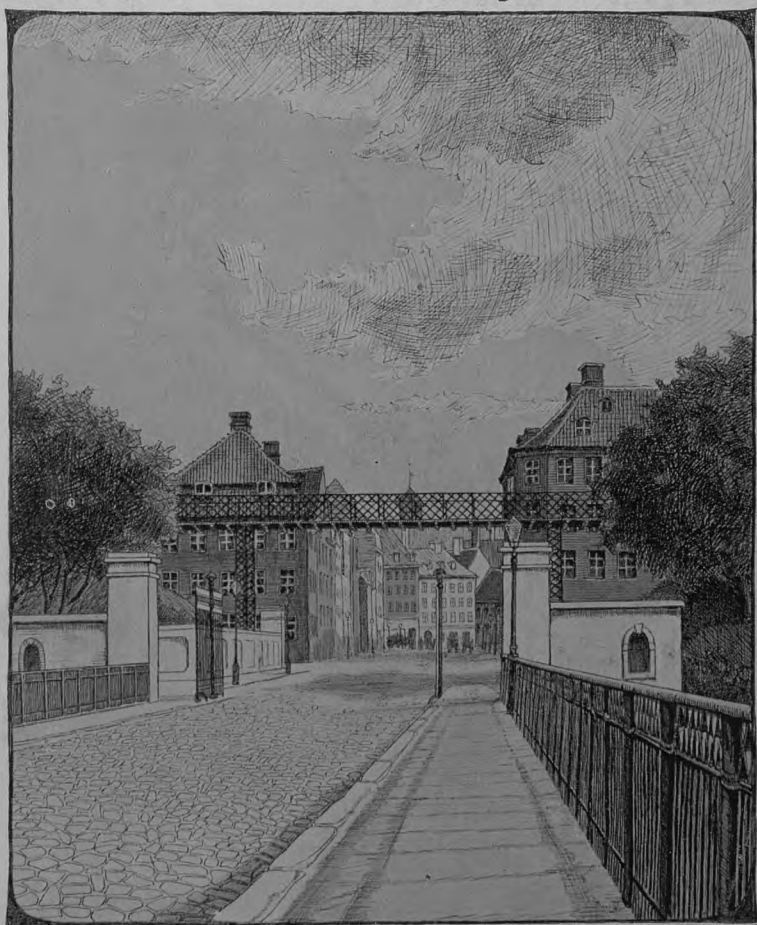
May

09.4637 Norman

Bo

62

Knud Bokkenheuser:

Nørrebro

Det Schønbergske Forlag, København
For Norge: J. W. Cappelen, Kristiania

KNUD BOKKENHEUSER

N Ø R R E B R O

AF SAMME FORFATTER UDKOM TIDLIGERE:

- DREJERS KLUB. Kulturhistoriske Interiører fra Rahbeks København. 1903.
- SAA BY SOM BORGER. Københavnerliv i Slutningen af det 18de Aarhundrede. 1905.
- DE SVANDT, DE SVANDT...!
Vandringer i det gamle København. 1906.
- LITTERATURHISTORIE.
Afhandling i SCHØNBERGS HAANDBOG. 1907.
- KGL. MAJEST.'s ACTEURS. Billeder af Skuespillerlivet paa Rahbeks Tid. 1908.
- CHRISTIANSHAVN.
Vandringer i det gamle Christianshavn.
(DE SVANDT, DE SVANDT...! II.) 1910.
- DET KGL. THEATERS SIDSTE BLAATAARNSFANGE,
et Blad af den danske Ballets Historie. 1911.
- FREDERIKSBERG.
Vandringer paa det gamle Frederiksberg.
(DE SVANDT, DE SVANDT...! III.) 1912.
- VEJEN GAAR MIN TRO OVER VESTERBRO.
Vandringer paa det gamle Vesterbro og Frederiksberg.
(DE SVANDT, DE SVANDT...! IV.) 1913.
- DEN GAMLE HERRE FORTÆLLER. 1916.
- ØSTERBRO FRA TOLDBODVEJ TIL VIBENSHUS.
(DE SVANDT, DE SVANDT...! V.) 1916.
- DER VAR EN GANG —!
Tante Charlottes Theaterminder. 1916.

KNUD BOKKENHEUSER

✕
N Ø R R E B R O

VANDRINGER

PAA DET GAMLE NØRREBRO

(DE SVANDT, DE SVANDT...! VI)

MED OMSLAGSTEGNING AF GERHARD PETERSEN

KØBENHAVN 8/11

DET SCHØNBERGSKE FORLAG

ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN

09.42

Nφ 82

b

KBHVN. - NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

MCMXVII

2190

Til

DIREKTØR MOGENS KNUDSEN

med Tak for fælles glade Studenterminder

FORORD.

DET er ikke med samme Følelser, jeg afslutter denne Bog om Nørrebro, som jeg har endt dens fem Forgængere med. Jeg ser nemlig i dette Arbejde Afslutningen paa den Serie »De svandt, de svandt —«, der egentlig har dannet mit Manddomsarbejde og skabt mig min virkelige Læsekreds.

Ind paa alt det, jeg nu elsker og arbejder for i min Bog, kom jeg maaske ganske tilfældigt; det var mine Spadsereture, der først blev til spredte Avisartikler, men koncentreredes i hele Bøger, som aldrig har haft til Hensigt at skabe en fuldstændig Københavns Historie, men som skulde være Led-sagere for andre paa deres Ture, saa at de herigen-nem saa at sige lukkede Byen og dens Historie ind i deres Hjerter og selv fik Lyst og Mod til at gaa videre paa egen Haand.

Ser jeg tilbage paa det lange Arbejde, der nu er endt, maa jeg være glad og taknemlig for, at jeg fik Lov at fuldføre det. Derfor skylder jeg min stadig voksende Læserkreds og mine Tilhørere ved Foredrag og Spadsereture en varm Tak.

Men jeg havde ikke faaet saa mange i Tale, om mit Forlag ikke havde staaet mig trofast bi, fordi det saa, hvad jeg vilde, længe inden jeg selv fandt sikker Form derfor. Og det samme Forlag er endnu saa liberalt, at det giver mig Lejlighed til nu at gøre den oprindelige Bog — »De svandt, de svandt —« — ny i en omarbejdet Skikkelse, naar Serien er samlet.

En god Presse maa jeg ogsaa takke for; der er sagt mange forstaaende og velvillige Ord om det, jeg skrev, aldrig noget ondt.

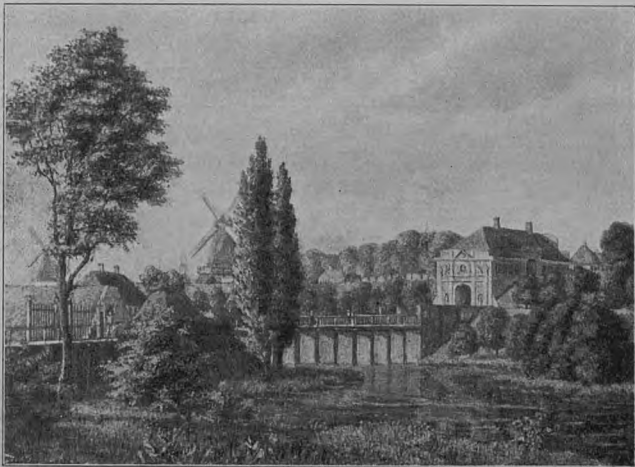
Mange har ogsaa i Tidens Løb rakt mig en hjælpende Haand. Man kan jo ikke i Kongeriget Danmark leve af at være Forfatter i saa speciel en Genre som min.

Fordi jeg slutter denne Serie, er dog heldigvis ikke mit Arbejde sluttet. Der ligger mange Opgaver og vidt Land for mig endnu; men jeg kan nu se baade tilbage og frem, tilbage netop paa det, der for mig peger fremad. Og jeg føler det som en Pligt og en Samvittigssag for mig at fortsætte mine Granskninger i den Bys indre og ydre Historie, som jeg i saa høj Grad elsker og føler mig som Led og Del i.

Der er altfor mange, der tror, jeg ved langt mere, end jeg gør; derom bærer mange Breve og Forespørgsler Vidne; men jeg ser netop heri Bekræftelsen paa, at jeg har fundet Vej fremad mod de Maal, jeg har sat mig. Til Vejs Ende naar sikkert ingen, der vil saa dybt til Bunds som muligt, sidst af alle jeg selv.

Juli 1917.

Knud Bokkenheuser.

Nørreport set fra Glaciet. 1832. (Maleri af Carsten Henrichsen.)

I.

INDLEDNING.

HVOR lille København var, da *Henrik Hertz* i 1836 skrev sit klassiske Skuespil: »Sparekassen«, faar man et levende Begreb om af nogle faa Replikker deri. *Antonie* vil gerne bruge noget af Arven efter den »aldrende Pensionist« *Sørensen* til at leje Værelser »udenfor Porten« til næste Sommer; hun mener ogsaa, at det vil være heldigt, at man anskaffer en ny Hat til Mutter, da den gamle blaa er vendt og farvet op tre Gange, og Skildvagten, naar Familien drager ud ad Vesterport om Søndagen, vender sig og ser paa den. At Fatter ikke gider gaa med ud »paa Landet« eller rettere sagt »uden Ports«, som man da sagde, fordi han fore-

trak at tage sig sin Motion ved at spille Kegler i Store Kongensgade, er atter et Billede, der drager Linierne op for Byens rent ud provinsielle Dagligliv. Alle kender hinanden lige til Sengklæderne, som man solede paa Gaden, og det hed sig jo, at *Frederik den Sjette* var mest tryk, naar Nøglerne til Byens Porte var bragt op paa Amalienborg, og saa var ogsaa Byens Borgere sikre paa, at *Fæstningen København* var rolig; under Kongens Hovedpude laa Nøglerne, og han alene vidste, hvorledes de skulde drejes om.

En eneste Undtagelse var der dog: Nørreport var altid aaben; naar *Rahbeks* Venner eller han selv kom for sent til at slippe ind ad Vesterport, maatte de gaa den lange Vej omkring ad Nørre, — men den var heldigvis ogsaa baade vogtet og værnet af Borgervæbning og Toldvæsen, Akcisebod og Glacis, saa at der intet kunde ske, selv om Fjenden kom til Landet.

Men Nørreport var Byens største og skønneste; den gav Anledning for Digterne til Besyngelse; *Over-skou* skriver i 1830 en hel Vaudeville »Nørreports Vagt St. Hansaften«; Underofficeren synger her, at Vagten

»vogter paa hver lystig Fætter
og tillader ej, at Splid
Byen af dens Søvn saa blid
vækker op ved Nattetid,
i Vagten sætter
enhver, der trætter.«

Men alligevel staar Porten frit oplukket »i Nat, St. Hans Nat«, og der sker da ogsaa de uhyggeligste Forviklinger, fordi den sædvanlige Kontrol mangler. Ægtemanden drager uset ud for at møde sin Elskerinde; hans Kone og Datter vil ogsaa paa Eventyr til Kirsten Pils Kilde, og den tjenstgørende Soldat maa med Graad se sin Elskede, Tjenestepigen Trine,

tage til Skovs og dør i Nattens Løb »fradanse sig sin Ære«.

Vi genfinder Nørreport som Udgangspunkt fra Byen den Dag, da Fodgarden gør Oprør mod *Struensee* Juleaften 1771; da sidder Kaptajn *Schiöning*, hvis Memoirer ligger utrykte paa Universitetsbiblioteket, i sit Logis paa Kultorvet og ser, hvorledes Gardens oprørske Udsendinge for at slippe ud til Frederiksberg Slot og overbringe Kongen deres Klage søger Nørreport, som man ikke endnu helt har naaet at spærre; de springer over Bommen og naar deres Maal. Matroserne, der vil klage, vælger samme Vej; og endelig har vi i *H. P. Holsts*: »Den lille Hornblæser« et frisk og frejdigt Billede af Drenge Afsked med Byen

paa Volden over Nørreport. —
I Linie opmarcheret
staar næste Dag et Jægerkorps
vel pudset og armeret.«

Hvor kønt der var paa Nørrevold over Porten, siges i de kun faa Ord om, hvorledes Morgensolen skinner paa de grønne Træer og paa de danske Drengene i den grønne Jægeruniform. Men vi føler det maaske langt varmere og inderligere, naar vi en Aften i April følger *Poul Martin Møller* derop; han ser Jomfruerne sole sig dør, han ser Høkeren gaa dør med sin sølvbeslagne Merskumpibe. Violerne pipper saa smaat frem paa Voldskrænten, og den altid forelskede Digter kan føle sit Hjerte paa Vesten og mærker, at det er tungt, at han skal gaa hjem alene, naar den yndige Strøm af skønne, unge Kvinder søger ad Hjemmet til for ikke at forkøle sig i Aftensvalen.

Den unge *Adam Oehlenschläger* vandrede ogsaa med bankende Hjerte imod *Christiane Hegers* Bolig paa Nørregade sin »Sværmetur« den 17. Juli 1800; han saa hende ikke ved Vinduet, som han havde

ventet, og saa gik han tilbage ad Volden, hvor han Aftenen i Forvejen havde vandret med hende i »usigelig himmelsk Lyksalighed og Henrykkelse«! Mismodig var han, fordi han ikke en Gang ved at kaste et Blik ned fra Volden i hendes Have kunde stille sit Savn. Men efter en lang Vandring uden Maal gennem Byen ender han alligevel igen paa Volden, hvor de stod en Gang, tavse, Favn imod Favn, alting tav, ingen Lyd hørtes uden deres Kærlighedssuk.

Ogsaa *Emil Aarestrup* sender i et ret ukendt Digt: »Københavnske Minder« de gamle Volde med deres Tilbehør et taknemligt Nik, naar han begynder i følgende Optakt:

»O, I grønne Bastioner,
hvor den unge Martsviol
stod ved Siden af Kanoner
i den friske Morgensol«,

og hans Blik iler fra Volden baade ind ad mod:

»de matbelyste Hjørner
hvor min uerfarne Sjæl
mangen Skønhed under Kysen
kigged ved en Lygtepæl«

og ud ad:

»Nørrefælle, hvor du ryster,
Sælgekoner staar for Skud;
stort i Holger Danskes Brillen
tog sig Kongens Livkorps ud.
Prægtig steg min hvide Drage,
højt mod Blæsten stod den fast,«

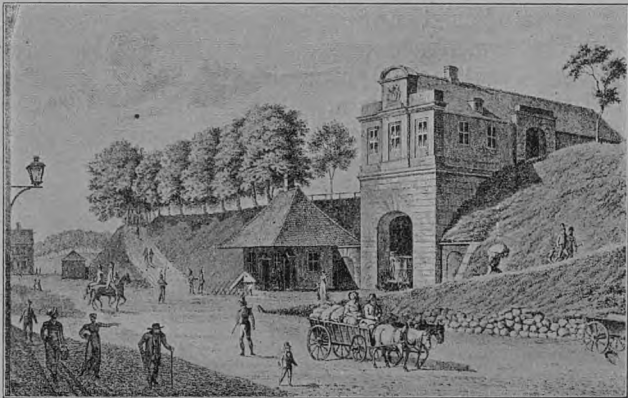
og han mindes

Janitscharmusik ved Vagten!
Ak, som denne Amme her
tysser paa sin Glut med Ranglen,
støjed du for Folket der.«

Ogsaa i urolige Tider, hvor *Frederik den Sjettes* Janitscharmusik ikke har den samme dyssende Virk-

ning som i *Aarestrups* Barndom, kan vi se afvekslende Billeder fra den gamle Vold, næsten altid begyndende fra Nørreport. *Overskou* mindes de bevægede Dage i 1807, da Volden var bedækket med en uhyre Menneskevrimmel. Vægterne havde deres gule Kobbeler om Livet eller spadserede i Vægterkjolen med Kone og Børn; Borgerskabet, som Borgervæbningen kaldtes, gik i et eller andet Stykke af Uniformen eller med den opkrampede Militærhat

Nørreport indenfor Volden. (Overlæge Halks Samling.)

til den sædvanlige Dragt; Studenterne i korte, mørkeblaa Trøje med hvide Lidser eller i sorte Kjoler med en paaheftet rød Krave; langs Brystværnene stod Infanteri, og i Bastionerne laa Artilleristerne lejrede om Kanonerne, medens den saakaldte »anden Afdeling« i smaa Troppes exercerede nedenfor ved Møllebygningerne og dannede det besynderligste Karikaturmaleri, da disse sammenrapsede Femtenrigsdalerskarle, som de betittedes, fordi de fik 15 Daler paa Haanden, kun havde Armatur, men ingen Mundering. Deres Klæder havde de for-

skelligste Farver og Snit; nogle havde Trøjer, andre Frakker, enkelte endda ingen af Delene, men gik i Vest og Skjortearmer, nogle bar korte, andre lange Bukser, og dette gav dem i Forening med den kejtede Exercits et højst løjerligt Udseende. Stabsofficerer, Herregaardsskytter og sjællandske Ryttere som Ordonnanser galloperede under Skrigen og Skraalen til Stimmelen, som over alt spærrede Vejen, frem og tilbage forbi hverandre; i en aaben Vogn kørte den gamle Biskop *Balle* med det alvorlige, store Ansigt under den store Allonge-paryk, uden Hat paa, fra den ene Flok til den anden, for at holde Trøste- og Opmuntringstaler, som kun faa brød sig om at høre paa.

Paa mange Steder havde hele Kompagnier stillet Geværerne i Pyramider og laa gruppevis omkring Brødkoner og Brændevinssælgersker, medens Kammerater fra andre Vaabenarter halvberusede spankede, syngende og støjende, Arm i Arm, om iblandt dem. Og udenom og imellem de bevæbnede med deres i Solen blinkende Vaaben myldrede det af Mænd, Fruentimmer og Børn, som dels besøgte deres Venner og beslægtede, dels begabede dette til alle Kanter udbredte nye og overordentlige Røre.

Fra Rosenborg bevægede Mængden sig ud mod Toldboden; man kunde fra de dækkede Bastioner her følge en fire Timers heftig Kamp, da danske Kanonbaade forsøgte at faa Bugt med et af Englænderne nyanlagt Batteri ved Svanemøllen; saa stirrede man pludselig paa den engelske Flaades Masteskov, der tonede frem i det fjerne; alt blev stille, til Bombardementet faa Dage efter tordnede sin Død over de sorgløse Københavnerne der inde paa Volden fra Nørreport til Øster. Saa lidt var vi forberedt — den Gang!

— Under Belejringen af Svenskerne i 1658—59 var Nørrevold ikke den mest udsatte Del; det var

ogsaa derfor, at vi til Nørrevold kan henføre Hovedscenen fra den bevægede Juleaften 1658, da Borgerne midt under Julenadveren kaldtes til Volds, men det senere viste sig at være blind Allarm, saa at Kvinderne kunde bringe deres Ægtemænd Maden der op, saaledes som vi kender Beskrivelsen fra *Vallensbæk*:

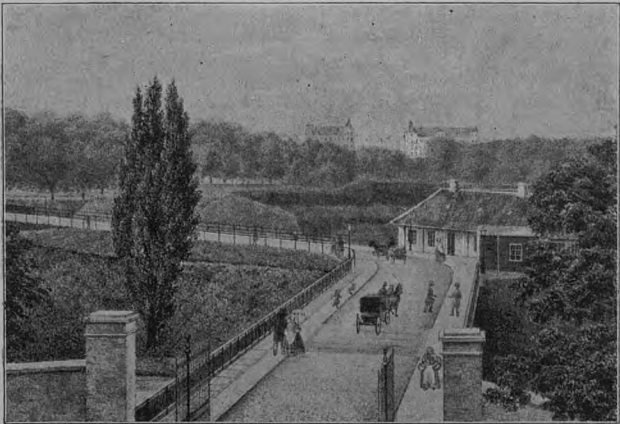
»Paa Volden ædis Aftensmad
paa Juleaften, o, hvor glad.
Med fuld godt Mod, med Øl og Vin
enhver der drikker Skaalen sin«;

men da alle var draget hjem i den iskolde Vinternat, var dette Sted ogsaa det, hvor Vagtblussene holdtes mindst ved Lige, og derfor kunde det hælde, at man ikke observerede, at en stakkels, fattig Student, der stod dør trofast i sin tyndslidte Kjole, frøs ihjel og først blev funden den næste Morgen.

Men fra den værnende Volds Alvor spreder der sig ogsaa i Fredstid et hyggende og for Byen smykkende Skær, fordi det er Indbyggernes naturlige Spadserested, der ikke altid er lige artigt; *Tode* ivrer jo imod de unge Piger, der ikklædt »Spindelvæv« og intet for Resten flaner paa Volden efter Solnedgang og paadrager sig Forkølelser og andre langt ubehageligere Følger saa vel for Legeme som Sjæl. *Anders Tikøb* maa jo absolut under sit Besøg her i Byen et Svip derop.

Omkring Nørrevold samler især Minderne fra Nørreport sig, naar man tænker paa hine stolte Tider, da Borgervæbningen fra sine Fælleddure rykkede ud og ind under den ganske Bys Deltagelse og Ledsagelse. Og det Navn, hvortil man paa Grund af *Klæstrups* fornøjelige Billede deraf mest fæster Erindringen, er Mandens, der bred og stolt red i Spidsen, Grosserer og Oberst i Borgerne *Johan Gerhard Frederik Garbrecht*. Han var Associé i det højt ansete Firma *C. Fabritius & Wewer*, han var

født i 1799 og døde i 1857. Nogen helt almindelig Mand var han ikke. Sin militære Pligt tog han med den største Alvor, og Grunden hertil var, at han virkelig i denne sin Gerning fandt et Udløb for sin patriotiske Iver, hvad han ellers ikke kunde finde Lejlighed til uden i den Lejligheds-poesi, han efter sin Samtids Smag mestrede ved festlige Lejligheder, naar han havde været med til

Udsigt til Nørrebro. (Overlæge Halks Samling.)

at spille Komædie i »Holbergs Minde« eller deltaget i Skydeselskabernes, Vaabenbrødrenes eller det bestandig borgerlige Selskabs Sammenkomster enten inde i Byen eller paa Ravensborg udenfor Nørreport. Mange af disse Poesier er trykte, en Del samlede i Mindeblade, Vaabenbrødrene udgav over ham efter hans Død.

Men som han red højt til Hest i Spidsen for sine Borgere, red han ogsaa sin Pegasus med susende, højtsvungne Vinger; det er nok til for at karakterisere hans Digtning's Art at nævne et Par Titler paa

de Samlinger, han udgav: »Vaarblomster«, »Riffelkrandsen«, »Valkyriernes Krands«, »Gravlilier«, »Sværd og Banner« er betegnende for hans Lyriks naive og godtroende Art.

Det var i øvrigt, hvad senere Tider næppe helt har kunnet fatte, betragtet som en stor Ære at være Borgerofficer; det var Byens bedste Folk, man be-

Gothersgades Mølle. 1865. (Overlæge Halks Samling.)

troede dertil; de gjorde deres Pligt i Krig og Fredstid; betegnende er det saaledes, at Grundlæggeren af det højt ansete Høffdingske Handelshus, Grosserer *N. F. Høffding*, der døde som Oberst i Borgervæbningen, satte Pris paa Titlen, og at hans først i 1896 døde Enke stadig lod sig titulere Oberstinde.

Hvad der ogsaa gav Volden og Livet dør et frit Præg, var de mange Vejrmøller, der tillige virkede kønt i Byens Profil. Skønt *Adolph Reckes* Møllersvend bor paa Vestervold, ikke paa Nørre, er dens

frejdige Københavneropsang fælles for alle Møllerne; derfor maa denne Møllersang ikke forbigaa, hvor Voldens Billede tegnes.

»Med Hatten ej jeg melder
mit Goddag — faldera,
og Møllen ta'r ej heller
Hatten a', — faldera.«

»Vi bo saa fornemt paa den grønne Vold,
ved dens Skrænt,
der holde vi en Skildvagt og en Told-
Assistent.

Og vil vi, kan vi slaa os
ret til Ro, faldera,
for de skal passe paa os
begge to, faldera!

Og efter Klokken ni paa Volden tør
man ej gaa,
kun Møllen gaar, den er ej gal og spør',
om den maa.

Den driver om med Vinger
som et Lyn, faldera,
og se, mit Værk det bringer
mig jo Gryn, faldera!«

Mølleren fra Vestervold siger, at »de andre Møller brænde, bedst de staa, det veed Gud, og Assurance-compagniet maa punge ud«; det bringer os til her ved Nørrevold at tænke paa Gothersgades Mølle, der brændte ned, uden at Brandvæsenet mærkede noget til det hele, før det var forbi, hvilket har givet Anledning til en humoristisk Fortælling »Da Gothersgadens Mølle brændte —«, hvori Fortælleren stadigvæk bliver afbrudt, saa at han aldrig faar Lejlighed til at gøre Rede for, hvorfor og hvorledes den brændte.

Det kan maaske derfor være morsomt at meddele, at meget gamle Folk endnu kan berette, at det skete en Lørdag Aften, som Mølleren Datter skulde kon-

firmeres om Søndagen; hendes Tøj skulde stryges; men man passede ikke paa med Jernene; der gik Ild i Tøjet, og Møllen brændte.

Hunæus' berømte Billede fra Volden imod Øst Store Bededagsaften med Portrætterne af Prins *Ferdinand* og Prinsesse *Caroline*, *Chr. Winther* o. fl. andre hænger jo nu paa Kunstmuseet, og dets Historie er morsom derved, at den Dame, der er fremstillet spadserende med den jødiske Agent *Philipson* under Armen, en Mand, der just ikke var bekendt for sine Dyders Skyld, ikke havde faaet sin Gemals Tilladelse til at lade sig afbilde med ham, hvorfor han blev saa rasende paa Kunstneren, at han — købte Billedet.

Men at der ogsaa fandtes et levende, maaske mere folkelig præget Liv paa Nørrevold St. Bededags Aften, derom vidner et langt mere ukendt, men lige saa fornøjeligt Arbejde af *Bernhard Olsen* fra 1868, som her er gengivet.

Men gemte de gamle Volde paa Minder om Livet paa dem og Kampen om dem og fra dem, saa havde de i — ja, det lyder maaske som en daarlig Brander! — deres Indvolde mærkelige Spor fra hine Tider, da Byen første Gang blev Fæstning, som ikke nøjedes med Mure, men ogsaa brugte Planker og Jord til at skærme udadtil og Taarne, gennem hvilke man indefra fik let Vej ud. De ældste Rester af disse ejendommelige Fortidsminder — fra det 13de Aarhundrede — dækkede man over, da Voldene blev lagte under Christian den Fjerde; for den moderne Krigsførelse var de ingenting værd; men man havde dog den Gang Pietet nok til at lade disse gamle Taarne staa; da vi rev Voldene ned i 60'erne og 70'erne, fjernedes brutalt alt, hvad der laa i Vejen for at gøre Byen saa grim som muligt. Af Vanvare skaanede man ganske vist Jarmers Taarnets Ruiner paa Hjørnet af Vester- og Nørrevold; men da man

i 1874 ved Afdækningen af Nørrevold ud for Larslejstræde stødte paa meget vel vedligeholdte Levninger af det saakaldte Hanetaarn, middelalderligt romantiske som de var, især naar man saa dem i Maaneskin — skønnere Syn har vi kun haft i København af Marmorkirken, inden det lykkedes *Tietgen* at faa den færdig —, rev man dem brutalt ned og anbragte til »Minde« derom en Rundkreds af

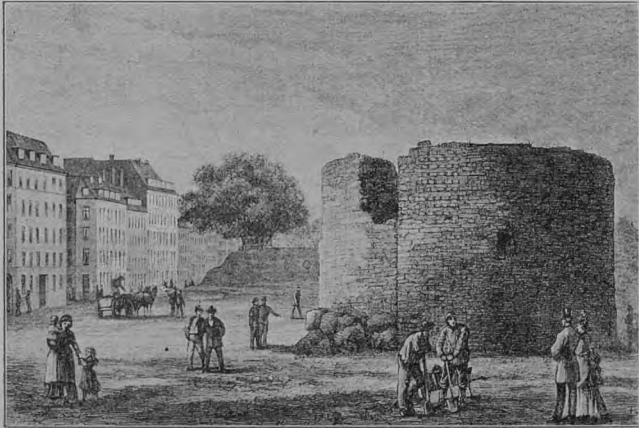
Store Bededagsaften paa Volden ved Nørreport.
(Carl C. Christensens Samling.)

Sten i Brolægningen, som faar den mindre vel instruerede Beskuer til at tro, at der egentlig her findes en Aabning til et af de Rør, der takket være *Ambts Snille* gjorde vor By til maaske den bedst kloak-forsynede i Evropa.

Og dog var Hanetaarnet foruden at være smukt tillige et Minde fra Dronning *Philippas* Tid, da vi sloges derfra mod vore Fjender, og det fik senere en fornyet Berømmelse derved, at — ved et mærkværdigt Sammentræf af Lydlighed — *Hahns* Ba-

stion laa her i 1659. Man kan mene om denne Eventyrer, *Frederik den Tredies* og *Christian den Femtes* Yndlingshofsnog, hvad man vil, man kan rolig give ham det tunge Ansvar for, at Danmarks maaske betydeligste Statsmand, *Griffenfeld*, blev styrtet; men eet maa man lade ham; modigt og tappert forsvarede han netop ved Hanetaarnet i Spidsen for Kongens Livkorps sin By under Svensker-

Hanetaarnet. 1874—75. (Overlæge Halks Samling.)

krigen, og skønt han, da han saa tilbage paa sit Liv, medens han laa paa sit Dødsleje og gik sit Synderegister igennem, med en vis Selvironi sagde: »Ich habe mich nimmer in der Welt für etwas gefürchtet«, saa tjente det ham maaske denne ene Gang til Ære, da han fra Hanetaarnet viste, at han heller ikke veg tilbage for noget i Krigstid.

Hvorfor maatte vi dog ikke beholde det Hane-taarn? Det laa jo frit ved Nørretorv og kunde kun pynte, ikke skæmme det gamle »Klude-Torv« paa nogen som helst Maade.

Og slutter vi nu ved Nørreport, maa vi erindre, at den fra sin oprindelige Plads fra *Christian den Fjerdes* Tid ved hele Fæstningens Omlæggelse i 1671 flyttedes til Enden af Frederiksborggade, der den Gang kun gik fra Volden til Rosenborggade og fortsattes i Mikkel Vibes Gade langs Vestsiden af det nuværende Kultorv, der først blev anlagt efter Branden 1728. I 1680 forlængedes Frederiksborggade til Lille Købmagergade.

Da Loven om Demarkationsliniens Nedlæggelse den 6. Januar 1852 var blevet vedtaget, var Voldene og Portene dødsdømte. Nørreport faldt først i Barbarernes Kløer; det skete allerede i Juni—Juli 1856, at man til Harme for alle dem, der elskede deres By, lagde voldelig Haand med Økse og Hakke paa den og dens Minder; Vesterport faldt Aaret efter, derefter Amagerport og sidst i 1858 Østerport.

Mærkeligt og trist nok er en saa dygtig Ingeniør som *Ambts* Navn knyttet til den sidste Voldrests Død. Det var hans i sig selv geniale Jernbaneprojekt, der i Fjor tog Livet af Østervolds Levninger; det er muligt, at Tid kræver Plads; nye Tider nye Skikke!

Men det er dog heller ikke til at benægte, at et vist Pietetskrav overfor det gamle kunde have Ret til at nyde større Respekt end den eneste Trøst, der ligger i Hjertesukket:

De svandt, de svandt! . . .

Indgangen til »Blaagaard«. (Overlæge Halks Samling.)

II.

BLAAGAARD.

DEN Del af Nørrebro, der har den største, ikke altid lige glædelige Historie, er *Blaagaard*. For vor Generation er Navnet kun en Glose, der er knyttet til een af Nørrebros grimme Gader; de lidt ældre erindrer noget om Blaagaards Seminarium, som er Moderskole for det nu saa navnkundige *Jonstrup*. Men Kongsgaardens og det litterære og borgerlige Blaagaards Saga er for længst gaaet af Minde.

Paa *Frederik den Tredies* Tid laa der fra *Peb- 7*
lingesøen og helt ud til, hvor Assistens Kirkegaard
begynder, en vid Mark, der kaldtes *Teglgaardsmar-*
kèn, hvilket lader formode, at der i tidligere Dage
har ligget en Teglgaard. Denne Mark købte en af
Frederik den Tredies Yndlinge, hans tidligere Kam-

merskriver og Omslagsforvalter, senere saa betroede Rentemester og Statholder *Christopher Gabel*, for derpaa at bygge sig et Lystslot med en mægtig Have omkring. Da Tagstenene var blaa, kaldte Københavnerne Gaarden *Blaagaard*, og det Navn beholdt den siden.

Hvorfra Gabel havde faaet sine mange Penge, er ikke let at sige; men at han i høj Grad har udnyttet sin Indflydelse hos Kongen, er givet; Beskyldninger for Bestikkelighed maatte Gabel bære, og han fik da ogsaa mange og mægtige Fjender, derimellem Kronprinsen, den senere *Christian den Femte*, og selve Dronning *Sofie Amalie* og mægtige Adelsmænd som *Ahlefeldt'er* og *Rosenkrantz'er*. Hans Eftermæle, da han døde d. 13. Oktober 1673, var da ogsaa saa betinget heldigt, at den, der skrev venligst om ham, Juristen *Herman Conring*, kun kunde sige: »Han er ikke saa udannet, som det almindelig siges, og ser man hen til hans naturlige Begavelse, har han ingen Lige.«

Gabel vidste selv, at hans Magt stod og faldt med Kong Frederik; han faldt da ogsaa straks ved dennes Død i Unaade og trak sig tilbage fra Hove.

Der var i Gabels Tid kun en prægtig Have, og han har plantet de senere saa mægtige Lindealléer; ellers laa der kun Smaapavilloner med blaa Tage paa Grunden. Hovedbygningen er langt yngre.

I 1688 solgte *Gabels* ganske ubetydelige Søn hele Ejendommen til Generalfeltmarskal *Ulrik Frederik Gyldenløve*, som dog kun beholdt den i kort Tid, hvorpaa den kom i forskellige Officerers Hænder, indtil Kong Frederik den Fjerdes Broder, Prins *Carl*, købte den i 1706. Han udvidede Grunden ved ogsaa at købe Jord paa den anden Side af Søen, det saakaldte Akcisebodvænge imellem Peblingsøen og Farimagsvejen, og det var ogsaa ham, der byggede den stolte Hovedbygning, det virkelige, historiske *Blaagaard*.

Denne Prins *Carl* var ikke nogen betydelig Personlighed; til Trods for, at han fik mange Titler og Embeder, var han egentlig kun en jævn, rolig Godsejer, der tilbragte sin Tid med at jage og ride, læse i pietistiske Bøger, sysle med Guldmageriet og Haverkunsten, og dette har »Prinsens Have«, som man ogsaa kaldte Blaagaard, sikkert nydt godt af i rigt Maal. For øvrigt var han god mod sine Bønder og kom godt ud af det med sin Broder, Kongen, der regnede ham for en stor Ubetydelighed, der var fuldstændig i Lommen paa sin Hofmester, den senere Minister *Carl Adolf Plessen*, og det i den Grad, at Kongen en Gang i Spøg sagde: »Der kommer *Prins Pless* med min Broder *Carl*.« Hoffet, der førtes paa Blaagaard, og hvortil Prinsens Søster *Sophie Hedevig*, en meget strængt pietistisk Dame, sluttede sig, var ganske vist lille, men yderst fornemt og tilbagetrukket. Prinsen havde 47 Personer til sin Opvartning, Prinsessen 23, og der spistes paa Sølv.

Skønt Prins *Carl* var en af Naturen godmodig Mand, lod han sig dog af sin Søster, der havde meget strænge Principper, ophidse i den Grad imod Kong *Frederik*, fordi denne havde taget *Anna Sophie Reventlow* til Dronning, at han brød med Hoffet og forlod Blaagaard sammen med Søsteren for sammen med hende og den uundværlige Plessen at føre Hus fjernt fra Hovedstaden paa sit Gods Vemmetofte. Siden lod han sig, svag af Karakter, som han var, forsone med Kongen og *Anna Sophie* og nedlod sig endda til at staa Fadder til et af hendes Børn med Kongen. Ved sin Død i 1729 havde han testamenteret *Sophie Hedevig Blaagaard*.

Medens denne Gaard var i Kongens Sødskendes Eje, indtraf der i 1716 en Begivenhed, der vakte stort Røre i København; *Czar Peter den Store*, der havde lovet Danmark Hjælp mod *Karl den Tolvte*, kom med *Czarina*, den senere *Katharina den Første*,

til København og lagde 20,000 Russere paa Hveen og 4000 udenfor Nørreport. Glæden over denne Hjælp var noget blandet hos Frederik den Fjerde. For det første stode Kongen ikke paa Czaren over en Dørtærskel, blot en Smule Medvind for Svenskerne vilde hurtig kunne vende dennes Sind imod Danmark, saa at han i Stedet for at hjælpe Kong Frederik mod Kong Karl i Skaane kunde falde paa at hjælpe denne mod København, og saa var det ikke gunstigt at have den russiske Barbar liggende indenfor Byens Volde med 4000 Mand og med 20,000 i Reserve paa Hveen, medens vore Soldater var stærkt bundne i Norge; dernæst var der slet ikke Plads paa Københavns Slot til de mægtige Gæster, og endelig var Rygtet om, hvor forfærdeligt og brutalt baade *Peter* og *Katharina* havde teet sig fra det Øjeblik, han satte sin Fod paa dansk Grund i Gedser, og hun i Rødby, fløjet forud for dem, saa at *Frederik den Fjerde*, der ved Siden af den Hang til overdreven Nydelse af Spiritus, der havde kendetegnet de fleste oldenborgske Konger, dog var en fint dannet, lidet robust Natur, ikke havde særlig Lyst til at have det russiske Herskerpar altfor nær i daglig Omgang, og han faldt da paa at bede Prins *Carl* og Prinsesse *Sophie Hedevig* om, at de vilde huse Czaren paa Blaagaard. Det var endnu i Dronning *Louises* Tid, saa Forholdet mellem de to Hof-fer paa hver sin Side af Nørreport var stadig ven-skabeligt; men skønt Prins *Carl*, der dog var ret ængstelig for sit pæne Sølvtøj, var tilbøjelig til at imødekomme Broderens Ønske, strandede Arrangementet dog paa Prinsessen af religiøse Grunde. Hun saa i *Peter den Store* kun Barbaren, »Moskovitten«, der i hendes Øjne kunde sættes i Rang med Hed-ninger, for hvem hendes fromme Sind ingen venlig Tanke kunde rumme, og saaledes gik det til, at Blaagaard slap for Indkvartering af Selvherskeren

over alle Russere og saaledes blev et historisk Minde fattigere.

Medens Prins Carl som sagt var en ret ubetydelig Karakter, var det modsatte Tilfældet med Blaa-gaards nye Ejer, Prinsesse *Sophie Hedevig*, der var en Dame med en stærk Vilje og meget varme Sympatier og Antipatier, stræng i sin Dom og stærkt grebet af pietistisk Sværmeri. Det var hende umuligt at indgaa i noget af de sædvanlige fyrstelige, af Politik dikterede Ægteskaber; hun havde sine udprægede Interesser, hun dyrkede Musik, og hun malede til Husbehov og levede ellers for sin Godgørenhed, som hun drev i Stilhed, men i stort Omfang. Hun var som ganske ung bleven tvunget til at forlove sig med Arveprins *Georg* af Kur-Sachsen; men ham holdt hun ikke ret længe ud, og saa hævede hun Forbindelsen til *Christian den Femtes* Fortvivlelse; hendes Moder, Dronning *Charlotte Amalie*, arbejdede saa paa en Forbindelse mellem hende og den senere tysk-romerske Kejser *Josef den Første*; men dette satte hun sig med Hænder og Fødder imod, og da man saa foreslog hende *Karl den Tolvte* for at gøre dennes Stemning mod Danmark blidere — han var jo for øvrigt selv Søn af en dansk Prinsesse, hendes Tante, *Ulrikke Eleonora*, der havde fristet trange Kaar som Sveriges Dronning — erklærede hun, at hun var bleven klog nok af sin Fasters Skæbne til ikke at gøre den Dumhed om igen, og hun blev saaledes ugift hele sit Liv.

Helt uimodtagelig for blidere Følelser var hun dog ikke. Gud og Hvermand i Danmark vidste, at hun stod i et endog meget intimt Forhold til sin Overkammerherre *Carl Adolph v. Plessen*, saa at Rygtet endog — men med Urette — sagde, at hun var hemmeligt gift med ham. *Sophie Hedevigs* Navn knyttedes uløseligt til Danmarks Historie derved, at hun gjorde sit Gods Vemmetofte til adeligt

Jomfruekloster; sine varme Følelser overfor *v. Plessen* dokumenterede hun derved, at hun ved et Gavebrev af 9. Maj 1732 skænkede ham Blaagaard, ligesom hun testamenterede ham et Sølvtaffel og en Sølvbuffet. Plessen vilde af Hensyn til Folkesnakkene ikke tage imod Blaagaard i Prinsessens levende Live; men saa blev Kong *Christian den Sjette* vred og befalede ham at overtage Gaarden, som hermed gled ud af kongeligt Eje.

Det bliver derfor nu nødvendigt at stifte nøjere Bekendtskab med denne Blaagaards mærkeligste, paa en Maade ogsaa betydeligste Ejer, som ogsaa var den, der gav Lystejendommen dens endelige Præg.

Carl Adolph v. Plessen var født i 1678, og efter at han havde foretaget de for Datidens unge Adelsmænd sædvanlige Uddannelsesrejser i Udlandet, blev han, som vi har set, nært knyttet til Prins *Carls* og Prinsesse *Sophie Hedevigs* Hof. Da han i Striden havde taget stærkt Parti imod *Anna Sofie Reventlow*, frygtede Kong *Frederik den Fjerde* for, at han ved hans Død skulde faa stor Magt og staa *Anna Sofie* haardt imod, hvorfor han gjorde alt for at stemme Plessen blidere. Der er noget forunderligt rørende i det bekendte Optrin d. 11. Oktober 1730, da den døende Enevoldskonge kaldte *Plessen* op til sin Seng og, idet han hængte Elefantordenens Baand om hans Hals, inderlig bad ham skærme Dronningen og hendes Børn mod deres mægtige Fjender.

Plessen tog imod Elefanten; men han holdt ikke sit Løfte, han var tværtimod »stadig *Anna Sofie* lige gram«. Derfor gjorde *Christian den Sjette* ham ogsaa til Medlem af Konseillet og til Overkammerherre ved Hoffet, og det siges om hans Virksomhed, at han var en mere end almindelig begavet Mand med rig Dannelse og udmærkede Talegaver. Han

var desuden en ædel, uegennyttig og trofast Karakter med alvorlige og dybe Interesser og en virkelig from Mand. Han understøttede Videnskaberne; navnlig hjalp han Historikeren *Hans Gram*, *Holbergs* samtidige, til at skabe sit berømte Bibliotek. Men han var ogsaa praktisk; han styrede sine vidtstrakte Godser dygtigt og var en ivrig Deltager i og i lang Tid Præsident for saa vel det asiatiske som det vestindisk-guineiske Kompagni.

Til at begynde med var Forholdet mellem *Plessen* og *Christian den Sjette* ovenud venskabeligt; men skønt *Plessen* selv, som sagt, var dybt religiøs, kunde han ikke gaa med til den nye Pietismes Intolerance, og han erhvervede sig derved en dødelig Fjende i Dronning *Sofie Magdalene*, som satte ondt for ham hos Kongen. *Plessen* var en stejl og stolt Adelsmand, der ikke var bange for at sige Kongen sin Mening lige ud; Kong *Christian* derimod yndede, at hans Adelsmænd iagttog en mere »submis« Tone, og *Plessen* tog derfor den 27. April 1733 sin Afsked fra Konseillet; da Kongen stadig siden ansaa ham som Fører for en »Bande«, der rettede sine Kræfter imod ham, fratog han uden videre *Plessen* hans Pension, og han kom aldrig mere i Statstjeneste. Han levede Resten af sit Liv for Ledelsen af sine Godser; han ejede *Førslevgaard*, *Harrested*, *Gundersløvholm*, *Saltø*, *Kastrup*, *Fuglebjerg* og *Fodby* paa Sjælland og *Dronninglund* i Jylland.

Han interesserede sig ikke meget for Landbo-reformerne; derimod var han ivrig for Skoleundervisningen hos sine Bønder og oprettede hele 16 Almueskoler, som han selv kontrollerede ved sine stadige Besøg; han var i høj Grad godgørende, var ugift og døde d. 30. Januar 1758.

Blaagaard kunde saaledes ikke være kommet i bedre Hænder end *Plessens*. Selvfølgelig var Gaarden ham ikke stor nok, han købte Grund helt til

Ladegaardsaaen og saa meget paa den anden Side af Peblingsøen, at denne kom til at ligge som et Slags Indsø. Meget opholdt Plessen sig dog ikke her ude, og efter hans Død solgte Arvingerne Blaa-gaard til *Rahbeks* Faders Morbroder *Knud Lyne*, der den Gang var Konsumptionssskriver og en meget velstaaende Mand, efter hvis Enke *Rahbek* som bekendt arvede 12,000 Rdl.; om denne Lykke beretter Vennerne fra *Storms* Bord i Drejers Klub i et Brev til en fraværende Søofficer, der er Medlem af Klubben: »Paa *Rahbek* ses, siden han arvede, ingen anden Forandring, end at han har faaet sig en ny blaa Frakke med blanke Knapper i, og at Biblioteksdirektionen har mulkteret ham for 12 Rdl. for uafleverede Bøger, da de fandt det billigt, at han afgav $\frac{1}{1000}$.«

Disse Linier er overordentlig betegnende. Man maatte lægge Mærke til, naar *Rahbek* fik en ny Frakke, for det hændte næsten aldrig, og den Uorden, der siden kunde bringe selv *Kamma* til Fortvivelse, har sikkert retfærdiggjort den idømte Straf. Pengene fik for øvrigt hurtig Ben at gaa paa; Økonom var *Rahbek* som bekendt ikke; ved hans Død var *Bakkehuset* prioriteret op over Skorstenene; men de satte ham i Stand til at foretage en stor og frugtbringende Rejse til Udlandet, hvor han navnlig studerede Skuespilkunst, og om hvilken han fortæller vidtløftigt i sine »Erindringer«s andet Bind. Men i første Bind omtaler han *Knud Lyne* og *Blaa-gaard*, og da det er dette, der i denne Forbindelse har Interesse, skal vi give den gamle Digter selv Ordet:

»*Knud Lyne* var en Slegfredsøn af min Farmoders Fader, en velhavende Selvejer, der af to Ægteskaber havde adskillige baade egne og Stedbørn (blandt hvilke den i sin Tid saa ansete Generalkrigskommissær *Stephen Hansen*, Ejer af Hammermøllens

Geværfabrik m. m.). Hver Gang Knud Lynes Moder kom med Drengen til hans Fader, var de øvrige Sødskende, især Søstrene, studse og uvenlige imod begge; kun min Farmoder, der var et ejegodt Gemyt, skjulte ham under Trappen og gav ham Ost og Brød, langt fra at drømme om, at det i Tiden skulde gengældes hendes Afkom med en Formue af omtrent en Tønde Guld.

Hvad der siden gav Anledning til, at samme *Knud Lyne* kom til København, er mig ubekendt; men at han tidlig maa have været utilfreds med sin Stilling i Bondestanden, véd jeg af den pudserlige Anekdote, at han alt som Barn med en jævnaldrende Bondedreng gjorde Forsøg paa at rømme til Holland, hvortil man hyppig i den Tid udvandrede der fra Egnen, og at de til den Ende, medens Gaardens øvrige Folk var paa Marken til Høstarbejde, bemestrede dem Grødgryden paa Skorstenen og saaledes forsynede begav dem paa Vejen; men da deres Proviant slap op, inden de uden Tvivl var komne ret langt, vendte de angergivne og mismodige med den tomme Gryde tilbage.

At han her i København kom i Tjeneste hos den i de Dage saa navnkundige Købmand *Severin*, véd jeg af, hvad jeg mindes at have hørt ham selv fortælle, at denne hans Husbond en Gang, han skulde staa Fadder, sendte ham ud at hente sig en Vogn, og at han nu i sin jydskke Enfoldighed kom hjem med en af de Arbejdsvogne, der holdt Ved Stranden, uden at gøre sig den ringeste Forestilling om, det maatte være en anden Art Vogn, som her gjordes fornøden. Om hans videre Opkomst véd jeg intet, uden at hans fornemste Handel var med ostindiske og kinesiske Varer, og at hans forstandige, huslige, driftige, ædle og gudfrygtige Hustru, der evig vil blive mig et uovertruffet Ideal af en af de Dages Dannekvinder, sikkerlig ikke mindre end han selv

bidrog til at drage Guds Velsignelse ned over deres Hus og holde den fast dertil.«

Denne jydske »Uldbonde«, som hans Uvenner, da han var naaet til Velmagt, yndede haanligt at kalde ham, har sikkert været en hyggelig og god Patriark i sin Slægt; han har aldrig extravageret, men levet sit solide borgerlige Liv i Gemytlighed. Herom vidner *Rahbek*, naar han fortæller om sine Forældres muntre Selskabsliv, hvor der samledes en fornøjelig Kreds om dem i samme glade Stemning; især kom gamle *Knud Lyne*, der efter Dagens Møje og Byrde nok gad forslaa Aftenen i et godt Lag og ved et godt Glas Vin.

Lyne havde to aarlige Højtideligheder, nemlig een Gang om Vinteren at komme paa Komædie og een Gang om Sommeren til Skoven, ø: til Kilden.

Til Komædien tog han en hel Loge og inviterede de nærmeste Omgangsvener med, som da efter Forestillingen, der var tidlig forbi, fulgte med hjem »paa et Stykke Smørrebrød. Naar saa det var for-tæret, drak man Punch, og naar de lidt fjernere Gæster var taget hjem, sagde *Knud Lyne* gemytligt til gamle *Rahbek*: Nu, *Rahbek!* nu er de paa Døren, lad os to nu faa os noget at drikke!« hvorpaa de satte sig i god Ro til at ryge deres Piber, hvortil de drak ikke mindre end fire Flasker Vin; dette var maaske lovlig meget; men *Lyne* havde af sin Stedbroder, den før omtalte Generalkrigskommissær, faaet den noget mærkelige Leveregel, at, dersom han ikke lærte at drikke, blev der aldrig noget af ham. *Knud Lyne* havde ogsaa mange morsomme »Sprich-worter«; naar han satte sig til Bords for at drikke, sagde han til Konen: »Der er en Ring om Maanen, Morlille, det betyder vaadt!«

Om *Blaagaard*, da *Knud Lyne* købte den, siger *Rahbek*:

»*Onkel Lyne* havde købt *Blaagaard*, et Sted, om

hvilket der fra dets forrige kongelige Ejere endnu svævede en Art Nimbus, saa meget mere som Hovedbygningen beboedes af højfornemme Lejere, og Ejeren deraf beskeden tog til Takke med Økonomibygningen ud mod Vejen. Havde jeg, den første Gang, jeg spiste i Byen til Lynes, med det barnagtige Frisprog, som hele min sælsomme Opdragelse havde forvænt mig til, erklæret, at dør kom jeg ikke mere, da de gav mig Vand i min Vin og »røde Korender« — Tyttebær, der naturligvis ikke forekom i min Bedstemoders jyske Køkken —, da vendte Bladet sig aldeles ved de senere Søndagsture til Blaagaard, der endnu lever mig i festlig Erindring, og hvor min Kærlighed for det landlige saa meget mere maatte faa Næring, som der var et Sagn omkring mig, at Lyne, efter hvem jeg var opkaldt, og som derfor i Faddergave havde bestemt mig 12,000 Rdl., i Stedet for disse nu tiltænkte mig denne Ejendom, en Plan, der desværre blev omstødt, da nogle Aar derpaa *Christian den Syvendes* Yndling, Grev *Holck*, i sin høje Naades Dage saa godt som nødte Ejeren til at sælge sig det ved et saa højt Bud, at jeg mindes den Tid at have hørt Lyne sige, at han ikke kunde forsvare ikke at modtage det. Naturligvis kunde han ikke forudse, at Køberen, inden han fik sine Forpligtelser opfyldte, skulde falde i Unaade, og Sælgeren nødsages til at tage Gaarden igen, just ikke saa særdeles vel behandlet.

Saaledes erindrer jeg, at af de seks dejlige, gamle Linderader, der udgjorde de stolteste Alléer, jeg véd at have set, adskillige i Overensstemmelse med den nyere Havesmag straks blev omhugne; og har det Indtryk, dette Hærværk da gjorde paa mig, min hele øvrige Levned saaledes bevaret og forstærket sig, at der er faa Ting, jeg nødigere gaar til, end at lade et især gammelt Træ fælde; og mindes jeg ligeledes, at det var mig til stor Forargelse, da nogen

Tid efter min Fader lod en Lindeløvhytte i sin Have omhygge for at bygge et muret Lysthus, at drikke Kaffe i om Sommeren, i Stedet. *)

Mellem hine blaagaardske Erindringer, af hvilke endnu adskillige lever hos mig, vil jeg her anføre et Par, fordi de hver paa sin Maade forekommer mig at have noget karakteristisk. En Eftermiddag gik jeg i Haven med min Fader i en af de store Alléer og havde paa Drengewis en Kvist i Haanden, med hvilken jeg gav en af Lejerens, daværende Statsminister *Rosenkrandses* Jagthunde, hvoraf han, efter Tidens Skik, havde mange, et Smæk. Hunden, en stor, hvid Høsehund med brune Øren, som jeg i dette Øjeblik synes at kunne se for mig endnu, satte sine Forben paa mine Skuldere, kastede mig over Ende og blev staaende over mig. Paa mit Vræl kom min Fader til, jog Hunden bort og hjalp mig op, men gav mig derpaa en dygtig Irettesættelse og foreholdt mig, at, dersom Hunden ikke havde været bedre end jeg, kunde den have skambidt mig, en Lærdom, der uden Tvivl ikke har haft liden Del i den Modbydelighed, jeg stedse selv har haft for at mishandle Dyr og for at se dem mishandlede.

Af en helt anden Natur er næste Anekdote, men der og, mener jeg, har sit karakteristiske. Det var gerne Skik, at vi om Søndag Eftermiddag efter at have drukket Kaffe kørte en Tur med *Lynes* velbekendte graa Heste, som efter ældre Dages Skik en stor Hund løb ved Siden af. En smuk Eftermiddag, da Vognen var kørt frem, og jeg var løbet

---

*) Denne Respekt for og Kærlighed til gamle Træer bevarede Rahbek lige til sin Død. Som bekendt var Vejen i Bakkehusalleen og Stedets Have navnlig om Vinteren ufremkommelig som et bundløst Morads; Solen kunde ikke trænge ned og tørre den. Man foreslog da Rahbek at lade de fire store Popler udenfor Huset fælde; men da blev han vred og sagde, at han vilde komme igen og spøge, hvis nogen vovede at røre dem efter hans Død.

i Forvejen ud i Gaarden, medens de andre gjorde dem færdige, faldt det mig ind, at jeg den Dag havde faaet ny Kjole paa af en af min Faders gamle, rød med gule, toppede Knapper, Modedragten i *Frederik den Femtes* Tid; og da jeg vidste, det ikke vilde bekomme mig vel, hvis jeg smurte den til, fandt jeg det forsigtigst at prøve, om jeg kunde smøre den paa Hjulet, og jeg gik til den Ende hen og satte Ryggen mod Hjulet.

Da nu de andre kom ud og skulde i Vognen, opstod naturligvis et stort Anskrig over Tjærepletten paa min Ryg, og forundrede det mig ikke lidet, at min Fader i Stedet for at tage mit Forsvar for gyldigt, at jeg havde gjort det med Flid for at erfare, om Hjulet kunde smøre mig, gav mig et Par dygtige Ørefigen, som jeg i Betragtning af min gode Hensigt fandt helt uforskyldte.

Endnu maa jeg, inden jeg slipper Blaagaards- anekdoterne, medtage een, skønt den uden Tvivl baade er af noget senere Dato, end for det indtil denne Dag uudslettelige Indtryk, det gjorde paa mig. Som en Søndag Eftermiddag min Fader, min Moders Broder, en Student *Gertsen*, min Informator og jeg kørte ud til Blaagaard, gik paa Broen over Peblingsøen Hyrekareten, vi kørte i, i Stykker, og begge Bommene op for Dørene, saa vi ikke kunde komme ud, hvorpaa min Fader, arrig over det uforsvarlige Køretøj og den Vrimmel, der samledes om os, lod Vinduerne gaa ned, greb med een Haand i hver af Dørene og satte nu sit Hoved mod Karethimmelen for at sprænge den og fra den Side skaffe os Luft; til Lykke var de omkringstimlende alt i Begreb med at løfte Kareten saaledes i Vejret, at vi kunde komme den ordentlige Vej ud. Jeg nægter imidlertid ikke, at, naar min Fader i senere Dage undertiden lod mig høre, at jeg saa gerne vilde over alt igennem med Hovedet, kunde jeg ikke

bare mig for at tænke ved mig selv paa, hvo der vel i Ordets bogstaveligste Forstand havde givet mig Eksemplet, og fra hvem det vel i nogen Maade kunde være en Arvedel.«

Man erfarer igennem disse *Rahbeks* Barndoms-erindringer, at *Knud Lyne* en Tid havde solgt *Blaagaard* til *Christian den Syvendes* Yndling, *Holck*, og hans Tid hører til det mørkeste af *Blaagaards* Historie.

Frederik Vilhelm Conrad Holck, der var født 1742, blev som ganske ung Kammerpage hos Kronprins *Christian (den Syvende)*, og enhver, der kender Kongens forfærdelige Historie, véd ogsaa, hvilken ulykkebringende Indflydelse denne Djævel i menneskelig Skikkelse havde paa den ulykkelige Fyrste. *Reverdil* giver ham det Skudsmaal, at han dansede godt og løj med Fripostighed, men han var tillige vittig og omgængelig. Den Magt, han havde over *Christian den Syvende*, misbrugte han til at skille Kongen og *Caroline Mathilde* ved at hindre, at Dronningen kom med paa *Holstens-Rejsen* og siden paa den store *Udenlandsrejse*; han fortrængte den eneste, der kunde have hjulpet Kongen, nemlig *Reverdil*; han lod sig af Kongen lønne med de højeste Titler og Ordener og steg til sidst til *Geheimeraad* og *Hofmarskal*. Hans Pengesager var i en evig Uorden; to Ægteskaber — med *Stiftamtmand Stokfleths* Datter, der bragte ham 80,000 Rdl. i Medgift, men døde kort efter Brylluppet af *Smaakopper*, og med en Datter af *Grev Danneskjold-Laurvigen*, der endnu kun var et Barn paa 15 Aar — bragte ham en *Rigdom*, han hurtig forødede, og han plyndrede derfor Kongen for alle de Penge, han kunde flaa af ham; men det værste var, at han opnaaede denne Gunst ved at deltage i og anføre Kongens vilde Orgier og *Nattetogter* rundt i *Byens Gader*.

I *Særdeleshed* har *Holck* »Æren« af at have ført

Kongen sammen med Prins *Georg Ludvig af Braunschweig-Beverns* uægte Datter *Anna Kathrine Beuthak*, den under Øgenavnet »*Støvlet-Katrine*« saa berygtede Skøge, der fuldstændig bjergtog Kongen. Da *Holck* indsaa, at Stemningen i København var farlig ogsaa for ham selv, saa længe *Støvlet-Katrine* og Kongen gjorde Byens Gader usikre ved Nattetid, fandt han det klogest at forlægge Skuepladsen for disse Udskejelser lidt udenfor Byen, og hans Øjne faldt da paa den gamle Prinsegaard ude ved *Pebblingesøen*, og saaledes gik det til, at han fik Kongen til at sætte ham i Stand til ved et mægtigt Tilbud at tvinge den skikkelige *Knud Lyne*, der slet ikke trængte dertil og nødvendig vilde miste sit kære *Blaagaard*, til at sælge den. Der er næppe Tvivl om, at Købet af *Blaagaard* har været et Maskekøb, og at Kongen har været den virkelige Køber. Saa meget mærkeligere lyder det, at Pengene først skulde betales i Rater; man kan maaske deraf slutte, at den stærkt forgældede *Holck* har draget Fordel ogsaa af denne Handel paa Kongens og *Knud Lynes* Bekostning.

Dette Salg af *Blaagaard* maa vel kunne sættes til Begyndelsen af 1767; thi *Støvlet-Katrine* blev exporteret til Hamborg i Januar 1768. Og *Knud Lynes* Genovertagelse af den mishandlede Gaard maa være sket i Eftersommeren 1770; thi i Juli Maaned dette Aar var det, at Kongen paa en Rejse til *Holsten*, som *Holck* selv havde arrangeret for at adsprede ham, og som blev skæbnesvanger derved, at *Struensee* da blev Livlæge, gav *Holck* Afsked paa graat Papir.

Men der havde desværre været Tid nok til at ødelægge det skønne *Blaagaard*. Som *Rahbek* fortæller, blev en Del af *Lindealléerne* fældede; men ogsaa inden Døre var meget lagt øde. Enhver, der har set, hvor smukt *Plessen* selv udstyrede sine

Ejendomme, enhver, der f. Eks. har beundret de dejlige Gibslofter paa Førslevgaard, vil forstaa, at han ogsaa har udstyret Blaagaard pragtfuldt; men hvor *Støvlet-Katrine* kom med sin vilde Horde, ramponerede og itubrød hun alt, hvad hun kom i Nærheden af, Malerier, Lofter, Møbler og Vægge, og den drukne Skare, der med Kongen i Spidsen fulgte hendes Parole, lystrede kun altfor villigt, medens *Holck* som Herlighedens nominelle Ejer saa smilende til; det var jo ikke hans Ejendele, det gik ud over; det var jo lige meget, naar bare Kongen morede sig og betalte!

Efter at den kongelige Unaade havde ramt *Holck*, trak han sig tilbage til sine Godser *Eckhof* og *Bordesholm* i Holsten; han opnaaede ogsaa i 1789 at blive Amtmand over *Kiels*, *Cronshagens* og *Bordesholms* Amter, og paa sine ældre Dage levede han som en Patriark stille og tilbagetrukket her, elsket og æret af sin Familie og sine undergivne, fordi han var en munter og godmodig Herre, hvis landlige Idyl kun forstyrredes af hans Ungdoms Kreditorer, der ikke lod ham i Fred, før han døde. Den danske Diplomat *Johan Georg Rist*, der som Privatsekretær hos *Grev Schimmelmänn* traf ham i Kiel i 1797, skildrer ham som Typen paa en fuldendt Kavaller fra Frederik den Femtes og Christian den Syvendes letsindige Hoffer, en Type, der den Gang allerede hørte til Sjældenhederne. Han døde d. 7. December 1800 paa *Eckhof*, og hans senere Biografer har søgt at dømme ham mildt, idet de hævder, at der næppe fandtes Ondskab hos ham; men Hovedtrækkene i hans Karakter var en utrolig Lethed og en grænseløs Godmodighed.

Man kan imidlertid ogsaa være for blødsøden i sin Dom over afdøde; vore tidligere Historikere har haft en altfor stor og ofte for den historiske Sandhed misvisende Tilbøjelighed hertil. For sit For-

hold til *Christian den Syvende* fortjener han ingen Tilgivelse; han staar Danmark til Ansvar for Historiens Domstol for den Part, han for Tilfredsstillelsen af sin egen Lyst har i den ulykkelige Konges senere Skæbne, og her kender Dommen ingen Naade!

Det er urigtigt, naar det f. Eks. i *Carl Bruuns* »København« siges, at *Holck* 1777 solgte Gaarden til den bekendte Købmand *Peter Tutein*; det var *Knud Lynes* Arvinger, der foretog dette Salg, og *Tutein* beholdt kun Ejendommen i tre Aar, idet en Plan om her at anlægge en Silkebaandsfabrik strandede; men Salget betyder dog det i *Blaagaards* Historie, at dens Dødsdom er fældet; der er ikke længere Plads til kongelige eller private Lystslotte paa *Nørrebro*, og da *Johan Paul Kalckbrenner* i 1780 sammen med *den kgl. danske Dugmanufaktur* anlægger en Klædefabrik paa Grunden, dèr, hvor nu Slotsgade ligger, lader han den stolte Have og Hovedbygningen forfalde, og Udstykningen af *Blaagaard* er fra dette Øjeblik kun et Tidsspørgsmaal.

Inden vi imidlertid gaar videre i denne sørgelige Ødelæggelseshistorie, maa vi dog se lidt paa Grundene til, at sligt virkelig kunde og med historisk Nødvendighed maatte ske. Hoffet, der hidtil havde haft noget Afglans af *Christian den Sjettes* Pragt-syge, levede først under *Guldbergs* Periode efter den store Katastrofe ved *Struensees* Fald meget indtogent; der var jo heller ikke mange Personer at holde Hof for; Enkedronningen, *Juliane Marie*, og hendes Søn levede helst udenfor København, *Caroline Mathilde* var død i Landflygtighed, og hendes to Børn, Kronprins *Frederik* og Prinsesse *Louise Augusta*, skulde jo først være voksne, inden de trængte til at holde Hof, og da Kronprins *Frederik* tog Magten og styrtede *Guldberg*, var *Blaagaard* allerede under Forvandlingens Tegn; og som bekendt var Kron-

prinsen, den senere *Frederik den Sjette*, saa nøjsom og lidet fordringsfuld med Hensyn til sin egen Person, at han var fuldt ud tilfreds med de Slotte, der allerede stod til hans Disposition.

Hertil kom, at den lange Fredsperiode i Slutningen af det attende Aarhundrede, da Evropa ellers stod i Revolutionens og Krigens Tegn, takket være *Bernstorffs* kloge Politik blev en lykkelig Tid for Danmark, hvori der kom mange Penge til Lan-

Blaagaards Seminarium. (Carl C. Christensens Samling.)

det, det blev de store Industri- og Handelsforetagenders Periode, og til den krævedes der Plads; intet Under derfor, at Blaagaard maatte med i Udviklingen, og selv om Tilintetgørelsen gik langsomt, gik den sikkert.

Da i 1786 *det kgl. Dugmanufaktur* ophævedes, gik Ejendommen for en Vurderingssum af 65,000 Rdl. over til Finanskollegiet, der udnyttede den ved at leje den ud til industridrivende og private for Bygningernes Vedkommende, og Haven og Markerne bortforpagtedes. Men d. 8. November 1790

oprettedes et kongeligt *Skolelærerseminarium*, og man anvendte da Hovedbygningen og en Del af Pavillonerne til Undervisningsbrug, ligesom man i 1806 henlagde 1,7 Hektarer af Jorderne til Undervisningsbrug.

I denne Periode besøgte senere Generalmajor *Julius Paludan* i sine Drengaar Forstander *Strøm* paa *Blaagaards Seminarium*, og han giver i sine i 1877 offentliggjorte Erindringer følgende Skildring af

København set fra Blaagaard, med Haven i Forgrunden.
(Overlæge Halks Samling.)

Blaagaard, som det saa ud i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede:

»I Begyndelsen af dette Aarhundrede,« siger *Paludan*, »fandt man kun en Mølle og nogle faa Bygninger langs Vejen mellem Kirkegaarden og det nuværende Nørrebrostræde omtrent i Flugt med Fælledvejen. *Blaagaards* Hovedbygning med Have laa paa Nordostsiden af dens Areal, og med nordre Sidefløj ud til Nørrebrogade, et eenetages Hus med Frontespice og vistnok et lille Taarn. Indkørselen til Slotsgaarden og Ridebanen var fra Nørrebrogade,

hvor nu Slotsgade munder ud. Indtil for faa Aar siden (o: 1873) stod der endnu de murede Portstolper til Indkørselen; de to Bygninger, der nu danner henholdsvis det sydlige Hjørne af Nørrebrogade og Slotsgade samt Hjørnet af Slotsgade og Baggesensgade, er blandt de faa Rester, der endnu eksisterer af det gamle Slot. I sidstnævnte Hus havde jeg 1838—39 Sommerlejlighed, og der var den Gang tydelige Spor af, at det tidligere havde været anvendt til Badstue; der var ogsaa dybe Kældere med høje, hvælvede Gibslofter og dobbelte Døre. Fra Slottet og lige ned til Peblingsøen strakte Haven sig, begrænset paa begge Sider af store Lindealléer, dernæst en Boulingrain (Esplanade) med Gange og smaa Damme; nærmest Søen stod to store Sandstensløver, som endnu eksisterede i Treserne, da Nørrebros Dossering anlagdes til Kørsel. Resten af Arealet var Marker.«

Da Englænderne i 1807 belejrede København, maatte Seminariet fortrække, og det flyttedes da til *Jonstrup* ved Værløse, hvor det genaabnedes i 1809 og bestaar den Dag i Dag; men Englændernes Besøg satte alvorlige Spor; alle Havens Anlæg ødelagde de, og efter at have plyndret Frugttræerne fældede de dem og anvendte dem til Brænde. Medens Krigen stod paa, altsaa til 1814, anvendtes Bygningerne derefter til Lazaretter for Landmilitæretaten, og Jorderne udlejedes til forskellige. Da Krigen var endt, trængte *Frederik den Sjette* til Penge, og han solgte derfor hele Blaagaard paa Auktion for 100,000 Rdl. til sin Generaladjutant *v. Römeling* og Divisionsadjutant, Kaptajn *v. Scholten*.

Om disse siger *Paludan*, at de vel ikke ejede nogen egentlig Formue, men deres let erhvervede Prisepenge forsvandt her, for sidstnævntes Vedkommende saa grundigt, at han selv maatte fortrække. Saa vidt bekendt døde han i Tyrkiet.

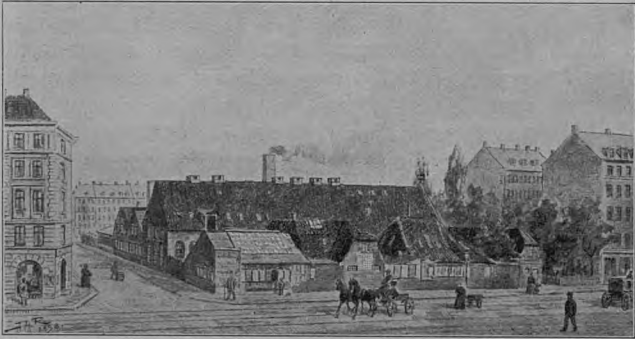
Det var for at udparcellere Ejendommen, at Adjudanterne havde købt Blaagaard; det første, de gjorde, var at anlægge en Broncefabrik; men den gik i Stykker, og det var her, de mistede deres Penge.

I 1828 anlagde Isenkræmmer *M. Anker Heegaard*, der siden 1804 havde drevet en Forretning i København, sit Jernstøberi og Maskinfabrik paa en Parcel, han købte af Blaagaards Jord, og denne store Bedrift viste sig i høj Grad levedygtig. Da han døde i 1837, gik Fabrikken over til Sønnerne *C. A. Heegaard* (f. 1810, † 1879) og *S. P. Anker Heegaard* (f. 1815, † 1893). Kompagniskabet mellem Brødrene ophævedes dog i 1847, og den sidstnævnte blev da Ejer af Jernstøberiet, som han udvidede ved Køb af det af Generalmajor *Classen* i 1757 paa Frederiksværk anlagte Jernstøberi, der da tilhørte Staten; i 1884 overdrog *Heegaard* Fabrikkerne til sine Sønner *L. C. Heegaard* (f. 1845, † 1914) og *H. F. C. M. A. Heegaard* (f. 1858, † 1910) samt Svigersønnen *Bjørn Stephensen*, der nu i Forbindelse med *L. C. Heegaards* Enke er Eneindehaver af Firmaet; men i 1898 forlod man den gamle Fabrik paa Blaagaard, som flyttedes til Lyngbygade, men senere er nedlagt, saa at hele Virksomheden er henlagt til Frederiksværk.

Den *Anker Heegaardske* Bedrift har været til stor Ære for dansk Industri. Af Firmaets Ejere har *S. P. Anker Heegaard* tillige gjort sig fortjent ved sin Virksomhed som Industriforeningens Formand, som Borgerrepræsentant, som Stifter af »Det tekniske Selskabs Skole« og i »Arbejderforeningen af 1860«. *H. F. M. Anker Heegaard* har ved sin Død knyttet Navnet til »*Anker Heegaards Legater*«, der allerede i sin korte Levetid har gjort megen Nytte, bl. a. ved det Arbejde, der for disses Bekostning spreder Oplysning blandt Københavns Arbejdere.

Blandt dem, der har Barndoms minder knyttede til Blaagaard og selv har boet paa Ejendommens Grund, er den for ikke saa mange Aar siden afdøde Hædersmand, Forlagsboghandler *Otto B. Wroblewski*, som i en lille Afhandling »Nørrebro i Trediveerne« giver en god Skildring af, hvorledes der saa ud derude i hans Barndom.

Ligesom man kom over Broen, laa der en uanselig lille Bygning med et stort Tag paa Hjørnet af Dosseringen og Nørrebrogade. Den kaldtes »Sten-

Anker Heegaards Fabrikker.

huggerhuset«, og der boede et Par gamle Folk, der havde Opsigt med nogle her anbragte Stenoplæg og med »Dronehuset«, et Skur lige derved, hvori de nødvendige Redningsapparater til Hjælp for de ikke saa faa livstrætte, der søgte Døden i Peblingsøens Vover. Men det mærkeligste ved Huset var, at der boede en ung Kvinde, der var meget smuk, men tillige af Gadens løse Fugle. Ingen kendte noget til hendes Historie; men hun gik under det saare poetiske Navn: »*Pigen ved Søen*«, italianiseret til »*Donna del lago*« og atter københavneriseret og vulgæriseret til »*Donna de La'gaard*«, paa hvilken An-

stalt hun da ogsaa paa sine gamle Dage skal være endt.

Lige fra Stenhuggerhuset og op til Blaagaards-gade langs »de smaa Alléer« gik Blaagaardsvejen. Her laa først bl. a. en lille een-Etages-Pavillon med Kvistetage, som stammede fra Lystslottets Tid, og ved Slotsgade stod ligesom i Paludans Dage de to Stenpiller, der tidligere dannede Hovedindkørselen til Blaagaard; disse Piller var meget store og kronedes af en Gesims med en svær Jernkugle, og de var indbyrdes forbundne med en Jernstang.

Blaagaards Hovedbygning var i *Wroblewskis* Dage kun Rester uden Tag, Vinduer og Døre, og paa begge Sider laa der en lavere Tilbygning, der endnu var beboelig; i den ene boede en Lysestøber, i den anden Nørrebros gemytlige Politiassistent *Garborg*, der var bekendt for sine lystige Indfald og Historier.

Naar man hører, at det stolte Blaagaard i 30'erne stod som en Ruin, rettere maaske en Brandtomt, kommer man ganske naturligt til at tænke paa den sidste straalende Historie, det gamle Lystslot oplevede.

En Bagermester *Schur* havde nemlig købt Hovedbygningen og omskabt den til et Pantomimetheater, *det første Nørrebros Theater* altsaa. I 1827, da *Pettoletti* brød med det oprindelige *Kuhn-Price'ske* Selskab paa Vesterbro, lejede han Nørrebros Theater af Bageren og engagerede hertil den udmærkede engelske Linedanser og Mimiker *Joseph Luin* (udtales *Levin*) og hans to ualmindelig yndige Døtre *Rosa* og *Flora*, der gjorde fænomenal Lykke ved deres Optræden. Kort efter blev *Luin* dog uenig med *Pettoletti*, og han og Døtrene drog ad Vesterbro til og lod sig engagere af *Price*; Resultatet heraf blev det fornøjelige, at *Rosa* blev gift med *James Price*, *Flora* med *Adolph Price*, og de blev derigennem Stammødre til den store *Price'ske* Kunstnerslægt.

Mindre fornøjelig var imidlertid denne Udvandring for *Pettoletti*, der kæmpede en fortvivlet Kamp for Tilværelsen ude paa Nørrebros Theater; men der skete dog det i dansk Theaterhistorie højst mærkværdige, at *Pettoletti* i sin Vaande søgte Kongen om Tilladelse til at lade opføre smaa tyske — og senere ogsaa danske Vaudeviller paa sit Theater, og han fik den. Dette betyder hverken mere eller mindre end, at vi her fik *det første offentlige danske Privattheater*, og at det Kongelige Theaters Ene-ret til at opføre Skuespil paa Københavns Grund endelig er brudt; hvilken Betydning Privattheatrene har haft for vor kulturelle Udvikling siden, behøver ikke at paavises. *Luins* boede, medens de optraadte her ude, hos *Wroblewskis* Bedstefader, Voksdugsfabrikør *Schorn*, der ejede en Parcel af Blaagaard, det nuværende Nørrebrogade 49.

Dette Nørrebros Theaters Saga blev dog kun kort; thi d. 14. April 1833 brændte det, og det er Resterne af det, altsaa af det gamle Blaagaard, *Wroblewski* husker at have set i sine tidligste Drengaar. *Pettoletti* drog til Vesterbro og grundede Vesterbro Theater, hvorved han for stedse glider ud af Nørrebros Historie.

Otto Wroblewskis Fader, Stempelpapirforvalter, Etatsraad *Johan Daniel Wroblewski*, ejede i Sønnens Drengaar en Parcel af Blaagaard, og derfor kan *Otto W.* maaske bedre end nogen anden give Billeder her ude fra.

En af Fordelene ved at eje noget af Blaagaards Grund var for øvrigt, at man havde Nøgle til Stierne langs Sortedams- og Peblingsøen, som ikke var tilgængelige for almindelige dødelige.

Naboparcellen ejedes af en Assessor *Koop*, der hyppig lejede sin Ejendom ud til forskellige Selskaber af fornøjelig Art, saaledes til det borgerlige Fornøjelsesselskab »Holbergs Minde«, hvis muntre

Punchesold var berømte i sin Tid, navnlig oplivede som de var ved den før omtalte brave Borgermajor *Garbrechts* Taler og Hymner til Borgerdyd, Krigsdaad og Venskab.

For nærmere at betegne, hvor Grænsen gik mellem *Koops* og *Wroblewskis* Haver, kan man sige, at den laa lige midt i Slotsgade.

Blandt alle de øvrige Parceller af Blaagaard er nuværende Nørrebrogade 49, der til i 1880'erne var i Voksdugfabrikør *Schorns* Eje, den mest navnkundige, dels fordi den er en af de ældste, og dels fordi *Schorn* i 1839 udlejede den til en indvandret Holstener, *Hans Henrik Baumgarten*, der var Maskinmester ved Berlings Trykkeri, og han kogte i en der ude indemuret Kedel Farve til Trykningen. I 1843 begyndte han paa Købmagergade sin egentlige Virksomhed, senere fortsatte han i Møntergade, indtil han i 1846 stiftede Firmaet *Baumgarten & Burmeister*, det senere *Burmeister & Wain* *).

Og Vanskelighederne med at passere Akciseboden er ogsaa forbi. Datidens Tjenestepiger mærkede dem jo nok, for under Lovens Beskyttelse var Toldbetjentene meget hyppig ret nærgaaende i deres Beføling; men Skoledrengene havde let Spil; der var ingen, der faldt paa at se deres Tornystre efter, og dog bragte de mangan en Gang adskillige toldpligtige Sager fra Hjem til Hjem paa hver Side af Søen imellem Balles Lærebog og Badens tyske Grammatik!

Paa Volden fik Skoledrengene Tid til at iagttage Slaverne, der i deres mærkelige Uniform, hvis ene Side var sort, den anden graa, gik med deres tunge Jernlænke og arbejdede dør. Hvor langt friere havde ikke vore Tidens Ladegaardslemmer det, og dog syn-

---

*) Her kan henv. til nærv. Forfatter: Christianshavn S. 108—119.

tes vi, der mindes dem fra vore Barndomsaar, at det var raat og inhumant, at de skulde gaa rundt som saaledes mærkede Faar imellem os.

Langs Husrækken ude paa Nørrebro laa, som bekendt, den dybe Grøft, hvor der i Regnvejsdage samlede sig et næsten bundløst Mudder. For Resten viste det sig, at disse Grøfter ejede en kolossal Værdi; da man rigtig anlagde og regulerede Gaden, købte en meget bekendt Tømmermester, man kaldte for »Bjælken«, disse Grøfter; man smilede ad ham, da han gjorde det; men Bjælken døde som en hovedrig Mand; thi det var netop det Areal, der indvandt ved at dække disse Grøfter til, som satte Prikken over i'et, da man skulde vinde saa megen Plads som muligt; og Bjælken, der næsten ingen Ting havde givet for Grøftekanten, vidste saa godt som nogen, hvad den i-Prik var værd.

Men Grøften havde i de samme Tider en strategisk Betydning; under Høstmanøvrerne, der mundede ud paa Nørrefælled, dannede den en fortrinlig Løbegrav for Angriberne; og i Frokostpavserne fraterniserede de brave Borgere med Nørrebros Dreng, som fik deres Lommer fyldte med Patroner, der senere anvendtes til Fyrværkeri i Haverne; og paa Grøftekanterne udviklede der sig desuden i Pavserne et malerisk Skue; thi her havde Mutter og Ungerne Lov til at besøge Fatter, der ligervis som Napoleon og andre tapre Krigere under Strabadserne drak sig et hjemligt Glas »Krambamboli«.

For at give et paalideligt Billede af Livet, som det til daglig udfoldede sig ud over Nørrebrogade, bliver det imidlertid absolut nødvendigt at huske paa, at Vejen over Nørrebro gik til Assistents Kirkegaard, om hvis Historie senere skal tales, og at Ligtogene derud hver Dag bidrog til Gadens Fysiognomi, som de gør det den Dag i Dag; men det saa jo lidt anderledes ud i gamle Dage, naar »12 Stu-

dentere« fra Regensen i sorte Kapper bar Kisten af Sted, medens ligeledes sørgekappede Mænd og Drenge, aldrig Kvinder, fulgte efter til Fods.

Og hvor frygteligt maa det ikke have været i Koleraaaret 1853, hvor der jo for øvrigt var Baraklejr paa Nørrebro, at se de lange Tog af Arbejdsvogne, der hver bar en Snes uhøvlede Kister, anbragte hulter til Bulter, og hvor selv de nærmeste af Frygt for Smitten ikke turde følge med. Jo, en Gang imel-

Alderstrøst. (Overlæge Halks Samling.)

lem saa man langs Havedigerne paa den anden Side Grøften en ulykkelig Hustru snige sig af Sted ved Siden af den Vogn, der førte Liget af hendes eneste Ven til det sidste Hvilested.

Inden man slutter Omtalen af Blaagaards gamle Grund, hvorpaa jo nylig de gamle lave Huse lige overfor Fælledvejen er afløst af den skønne katolske Kirke, som først skal til at have sin Historie, maa vi dvæle ved en Bygning, der har en endogsaa meget stor social Betydning, fordi den er en Art Foregang for megen anden human Gerning, og fordi den igen-

nem over et halvt Aarhundrede har virket som Mønstreanstalt for en Række Foretagender af lignende Art.

Da Haandværkerforeningen i 1857 havde faaet sin Koncession til at drive og organisere et Lotteri til Gavn for sin Stand, foreslog straks en Række fremragende Mænd med Formanden, Malermester *Geisler*, i Spidsen, at man skulde oprette en Fribolig for trængende Medlemmer af Haandværkerstanden for Overskuddet, og denne skulde bære det i sig selv tiltalende Navn »Alderstrøst«. Dette vedtoges, og den 15. April 1862 købte Foreningen af Handelsgartner *J. P. Hansen* den store Grund paa 10,192 Kvadratalen foran paa Nørrebrogade, bag hvilken den da endnu ubebyggede Baggesensgade var afstukket, og man tør vel nok sige, at det var alle Haandværkeres Foregangsmand og bedste Ven i hine Tider, Krigsraad *J. Lasenius Kramp*, der var den virkelige Sjæl i og Ophavsmand til Idéen. Han skrev ogsaa Sangen, der tonede ved Grundstensnedlæggelsen den 3. September 1862, hvor Overpræsident *Lüttichau* paa Kong Frederik den Syvendes Vegne indmurede den første Sten.

Et Spørgsmaal var dog aabent endnu: hvem skulde være Bygningens Arkitekt? Der var jo nok af gamle og unge Ærgerrigheder og Forfængeligheder, som netop hos Haandværkerne, hvem de kunde skaffe Arbejde, havde Fortalere nok.

Man behøvede dog ikke at gaa ret langt, blot skraas over Gaden, for at finde den rigtige Mand; en Søn af en brav dansk Haandværker, Snedkermester *Severin Sørensen*, var bleven Arkitekt efter en af Guldmedailler og Rejestipendier stjernebestrøet Karrière. Det var Arkitekt *Severin Theodor Emilius Sørensen*, som havde gaaet i Lære hos selveste *Bindesbøll*, blandt hvis kæreste Disciple han var. Fra sin Rejse i Tyskland i 1854 havde han

medbragt Udkastene til den i gothisk Stil opførte St. Johannes Kirke paa Nørrebro, og denne var i 1861 blevet indviet under Københavnernes udelte Beundring. Han var vel nok paa det Tidspunkt, da Spørgsmaalet om Alderstrøst kom frem, een af den da opvoksende Bydels mest populære Mænd; i Haandværkerkredse var han desuden i høj Grad afholdt paa Grund af sin Lærervirksomhed ved »Teknisk Institut«, og da han desuden med sig havde i Følge den nye Johannes-Kirkes unge og nidkære Præst *Rudolf Frimodt*, der i Folkekærlighed først for nylig har fundet sin Ligemand i sin næstsidste Efterfølger, *Olfert Ricard*, var det givet, at de to var de rette Mænd til at skabe Haandværkerne Alderdomshjem. Desværre fik Arkitekt *Sørensen* ikke Lejlighed til at opfylde alle de Forhaabninger, der knyttedes til hans Kunst efter Johannes-Kirkens og Alderstrøsts Fuldendelse; thi han døde allerede d. 5. Maj 1867 et Par og fyrretyve Aar gammel; men bedre og dygtigere Minde om sin Kunst end de to, *Sørensen* har sat sig ude paa Nørrebro, kan ingen dansk Kunstner ønske sig. Desværre trykkes Alderstrøst nu af grimme og høje Nabo-huse; ve over de Bønhuse, der ikke lod Haandværkerne eget Hus ligge frit, som det var tænkt og skabt!

Selvfølgelig var der stor Fryd, da de 7 Enker og 8 ærværdige Ægtepar den 20. Oktober 1863 flyttede ind i de 15 Boliger, der var enten paa to eller eet Værelse; men allerede to Dage efter maatte Flaget vaje paa halv Stang over Alderstrøst, og det af en rørende og betegnende Grund. Den ældste Beboer, den 85aarige Guldsmedemester *N. Ebbesen*, var bleven saa glad over dette Paradis, at han to Dage efter sin Indflytning døde af Glæde.

Det blev en af Kong *Frederik den Syvendes* sidste Kongegerninger, inden han drog paa sin Dødsrejse

til Slesvig i de mørke Efteraarsdage 1863, at bese Alderstrøst. Det skete den 2. September. Kongen var allerede den Gang træt, men det morede ham at se de hyggelige Smaaaboliger, og da han forlod Huset efter en Kollation, sagde han de lige saa »Frederik den Syvende'ske« som historiske Ord: »Det glædede mig at se, at der var Lokummer til alle de Gamle!«

St. Johannes Kirke. (Overlæge Halks Samling.)

Siden da er dansk Haandværk og Industri gennemgaaet en rivende Udvikling; Alderstrøst er vel nok nu Bedstemoder til adskillige Stiftelser af lignende Art og har selv Filialer; men det knejser den Dag i Dag paa Blaagaards gamle af Tiden omtumlede Haves Grund som Vidne om den gode bestandig borgerlige Aand, der særlig knyttede den københavnske Middelstand til Nørrebro.

Indgangen til Assistens Kirkegaard.
Efter et gammelt Stik.

III.

ASSISTENS KIRKEGAARD.

DET var fint i gamle Dage at blive begravet inde i Kirkens Gulv; da man for ikke saa mange Aar siden restaurerede Ribe Domkirke, fandt man ikke mindre end et Par Tusend vel konserverede Skeletter i Kirkegulvet, og jo længere man kom op mod Alteret, des pragtfuldere var Ligene klædt paa; man havde den Fornemmelse, at Højalteret var nærmest Guds Hjerte, og den smukke Tanke, der giver sig Udslag i den nu saa berømte Sang: »Nearer my god to thee«, er altsaa ikke ny.

Kunde man imidlertid ikke have Raad til at søge sit Hvilested inde i selve Kirken, saa kunde man dog lade sine Ben hvile nær Kirkens Mur, jo tættere op til den, des bedre. Vi har Kirkegaarde i den indre By endnu omkring Helligaandskirken, Holmens Kirke, Garnisons Kirke, Trinitatis Kirke, Petri Kirke, Frelserens Kirke og Christianskirken,

og i gamle Dage var der jo ogsaa Kirkegaarde ved Vor Frue og Nikolaj Kirker.

Blandt de endnu eksisterende Grave i den indre By er vel *Johannes Ewalds* bag Trinitatis den navnkundigste. *Oehlenschläger* giver i sit skønne Digt til Ewald netop noget af det, der gør hans sidste Hvilested symbolsk:

»Ved Issen: Kirken rolig i sin Sky
 Ved Foden: Usseldom i store By!
 Her hellig Kraft og Trøst, hist Sorg og Nød —
 Du stodst i Livet, som du laa i Død.«

Og da vi nu, fordi vi er paa Vej ud mod Assistens Kirkegaard, den første, der blev anlagt udenfor Byens Volde, som Johanneskirken er den første Kirke, der er bygget der udenfor, er det ganske naturligt, at vi minder om, at det netop var i Aarene omkring *Ewalds* Død, 1780'erne altsaa, at Københavnerne oplevede at se de første frivillige Ligfølger, det var *Henrik Gerners* og *Johannes Ewalds*; og begge havde de Karakteren af Demonstrationer, ikke saa meget til Ære for selve den døde som mod de Personer, man med Ret eller Uret mente var Skyld i deres Død.

For *Gerners* Vedkommende gik det saaledes til, at man mente, at han, den glimrende og geniale Marinekonstruktør, var blevet hæmmet og drillet i sit Arbejde af Marinens forhadte Generalsekretær, Geheimeraad *Rosenkrantz*, saa at Ærgrelsen herover havde fremskyndet eller — som man rent ud sagde det under Ophidselsen i Klubberne — foranlediget hans altfor tidlige Død. Der prægedes Medailler for ham, der lavedes Epigrammer, som f. Eks.:

»Da Pallas saa ved *Gerners* Grav de Danskes Taarer rinde,
 elsk — bød hun — saa i Live den, som I hans Lige finde.«

Og rundt om i Byen standsede Venner hinanden og sagde: »Gerner er død«, ja, selv fremmede til-

talte, efter hvad *Rahbek* fortæller, hinanden med lignende Udbrud. Kronprinsen maatte, hvor nødigt han vilde, give Møde ved en officiel Sørgefest i det kongelige Landhusholdningsselskab, og da Gerners Ligbegængelse skulde gaa for sig, bares han, ligeledes efter hvad *Rahbek* i sin hvidglødende Begejstring beretter, til Jordan »paa Danmarks Skuldre. Det danske Folk overleverede ham til Udødeligheden, medens manganen mægtig og højbaaren Herre alt længe er undflyet sin forskyldte Skændsel i For-glemmelsens evige Nat. Studsende saa man for hvert Skridt, man gik, Skaren vokse og vokse; med Glæde saa man endog sine Uvenner der; thi det var, som om Fædrelandet den Dag havde ophævet alt sit Had mellem sine værdige Sønner, og man agtede og yndede dem, fordi de var retfærdige mod Gerner. Det var et betagende Syn at se denne myldrende Vrimmel om Kisten, den blandede Skare af alle Aldre og alle Stænder, alle utaalmodige efter at blive delagtige i den Ære at have baaret denne store Mand til Hvile, alle stundede frem mod Kisten, som hine fromme andægtige mod een dem hellig Relikvie eller som kærlige Venner mod en bortdragende broderlig Vens sidste Favntag.« Højtidelig ender *Rahbek* sin Beretning: »Jeg har stundom hørt Mængdens Skrig; men den Dag hørte jeg Danmarks Stemme.«

Hvor retfærdige disse Angreb paa *Gerners* Bane-mand har været, er ikke let at bedømme; men man kan med ganske bestemt Sikkerhed hævde, at den Skare, der i Marts 1781 fulgte *Ewald* til Graven, havde givet sin Demonstration en fejl Adresse, naar den rettedes imod Medlemmerne af det Norske Selskab, der lige saa lidt havde gjort ham noget ondt, som de kan have Ansvar for de Pøbeldemonstrationer, der faa Dage efter skændede hans friske Grav. Demonstrationerne burde have været rettet imod

hans letsindige Moder, der pinte Sjælen ud af Livet paa ham, paa hans bigotte Formynder, Præsten *Schönheyder*, der ikke förstod et eneste Ord af *Ewald*, og mod de Autoriteter, der til sidst lod ham sulte ihjel.

Men netop den Omstændighed, at to saadanne Ligfølger vakte Opsigt og gav Anledning til Diskussion i Byen, viser, at de var Undtagelser. De af Bedemanden tilsagte Følger, der fulgte Liget fra Hjemmet til Kirkegaarden, var helt op i Fyrreerne endnu de almindelige. En Mand som *Schorn* beretter da ogsaa om sine Formødres Begravelser, hvor han fra Hjemmet som Dreng fulgte til Fods efter Ligbærerne ud til Assistens Kirkegaard; saa lille, han maa have været, da han ledsagede sin Oldemoder, maa han have taget sig løjerlig ud med den lejede, højtidelige Sørgekappe med den store, flere Lag dobbelte Krave over Skulderen; mærkeligere endnu maa dog Drengen *Rahbek* have set ud, da han fulgte sin Moder; thi da hans Fader Dagen forud havde faaet Øje for hans ildrøde Haar, fandt han det højst upassende, at han skulde møde i saa festlig en Farve til den triste Anledning, og han gav derfor Ordre til, at Drengens Haar skulde sværtes med Kønrog for ikke at bryde den højtidelige Stemning.

Men inden vi fik Assistens Kirkegaard uden Ports, gik der en lang og voldsom Kamp for at faa Bugt med den taabelige Overtro om, at man var nærmere Gud, naar man laa i Kirkens Gulv eller ved dens Mur inde i Byen. Og den, der førte de drabeligste og heldigvis til sidst frugtende Slag, var Lægen og Digteren *J. Cl. Tode*, der med denne Kampagne som med saa mangen anden begyndte med at forarge for til sidst at faa Ret.

Han siger, at man ikke ved at lade sig begrave i Kirkens Gulv ofrer Røgelse til Guds Ære, men

Stank og Pestilens uden Røgelse. Mærkværdigvis indrømmer han »meget høje Personer« et Hvilested i Kirken, som om de stank mindre end de lavere. Han mener dog selv, at tilmurede Begravelser er de farligste, fordi de holder paa Dunsterne, saa at de, naar Graven aabnes paa ny for at indsætte den næste, udbreder en forfærdelig Giftatmosfære. Nej, *Tode* vil have en Kirkegaard til at ligge langt fra Byen, frit og højt, hvor Vinden kan blæse det syge og usunde langt bort; han ivrer mod den taabelige

J. Cl. Tode, efter Eckersbergs Maleri.

Idé, at det kun sømmer sig for Fattigfolk at komme i Graven paa slige kirkeløse Begravelsespladser; han føler det tværtimod værdigt, at de afdøde viser de efterlevende det Hensyn ikke ved deres jordiske Levningers Uddunstninger at forkorte Efterkomernes Liv.

Han vil gerne se alle Begravelsesstederne i den indre By helt sløjfede; men, hævder han, saa maa de henligge som frie Pladser, ikke bebygges; han kender sine Pappenheimere og tør derfor ikke straks rykke ud med sin for mange Læsere maaske irriterende Pukken paa de hygiejniske Hensyn, der

vilde hævde, at saadanne aabne Pladser vilde være fortræffelige »Lunger« for en stor By, nej, han taler til Hjerterne ved saa listelig at hævde, at man ikke maa forstyrre de dødes Ro ved at grave Grund til Bygninger, og til den praktiske Sans ved at sige, at man let paa Torve kan lave Boder, hvilket vilde være af stor Betydning for vore Tjenestepiger, der da ikke behøvede at løbe saa langt i Byen som nu (!).

Vi havde imidlertid, inden vi fik den virkelige Assistens-(eller Hjælpe-)Kirkegaard ude paa Nørrebro, haft adskillige saadanne inde i Byen, og det er deres Art og Beliggenhed, som bedre end noget andet viser, hvor forfærdelige Forholdene egentlig var, og hvilket enormt Savn denne Kirkegaard i Virkeligheden afhjalp. I Pestens Tid i 1711—12, da Folk døde som Fluer, var det umuligt at faa Plads til alle Ligene paa de gamle Kirkegaarde, og der var aldeles ikke Tid til at grave dem ordentlig ned, i Almindelighed ej heller Folk, der turde eller vilde paatage sig det Arbejde, saa Rakkerens Folk og de allerfattigste Studenter, der kun havde et usselt Liv at vove, maatte træde til.

Saa anlagde man Assistens-Kirkegaarde flere Steder rundt om i Byen; for at nævne et Par Eksempler laa der een imellem Fiolstræde og Peder Hvitfeldsstræde, hvor nu »Linden« ligger, og en anden laa paa Hjørnet af Slippen og Landemærket, hvor nu »Hjemmet«s nye Bygning knejser. Men man fik ikke i hine travle Dage Stunder til at lægge Ligene i Kister, ej heller til at grave Grav til hver enkelt; man lavede Kuler, hvor Ligene blev anbragt i Bunker, nogle afklædte, nogle med Klæder paa, som det kunde falde sig, og man overholdt selvfølgelig ikke de for enhver Hygiejne nødvendige tre Alen under Overfladen; tværtimod smed man et saa tyndt Lag Jord over Ligdyngerne, at det ikke var sjældent at se, at herreløse Hunde, der var halv-

vilde af Sult, og hvorpaa København i de Tider var rigt, om Natten gravede Ligene op og aad dem. I disse Assistenskirkegaardes rent tilfældige Beliggenhed har man en ganske naturlig Forklaring paa det Fænomen, at man Gang paa Gang, naar man graver ud til Nybygninger, finder Skeletter eller Dele af saadanne, og det er saamænd ikke noget at gøre saa stor en Staahej ud af, som visse Blade altid ynder, naar sligt sker. Det er Ligkuler fra de gamle Assistens-Kirkegaarde, ikke Grave, man støder paa.

Den nuværende Assistens Kirkegaard udenfor Volden er ikke den første udenbys; der har allerede i langt ældre Tid udenfor Nørreport ligget en saadan Hjælpekirkegaard, som blev nødvendig, da Byen voksede. *Christian den Fjerde* havde i 1618 en Plan fremme om at anlægge en Hjælpekirkegaard udenfor Vesterport; men dette opgaves, uvist af hvilke Grunde, men allerede længe før, i 1546, havde man anlagt en Fattigkirkegaard mellem Søerne og Voldene, mellem Frederiksborggade og Gothersgade, dér, hvor Linnésgade nu ligger; der blev paa dens Grund en halv Snes Aar senere opført et Bindingsværks Kapel, der dog var meget lille og kun benyttedes til Ligprædikener. Men i 1624—28 blev der, da Frue Kirkegaard var for lille, opført et større Kapel for denne Kirkes Midler; det havde baade Taarne og Spir og fik sin Altertavle fra selve Frue Kirke, hvorfra der ogsaa flyttedes en overflødig Prædikestol derud. De Sager havde man jo trods Reformatorerne Billedstorm endnu en Del til overs af i Frue Kirke fra dens katolske Dage.

Men da Svenskerne begyndte deres Belejring i 1659, raseredes alt, hvad der var i Forstæderne uden Volds, af os, inden de kom; og da sank ogsaa Nørrebros første Kirke med Spir og Taarn, Altertavle og Prædikestol i Grus for Ildens Magt; og ingen af Forstæderne fik mere nogen Kirke, før Nørre-

bro fik sin St. Johannes Kirke, som opførtes nøjagtig 200 Aar efter, at den første Nørrebro Kirke, der laa paa den første Nørrebro Assistens-Kirkegaard, forsvandt.

Der var imidlertid ikke Tvivl om, at alle de indenbys Kirkegaarde med tilhørende Assistens-Kirkegaarde, hvoraf man efterhaanden havde faaet hele otte, maatte nedlægges; foruden de to omtalte i Landemærket og Fiolstræde kan nævnes: Nicolaj Kirkes mellem Borgergade og St. Kongensgade, Helliggeistes paa Gammelmønt, St. Petris i Larslejestræde, Vartovs og Vajsenhusets paa Halmtorvet, Frelserens Kirkes og Børnehusets, begge i St. Annægade paa Christianshavn. Som man vil se, laa de alle i Byens elendigste og fattigste Kvarterer. Det var ogsaa de »billige Lig«, der blev jordsatte her, og det blev til at begynde med ogsaa Assistens Kirkegaards Ulykke, da man i 1760 samlede alle disse Reservekirkegaarde paa eet Sted, udenfor Nørreport, hvor den ligger den Dag i Dag, at det var og blev betragtet som de Fattiges Kirkegaard, hvor ordentlige Folk ikke kunde lade sig begrave.

Der var Masser af Vanskeligheder at overvinde, først og fremmest fra Kirkebestyrelserne selv. De opdagede nemlig, at de mistede Indtægter ved, at Ligene ikke førtes til deres egne Kirkegaarde eller deres private Assistens, men til den fælles uden Nørreport, og derfor holdt de fast ved den »papistiske« Slendrian med at jorde Folk i eller ved Kirken.

Det slap man dog i Aarenes Løb over derved, at Assistens Kirkegaard maatte yde et vist Afdrag til de forskellige Kirkebestyrelser for Lig, der i Følge de gamle Regler burde have tilfaldet den ene eller den anden Kirke; med andre Ord, det var et Slags »Sognebaand«, Liget løste for at komme »paa Assistens«.

Hertil kom derefter de nye og slet ikke ringere Vanskeligheder, der laa i, hvorledes man skulde fastsætte Prisen for hvert Lig. Fra gammel Tid kostede et stort Lig en halv Snes Rigsdaler, de mindre det halve. Men man opdagede nu, at det gamle Ord: »foragte skal man just ej de smaa, de naar tit, hvad ikke de store kan naa« passede glimrende netop paa Forholdene her, fordi det tit var netop de smaa Lig, der efterlod sig rigeligst med Penge, men slap billigere til det sidste Hvilested end de store.

Saa fandt man, takket være den Omstændighed, at Assistens Kirkegaard laa saa langt borte, at Studenter-Ligbærerne ikke kunde orke at bære Liget saa langt, saa det maatte køres, paa en ny og langt bedre Udvej. Ligvognene var alle af forskellig Art, som de, skønt Døden jo er lige for os alle, er den Dag i Dag. Man værdsatte altsaa Ligenes Ydeevne efter Ligvognens Elegance, og saa fik man fastsat siden det Herrens Aar 1798, at de Lig, der udførtes i den bedste Ligvogn til 20 Rdl., til Hovedkirken inde i Byen skulde svare 4 Rdl., de, der kom i Vogn til 10 Rdl., stod i 3 Rdl.'s Afgift; var Vognen til 8 eller 5 Rdl., slap man med 2 Rdl.; men for Lig, som udførtes i ringere Ligvogne, betaltes der som tidligere kun 1 Rdl. 2 Mark.

Det var nu imidlertid bestandig ikke fint at komme paa Assistens. *Rasmus Nyerup* raser ganske vist over, at *Wiedewelts* prægtige Gravmonumenter stadig anbringes inde i Kirker og Kapeller. Han siger: »De ansete *Wiedeweltske* skønne Gravminder har alle en Hovedfejl, men en Fejl, som er Tidernes og ikke Mesterens. Det er i Kunstværkernes Locale, Fejlen ligger. De er indsatte i Hvælvinger, Udbygninger og Kapeller i de af uformelige og stygge Stenmasser indesluttede Rum, hvor de af saa mange begravnes Lig opstigende mephistiske Dunster (dette

Udtryk stammer fra, at Mephitis var Oldtidens »Gudinde for Stank«, hvilket igen vil sige den Gudinde, der beskyttede Menneskene *imod* skadelige Uddunstninger) forgifter Luften. De staar der hen enten usete eller ubemærkede i Kapeller under Gravernes Laas og Lukke, eller i Kirkerne selv alene til Skue for ørkesløse Fadders flygtige Øjekast. Navnet Begravelses-Monumenter fortjener de i dobbelt Henseende, da det baade er Monumentet, som begravnes og hengemmes i Afkroge, og de tillige begraver og udelukker den Afdødes Minde, som de skulde tjene til at vedligeholde.«

Han anbefaler først og fremmest som Begravelsespladser: Assistens-Kirkegaardene ved Solitude uden Nørreport tillige med de samme Steds beliggende St. Hans Hospitals Kirkegaard og Jødernes Kirkegaard; udenfor Østerport Skibskirkegården, Soldaterkirkegården og almindeligt Hospitals Kirkegaard; udenfor Amagerport Frelserens Kirkegaard.

Men dog var der lang Vej igen, inden man naede saa vidt; endnu i Koleraaaret 1853 jordedes en Mængde Lig paa de christianshavnske Kirkegaarde, indtil Politidirektøren forbød det den 28. Juli s. A.; ellers var det allerede 1805 forbudt at begrave Folk i Kirkerne *); men der skulde alligevel en særlig Begivenhed til for at faa Folk til at være bekendt at lade sig jorde paa Assistens Kirkegaard, fordi det var simpelt, og denne Begivenhed indtraf i 1785.

Herom udbryder *Nyerup* begejstret:

»Omsider fremstod en ædel Mand, en af vort Olds praktiske Philosopher, som besad Sjælsstyrke nok til at opløfte sig over Fordomme og sætte sig ud

---

*) I Aaret 1900 jordedes undtagelsesvis et Lig paa en Kirkegaard i den gamle By — nemlig *J. P. E. Hartmann* ved Garnisonskirken.

over Tidernes Smag. Det var *Augustin*. Paa Gravsens Bredde gav ham hans skyldfrie Aand det Vidnesbyrd, at han aldrig havde fornærmet nogen i levende Live; nu vilde han ej heller efter Døden forgifte den Luft, som de Efterlevende skulde indaande; han vilde hvile under aaben Himmel. Han jordedes paa Assistenskirkegaarden udenfor Nørreport og gav derved Signalet til Udryddelsen af den erkedumme, papistiske, af selve *Luther* bestredne Overtro, som tillægger Kirkegulvet og Kirkegaardsjordene udmærket Hellighed. Et Gravminde, forfærdiget af *Wiedewelt*, anbragtes i Muren ved det Sted, *Augustin* laa. Paa en Marmorplade staar Begyndelsesbogstaverne til hans Navn J. S. A. med de Ord:

»bene vixit, qui bene latuit.«

Dette Minde sattes *Augustin* 1785, og fra den Tid er der Aar for Aar begravet flere og flere formuende, og der opsættes alt flere og flere Monumenter, og Assistenskirkegaarden, som Digteren *Guldberg* kalder:

»de Dødes Have, hvor i Fred
i Blomsters Ly de Henfarne sove«,

er blevet det helligste og højtideligste Sted i København, hvortil Familier hyppigt gaar Pilegrimsgang, opflammes til sandeste Andagt og ofrer henfarne Venner en Tanke.«

Den omtalte *Augustin* er en nu helt forglemt Person, som jo dog, fordi han ved at bestemme i sit Testamente, at han vilde begraves i fri Luft mellem de fattige, der var lige saa rige overfor Gud som han, og for hvem han virkede i hele sit Liv, fortjener at mindes, naar vi dvæler ved Assistens Kirkegaard og dens Minder.

Johan Samuel Augustin var født i en gammel eiderfrisisk Familie i Oldenswort i 1715 og døde

1785 i København. Han var en meget stor Bogelsker og Samler, selv astronomisk Forfatter og en virksom Deltager i Clemens berømte Kobberstikudgave af »Peder Paars«. Han kom i 1750 ind i Krigskancelliet og beskæftigede sig i øvrigt saa meget med Astronomi, at han, navnlig paa Grund af sine Skrifter om Tycho Brahe, blev Medlem af Videnskabernes Selskab. Han var en velstaaende og meget godgørende Mand, der døde ugift d. 26. April 1785 som Etatsraad, og han vakte det datidige demokratisk sindede Københavns Begejstring ved sin Beslutning om stik mod almindelig Skik at lade sig begrave paa Assistens Kirkegaard. Han efterlod sig en stor Bogsamling; i Kataloget over den findes hans Portræt.

Naar *Nyerup* saa skønt talte om det fredlyste Sted, Assistens Kirkegaard var, saa passer det nu ikke helt. Der findes adskillige Beretninger om Gravrøverier der ude, endda af ret alvorlig Art, og det er jo fortalt mange Gange, hvorledes den mindre besiddende Klasse af Københavns Borgere, der ikke havde Raad til at tage i Skoven, drog med Børn og Madkurve til Kirkegaardene, bredte en Dug over Ligstenen og havde det hyggeligt, medens Graveren serverede Vand paa Maskine og andre Forfriskninger; først i 1813 blev det ved Anordning forbudt Graverne at udskænke Spiritus paa Kirkegaardene. Det lyder utroligt, men er ikke des mindre fuldstændig rigtigt.

At Assistens Kirkegaard er rigere paa skønne Monumenter end nogen anden her i Byen, ligger jo allerede deri, at det er den ældste og i lange Tider største; men det vilde være altfor vidtløftigt her at gaa i Detailler.

Men inden vi forlader Kirkegården, maa vi et Øjeblik dvæle ved dens eneste mærkelige Bygning, den gamle Graverbolig, der ligger yderst i dens

nordligste Del, omtrent dèr, hvor Jagtvejen og Nørrebrogade skærer hinanden. I mange Tider laa denne skønne, gamle Graverbolig hen i en højst forsømt Stand. Aarsagen hertil var vel nærmest, at dens Bagside mest af alt minder om et Skur, og man brugte den da ogsaa til Opbevaring af Spader, Skovle, Hjulbøre og andet paa en Kirkegaard højst uundværligt Materiale; men omkring 1900 fik Pro-

Graverboligen paa Assistens Kirkegaard.
(Overlæge Halks Samling.)

fessor *H. B. Storck* Kig paa den og fik den restaureret; da den fremtraadte i sin oprindelige, skønne Skikkelse med de smukke Søjler, begyndte den ogsaa at interessere de sagkyndige, der hurtig og rigtig fik den vurderet til at stamme omtrent fra 1805; derimod førtes der en ganske hidsig Strid om, hvem der var dens Mester. Nogle mente, at man stod overfor et af den anerkendte Arkitekt *P. Meyns* Arbejder, og meget kunde ogsaa tyde herpaa; men der var da andre, der holdt paa, at Bygningen, fordi den led af visse dilettantmæssige Fejl, ikke kunde

skyldes Meyn, men snarere skyldtes Frederiksberg Slots dygtige Slotsforvalter *M. F. Voigt*, der bl. a. omskabte Frederiksberg Have og Søndermarken fra fransk til engelsk Stil *); men der er ikke Sandsynlighed for, at denne saa stærkt optagne Mand skulde have haft Tid til at beskæftige sig med et ham saa fjernt liggende Arbejde som dette.

Endelig er den nyeste Tids Forskere ved Hjælp af Arkiver og Regnskaber kommet til det Resultat, at Graverboligens Mester er en nu glemt, men højst mærkelig Mand, Justitsraad, Læge, Arkitekt og Viceborgmester *Jens Bang*, der døde i 1808. Han var en saa ejendommelig Mand, at han fortjener nogle Mindeord, naar vi staar og ser paa hans Graverbolig.

Allerede som ung fik han den vanskelige Op-gave at undersøge Aarsagerne til den da grasserende Kvægsyge, men kort efter finder vi ham som Lærer for Jordemødrene paa Fødselsstiftelsen, en Videnskab, der da var forholdsvis ny her hjemme. Da han til sine anatomiske Studier havde Brug for sine Evner for Tegning, gav han sig til at være Elev paa Kunstakademiet, hvor han samtidig holdt Forelæsninger over Anatomi for de unge Kunstnere. Hans Skrifter om Anatomi og Fødselsvidenskab begyndte allerede i 1770'ernes første Aar at vække Opmærksomhed i Udlandet, hvortil han selv drog paa lange og grundige Studierejser. Urolig var han, der ejede *disjecta membra poetæ*, i al sin Færd. Vi genfinder ham kort efter som Læge paa Næs Jernværk i Norge, derefter som Distriktskirurg i Sorø, og endelig blev han i 1801 lægekyndig Viceborgmester i København, hvor han særlig blev en Art Fattigborgmester, hvilket, da han var blevet Direktør for Fattigvæsenet i København, let forklarer,

---

*) Se herom nærv. Forfatter: Frederiksberg S. 41 o. f.

at han fandt paa at levere Tegningen til den eneste Bygning, der da fandtes paa den Kirkegaard i Byen, hvor hans Fattigfolk, for hvis Ve og Vel han levede og aandede, fandt deres sidste Hvile.

Hvor agtet han var af sin Samtid, forstaar man bedst, naar man hører, at han var Medlem af Videnskabernes Selskab, Æresmedlem af Kunstakademiet, Medlem af Sundhedskollegiet, Æresmedlem af det kongelige medicinske Selskab og til sidst Professor i Anatomi ved Kunstakademiet.

Mærkelig nok kender *Weilbach* i sit Kunstnerlexikon, hvor han dog omtales, ikke noget til, at han har tegnet Graverboligen; derimod nævnes han som en dygtig Kobberstikker, en udmærket Lærer i Arkitektur og Perspektiv, og der siges, at han gjorde Udkast til et Gravmæle over Familien *Reitzenstein* i Sorø, og at han som Borgmester leverede Tegningen til et Kommunehospital — en Opgave, der først langt senere og paa helt anden Maade blev løst, hvad vi siden kommer tilbage til — og til et nyt Forbedringshus, samt at han tegnede en Del af Prospekterne til Pontoppidans danske Atlas; den eneste Bygning, han virkelig fik opført, Graverboligen, kender Forfatteren til vort eneste danske Kunstnerlexikon slet ikke!

Kapellet paa Assistens Kirkegaard er opført i 1867—68 af Arkitekt *Valdemar Ingemann*, men er som det meste af, hvad denne Arkitekt har »beriget« sin By med, banalt, kedsommeligt og idéforladt.

Nyerup omtaler som før sagt Assistens Kirkegaard som beliggende ved »*Solitude*« paa Nørrebro, og forinden vi forlader Blaagaardssiden af Nørrebro, maa vi ofre denne Landejendom, der laa i den yderste Spids, helt ud mod Ladegaardsaaen, en Omtale.

Paa *Struensees* Tid ejedes denne Gaard, der bestod af to anselige Bygninger med en meget stor Have omkring, af en General *Haxthausen*, som solgte

den i 1769 til Staten, for at *Struensee* og Professor *Berger* dèr kunde indrette en Koppeindpodningsanstalt efter den da nylig opfundne Inokulationsmetode, som er en Forløber for den mere moderne Vaccination. Der kunde optages 48 Personer ad Gangen, 16 betalende af »borgerlig og middelmaadig Stand«, 32 fritliggende, som fik gratis Kost, Klæder, Medikamenter og Opvartning. Anstalten aabnedes

»Solitude«. (Overlæge Halks Samling.)

14. Juni 1770 og kom ind under Frederiks Hospitals Direktion; men som saa meget andet nyt, *Struensee* vilde have frem, mødtes ogsaa dette med Uvilje og Mistro; helt ufarlig var Kuren sikkert ej heller; men at *Struensee* selv troede paa dens Ufejlbarhed og Nytte, fremgaar bl. a. deraf, at han den 2. Maj 1770 egenhændig inokulerede Kronprins *Frederik*. I 1783 blev Anstalten lukket af Mangel paa Søgning, hvorpaa der oprettedes et i Forbindelse med Fødselsstiftelsen staaende Opfostringshjem for spæde Børn; men da heller ikke dette lykkedes, solgtes Gaarden

af Staten ved Auktion, og den blev da omdannet paa ny til en herskabelig Lystgaard med Have, Marker, Humlegaard, Enge og Aspargeshave, der strakte sig lige fra Ladegaardsaaen og bag Assistens Kirkegaard. En smuk Lindeallé, den nuværende Solitudevej, førte fra Nørrebrogade op til Gaarden, der i 1806 købtes af den ikke meget ansete Bogholder i Generalpostamtet, Kancelliraad *Vissen*, der ogsaa havde Penge i Blaagaard. Han skulde betale Gaarden med 10,000 Rdl., hvoraf han selv indrømmer, at han ikke ejede en eneste Skilling. Han blev ganske vist Aaret efter hjulpet ved en kongelig Gave paa 750 Rdl. og et Laan af Statskassen paa 8000 Rdl.; men han maatte dog siden sælge det hele til en Kaptajn *Bangert*, efter hvem Broen over Ladegaardsaaen og senere Gaden fik Navn. Siden hans Tid faldt det stolte Solitude i Spekulanthænder, og vi kan jo desværre den Dag i Dag se de sørgelige Følger deraf i den Bebyggelse, der nu skæmmer det fordum frie Landskab.

Helt ude ved Siden af Graverboligen laa endelig en lille, obskur Knejspe, *Lille Ravensborg*, som tilhørte en Inspektør *Knoblauch*; der var Keglebane og Billard; men den besøgte kun af den lavere Del af Befolkningen, der, naar de havde været til Begravelse, gerne drak Gravøllet dèr. Noget almindeligt Tilflugtssted for Københavnerne blev det aldrig, dertil laa det for langt borte, og henad Aften var det ikke hyggeligt at færdes her; man maa jo huske, at Nørrebro og Østerbro hverken havde Vægtene eller Lygter før i 1830; i den Grad var man »paa Landet« saa nær Staden.

Kaffemøllerne. (Overlæge Halks Samling.)

IV.

PAA RAVNSBORG-SIDEN.

DET var et meget stille og roligt Folkefærd, der i gamle Dage boede paa Nørrebro. Rhabarberkvarteret og dets Bøller er en senere Tids Velsigelse, der er fulgt med den saakaldte Civilisation, efter at Rhabarberdyrkerne der ude for længst var forsvundne. Man levede yderst tilbagetrukkent, som boede man helt paa Landet, og Besværlighederne fik man især at føle derved, at der kun boede yderst faa Handlende der ude, saa at man maatte hente de allerfleste Livsfornødenheder i Byen, hvilket betragtedes som en hel Rejse. Det er yderst betegnende, at *Molt Wengel* i »Kærlighed paa Taget« lader en Person betro den rykkende Skrædder, at hans Debitor er flyttet ud paa Nørrebrovejen »lige overfor Assistens Kirkegaard«, og Publikum godter

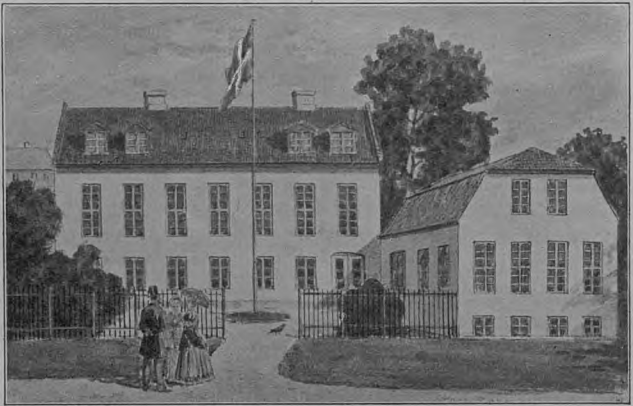
sig ved Tanken om, at Rykkeren — der jo aldrig har Sympatien paa sin Side — skal rende op og ned langs Kirkegaardsmuren, som jo er dejlig lang, uden at kunne finde sin upaalidelige Kunde.

Derimod var der en Del Forlystelseshaver, der mest tjente som Udflugtssteder for det bredere københavnske Publikum; der var almindelig jævn Beværtning med Vand paa Maskine og Keglebane, og fra Begyndelsen af det nittende Aarhundrede kom der særlig paa Nørrebro en ny Forlystelse til, om hvilken *Werlauff* siger, at den vakte stormende Jubel i Byen; det var en fra Rusland indført mærkelig Indretning, man aldrig havde set før her hjemme; man studser nu til Dags ved at høre, at det besynderlige Instrument slet og ret var en Svinggynge. I Bladene for 1804 klager Tidens uundgaaelige Moralister over, at der hersker et sandt Gyngeraseri i Byen, og at ellers fornuftige og adstadige Borgere spilder deres kostbare Tid og Penge paa at gaa i Gyngen paa Nørrebro. Det gaar saa vidt, at man i sædelig Forargelse over denne unyttige Anvendelse af sin Tid foreslaar, at der lægges ikke blot en alvorlig Afgift paa »Gynge-høvdingen«, men at det gyngende Publikum skal give en Art Forlystelsesskat for hver Tur. Der udspinder sig herover en Strid mellem de gynge-lystne og de gnavne, der ender med den fornøjelig-sindede Parts Sejr, saa at Nørrebro faar Lov at beholde sine Gynger.

Det vilde ogsaa have været Synd at berøve den det; thi idelig kun at stikke Næsen til Ruden for at se paa Ligtog kunde godt gøre en hel Befolkning hypokonder, og mange andre Adspredelser var der ikke, selv om Forlystelsesstedet »Store Ravnsborg« — hvor den af de besøgende saa yndede tamme Ravn aarlig fornyedes, uden at Publikum anede, at det var en ny, da Ravnens Ansigtstræk i Almindelighed i menneskelige Øjne er temmelig ens — af og til over-

raskede »det højstærede« med et Kunstfyrværkeri, som da i 1804 *Pierre Magito*, der var Indehaver af den betroede Stilling som Kunstfyrværker hos Hs. kongelige Højhed Prins *Ludvig Ferdinand* af Preussen, brændte nogle »meget begejstrende« Luftskuespil af der ude.

Ogsaa Beridere fandt Vej her ud, ja, en fransk Kunstberider *Jean Lustre* købte endda Ejendom ved

St. Ravnsborg. (Overlæge Halks Samling.)

Siden af Ravnsborg og fik Tilladelse til at undervise i sit Ridehus dør, imod at han fik et særligt dertil oprettet Borgerskab. Senere udvidede han sin Virksomhed til ogsaa at omfatte Gymnastik og andre Legemsøvelser; men da disse gik under Mærket af at være Sundheds-øvelser, som Lægerne anbefalede som noget nyt og godt, kom han ikke til at betale Ekstra-Honorar herfor. Gymnastik var jo den Gang noget helt nyt; først i 1790'erne var *Nachtegall* begyndt med at anskaffe »en liden Hest og et Springbrædt« til Brug for Kadetterne paa Søkadetakade-

miet; men det var dog da den for al Pædagogik i hine Tider banebrydende Efterslægtsselskabets Skole i 1800 gjorde Gymnastik til Skolefag, at det blev moderne, og enhver velopdragen Skoledreng skulde lære det; saa længe til de øvrige Institutter naaede med til at faa Legemsøvelser paa Programmet, havde derfor *Jean Lustre* sine gyldne Dage. Selv voksne Mænd begyndte at drive Gymnastik, skønt det i Begyndelsen ikke ansaas for rigtig passende, og der kastedes et vist Latterlighedens Skær over de udøvende voksne Gymnastikere, ligesom vi i vore Dage kan huske, at man smilede ad de første ældre Folk og Damer, der kørte paa Cykle, noget, vi jo nu betragter som en selvfølgelig Sag.

Ellers er Ravensborgsiden først og fremmest Blomsterhavernes. Og de Huse, som laa dèr, var da ogsaa at regne som Havehuse. Dèr, hvor *Fløystrups* Forretning siden kom til at ligge, lige overfor nuværende Slotsgade, boede i Nr. 8 Gartner *Hansens* Enke, født *Löchte*, og hun havde to Døtre, *Marie* og *Emilie*. Grunden er nu optaget af Elmegades Stenkolosser, men Madam *Hansens* Hus laa der endnu i 1885, og op til det stødte en Grund og et Havehus, der tilhørte en afdanket Koffardikaptajn *Gram*, som efter sin Fader havde overtaget en Slags Beværtning, hvor dog kun de kom, der hørte til en fast Kreds, og de behandledes nærmest, som om de var Medlemmer af Familien. Det var ældre Embedsmænd, Studenter og unge Kunstnere, der fandt sig hjemme her. Og at navnlig de sidste søgte derhen, kan man vel nok finde Forklaringen paa i den Omstændighed, at *Gram* havde fire meget smukke Døtre.

Naturligvis søgte de unge Jomfruer *Gram* sammen med Jomfruerne Hansen, og naar Sommeren stod i sin fejreste Glans, samledes de gerne ved et Haandarbejde i et Lysthus, der laa omtrent paa

Grænsen mellem de to Haver. En skønne Dag overraskedes de — det var i 1837 — pludselig ved, at ingen ringere end *Chr. Winther* svang sig over Havediget og stod midt iblandt dem, idet han præsenterede sig som »Ridderen af Nørrebro«, og efter at den første Forskrækkelse havde sat sig, syntes de unge Piger i Grunden godt om denne besynderlige Troubadour, der altid havde Hjertet paa Læberne, altid et lille galant Vers parat; det hele var gaaet saaledes til, at *Chr. Winther*, som i den Tid kæmpede en haard Kamp for at frigøre sig fra sin Forlovede, den ulykkelige *Jfr. Sophie Hansen*, med hvem han kort efter slog op i sit hjerteløse og brutale Digt »Ravnens Kvide«, for at faa Ro i sit ustyrlige Sind havde lejet sig to Værelser uden Ports hos *Madam Hansen*.

De unge Piger havde med en vis Nysgerrighed — som enhver nogenlunde kendt Forfatter eller Digter endnu den Dag i Dag føler sig udsat for, smigret eller generet af — observeret, hvorledes han levede sit daglige Liv, og de kunde fra deres Lysthus kigge lige ind i hans Stue. De vidste, at han stod sent op, ja, sommetider var de helt flove over, at han laa i Sengen, naar Klokkeren var slaaet 12. Saa gik han, naar han endelig var kommet ud af Fjerene, ind til *Gram*, hvor han spiste sin Frokost og passerede en Timestid, især naar en af Døtrene var til Stede. Galant og ridderlig var han altid, lidt lapset syntes de rare Piger dog af og til. Men det hændte ogsaa, at han beordrede sin Frokost sendt over paa sit Værelse, og saa fik Pigebørnene travlt med at passe paa; for saa vidste de, at Aanden var kommet over Digteren, og de glædede sig til, at han den næste Dag vilde komme ind til dem i Lysthuset og læse højt for dem, hvad han havde skrevet. Og der var ingen, der kunde læse saa kønt og hjertevarmt som *Chr. Winther*, — syntes de da.

Og var det noget rigtig interessant, satte man alle mulige andre Hensyn til Side i Huset, ja, Døtrene fik endda den skikkelige Madam *Hansen* til en Gang at udsætte en Storvadsk i fire Dage, bare for at Pigebørnene kunde faa Lov til at høre Chr. Winther læse højt.

Naar denne Højtlæsning var forbi, gik Chr. Winther gerne til Byen, hvor han spiste sin Middagsmad hos Traktør *Petersen* paa Vestergade, hvor der var saadan en Pokkers køn Tjenestepige, der hed *Louise*.

Men naar han kom hjem, var han atter »Ridderen af Nørrebro«; han sværmede for alle de unge, friske Piger, og det var ikke helt sjældent, at han improviserede et Vers til dem. Et af dem begynder:

I Haven glad jeg træder ind,
 mens Morgendæmringen svinder,
 jeg kan ej andet end takke Gud
 for Smilet paa Rosens Kinder.«

Og Pigebørnene var alle glade for ham: »Nu kan man mærke, Digteren kommer,« sagde de, ikke alene fordi han, der jo holdt af at hæge om sin Person, altid bragte en diskret Duft af Eau de Cologne med sig, men ogsaa fordi han ved en lystig Sang eller Nynnen bebudede sin Ankomst. Det var kun een eneste Gang, han forfærdede dem ved at plumpe lige over Havediget fra Nørrebrovejen ind i deres Lysthus.

Da han slap fri for *Sophie Hansen*, var det, som om der vældede ny og fri Livslykke op i ham, og Erotiker som han var, kunde han ikke tænke sig selv uden en Genstand for sit Sværmeri, og hans Kærlighed faldt da ganske naturligt paa den yndefulde, nittenaarige *Marie Hansen* der ude i Gartnerhaven paa Nørrebro. Hun var høj og slank med brune Lokker ned ad Nakken, blaa Øjne, der saa saa barnligt og drømmende ud i den store Verden, som hun forstod sig saa lidt paa.

Naar *Chr. Winther* var forelsket, troede han selv fuldt og fast paa, at det var for hele Livet, og dog mener jo vore Psykologer, at han egentlig talt kun har haft een eneste stor og virkelig Kærlighed, det var *Alvilde Müffelmann*, til hvem han skrev »Flyv, Fugl, flyv!« — Det var derfor ikke saa underligt, at han i fuldt Alvor erklærede til Marie Hansen, at, naar hun blev hans Hustru, skulde hun kun gaa klædt i Atlask, fordi det var det eneste, der passede for hendes kvindelige Natur og æteriske Skikkelse.

Det kan maaske her interessere at faa at vide, at, da *Chr. Winther* flyttede fra Nørrebro, lejede en af hans Venner, den senere Stifter af en højt anset Skole, Professor *Schneekloth*, hans Værelser; han blev forlovet og i 1841 gift med Marie Hansen; den yngre Søster ægtede Litograf *Tegner* og blev Moder til Professor *Hans Tegner*. Af Jomfruerne *Gram* blev den ene gift med Professor *Prosch*, den anden med *C. V. Rimestad*, saa man ser, at det ikke alene var Skønheden, men ogsaa Intelligensen, der i de Tider prydede de unge Piger i Nørrebros Blomsterhaver.

Da *Christian Winther* boede paa Nørrebro, havde han den store Sorg at miste sin »Halvbroder«, *Poul Møller*, der jo tillige var hans faderlige og bedste Ven; han fik da travlt med at forberede Udgaven af hans samlede Skrifter, noget, han som bekendt gjorde ganske udmærket. Det var dog ikke med blødende Hjerte, han sagde Marie Hansen Farvel; for han var da allerede stærkt optaget af sin Kærlighed til *Julie Werliin*, født *Lythans*, der senere blev hans Hustru.

Ad Jødevejen kom man til den endnu eksisterende Mosaiske Kirkegaard i Møllegade, der allerede er

anlagt 1694, og som har et ganske ejendommeligt Præg derigennem, at alle de store flade Gravsten, der bærer sære hebraiske Indskrifter, vender imod Øst, altsaa mod Jerusalem. At vi allerede saa tidlig har en særlig Jødekirkegaard, taler egentlig den danske Nation til Ære; thi selv om Jøderne til at

Jødekirkegaarden. (Overlæge Halks Samling.)

begynde med ikke var særlig ansete, var de dog ikke som i andre Lande, hvorom *Baggesen* jo f. Eks. taler i »Jødegaden i Frankfurt« i »Labyrinten«, henvist til særlige Kvarterer af Byen.

Der var to Slags Jøder her i Byen, de særlig privilegerede portugisiske og de mindre ansete tyske Jøder, og det kunde ikke i Begyndelsen undgaas, at Pøbelen forhaanede dem, naar de viste sig paa Gader og Stræder i deres lange østerlandske Talarer.

Men de danske Jøder var ret respekterede, fordi de var flittige, driftige og nøjsomme. *Holberg* giver dem da ogsaa et ganske godt Vidnesbyrd, naar han siger: »Hvad sig anbelanger de Jøder, der have faaet Tilladelse til at bo paa visse Steder udi Kongens Riger og Lande, da mærker man hos dem, at de er skikkeligere end de fleste Jøder paa andre Steder, hvortil Aarsagen synes at være denne, at de ikke blive saa meget bespottede og forfulgte som udi de fleste andre Lande. Ihvorvel de ere her fast alle fattige og af ringe Formue, saa ere de dog lige saa meget agtede af andre Folk som de rige og formuende Jøder udi Holland og Engelland.« Alligevel driver *Holberg* jo dog selv i sine Komedier temmelig hyppigt ret grov Spot med Jøderne, og et Skældsord som »Jødesmaus« falder ham ganske let paa Tungen. Hvorfra dette Udtryk stammer, er der for Resten nogen Tvivl om; men al Sandsynlighed taler for, at det skyldes Jøderne selv, idet der paa Jøde-Tysk eksisterer et Udtryk, der hedder schmauzen eller schmoosen, der skal betyde noget lignende som at sjakre, at snakke for sine Varer for derved at opnaa en højere Pris, end de er værd.

Gennemgaaende maa man dog sige, at Jøderne betragtedes som en Slags Pariakaste, og mange af dem var der til at begynde med heller ikke. I 1726 angives det, at der i hele Byen kun var 65 Jødefamilier med i alt 350 Personer. Og de allerfleste af dem boede i Læderstræde, hvorfor det var en lige saa yndet Fornøjelse at raabe Skældsordet »Læderstræde« efter dem som Jødesmavs. Gik en Jøde over til Kristendommen, glemte man hurtig hans Nationalitet, og han kunde let vinde Anseelse. Derimod vakte det Raseri, naar en Kristen, hvad af og til skete, gik over til Jødedommen. Et saadant Tilfælde holdt Jøderne selv paa det omhyggeligste skjult, og det var da ogsaa nær kommet til en hel

Jødeforfølgelse, da det i 1729 efter Prokurator *Jens Gedelöches* Død oplystes, at han var gaaet over til Jødedommen.

Kongen selv blev rasende og befalede, at enten Jøderne selv eller med Assistance af en saa foragtet Person som Natmanden skulde optage Liget af Assistens Kirkegaard, hvor det ikke fandtes værdigt til at hvile, og føre det over til Jødekirkegaarden, og der blev anlagt Sag mod Jøden *Henrik Israel*, der mentes at have forført den afdøde til dette forfærdelige Skridt. Og Politimester *Hans Himmerich*, der var kendt som Jødehader, nedsatte et Kommissorium, der var saa »ample forfattet«, at han kunde examinere alle Jødernes Sager baade med Hensyn til deres Religion, Mandtal og Forhold til deres kristne Tjenestefolk. Til Kongens Ære skal det dog siges, at dette blev ham for meget af det gode; i sin Vrede over *Himmerichs* Haardhed befalede han, at den stakkels og vistnok ogsaa ganske uskyldige *Israel* straks skulde løslades af Arresten, hvor man nok ogsaa havde faret ilde imod ham, og mod en Afgift til Fattigvæsenet fik Jøderne, der ikke var særlig glade over at have faaet en uægte Jøde gravet ned i den efter deres Ritualer indviede Jord, Lov til atter at grave Prokuratoren op og begrave ham i uindviet Jord et Sted udenfor deres Kirkegaard.

I 1760 var Jødernes Antal steget til 137 Familier med 650 Medlemmer; men de var ikke steget i Befolkningens Agtelse. Magistraten klagede over, at der var for mange af dem, og at de var Staden til Last, og man bestemte sig til at tage skarpere Forholdsregler for at hindre deres yderligere Indvandring i Byen. Det forlangtes, at enhver Jøde, der vilde bosætte sig i København, skulde indrette sig et Manufaktur eller bygge sig et nyt Hus; men dette blev ikke overholdt, og man nøjedes med at tage en Afgift af 100 Rdl. af hver fremmed Jøde, der vilde

bosætte sig her. Derimod holdt man skarpt paa, at der krævedes kongeligt Lejdebrev for at faa Lov at komme herind; og hvis det opdagedes, at en Jøde havde smuglet sig ind, straffedes han med 1000 Rdl. i Bøde eller med Arbejde i Kastellet paa Livstid, og enhver, der husede en saadan Person, behandlede som den, der havde huset en fredløs. Og dog havde Kongen stadig en vis Medfølelse overfor disse »arme Mennesker, som var ilde farne, de hades over alt, og den borgerlige Næring er dem udi den største Del af Evropa betagen«.

Der var ogsaa paa denne Tid nogle Jøder, der vandt virkelig Anseelse; det var, fordi de var dygtige Læger; der nævnes i Særdeleshed to, der praktiserede her i Byen til megen Velsignelse; det var *Simon Salomon Polack* og *Theophilus de Meza*. Det vakte dog almindelig Opmærksomhed og ikke saa ringe Forargelse i 1770'erne, at den liberalt tænkende »Drejers Klub« optog *de Meza* som Medlem, ja endog tillod ham at traktere med den store Bolle ved Festerne. Man vilde ikke optage Jøder i Laugene; kun een, *Henrik Goldschmidt*, opnaaede at blive optaget i det hæderlige Brændevinsbrænderlaug. Det skete kun, fordi han havde brændt Brændevin, allerede før Lauget blev oprettet, og »med temmelig Bekostning havde sat sig i Stand«. Hans Efterfølger, *Nathan Valentin*, fik Afslag, da han søgte Optagelse. Det hed sig altid, at Jøderne strejfedes Landet rundt for at bedrage Folk, og det var ikke noget sjældent Syn at se en Jøde i Gabestokken, fordi han var beskyldt for noget sligt, selv om hans Brøde ikke var bevist. Det kom endda saa vidt, at det blev foreslaaet i Kommercekollegiet, at enhver Jøde, der gav sig af med Handel, det være sig Mand eller Kvinde, for at skelnes fra ærligt Kristenfolk skulde bære et mørkerødt Ærme. Dette blev dog heldigvis heller ikke til noget.

Oprindelig maatte Jøderne kun holde Gudstjeneste i deres private Huse; men i Frederik den Femtes Tid fik de Lov til at holde en Art Synagoge i et gammelt Hus i Læderstræde, imellem Nissegangen og Naboløs; men da de anmodede om at faa Lov til at rive Huset ned og bygge en stateligere Synagoge paa dets Grund, fik de Afslag, skønt *Thurah* anbefalede det, da det vilde blive Gaden til Zirat; man frygtede, at dette skulde give Anledning til Spektakler. Først i 1766 fik Jøderne Lov at bygge deres Kirke i Læderstræde; det blev en smuk og stærk Bygning; men de portugisiske Jøder vilde ikke søge den; de følte sig fornemmere end de tyske, for hvis Penge Synagogen var bygget; de samledes derfor paa forskellige Steder i Byen, f. Eks. i Snaregade, Store Færgestræde og Kongensgade paa Christianshavn.

I 1784 var Jødefamiliernes Antal steget til 250, hvoraf de 70 var fattige. Mærkeligt nok var Jøderne i disse Aar selv de ivrigste for at hindre Indvandring; det ser underligt ud, at deres Menigheds Ældste ansøgte om, at omløbende Jøder, der var til stor Gêne for Nationen, maatte hensættes i Rasp- eller Børnehuset. Det vilde Regeringen dog ikke gaa ind paa; den var altsaa mere human end Jøderne selv.

Alligevel var en stor Del hæderlige Erhverv lukkede for Jøderne; men de udnyttede dog den store Handelsperiode under den nordamerikanske Krig særdeles godt, saa at f. Eks. den indbringende Bodmerihandel næsten helt kom paa jødiske Hænder; der fremstod ogsaa da ansete jødiske Veksel- og Handelshuse; de ostindiske og kinesiske Varer, der kom hjem med Østasiatisk Kompagnis Skibe, kom meget hyppig paa deres Haand; men hvad der skadede dem væsentligt, var deres indbyrdes Splidagtighed, der tit satte Regeringen graa Haar i Hovedet. Dette forhindrede dog ikke, at et kongeligt Reskript

af 10. Oktober 1788 gav dem Adgang til Haandværkslaugene, og at Regeringen samtidig med stor Iver tog sig af Ordningen af deres Skolevæsen.

Nu skulde man have troet, at Jøderne socialt havde den lige Vej at gaa for at naa op i Anseelse med de Kristne. Da hændte i 1813 det forsmædelige, at en dansk Forfatter, den ellers saa humane *Thomas Thaarup*, oversatte et tysk Smædeskrift: »Moses og Jesus«, der paa en for ham selv lidet smigrende Maade angreb den jødiske Nation og lagde Jøderne for Had. Herved opstod »den litterære Jødefejde«. Skriftet foranledigede nemlig mange retfærdige Modskrifter, først og fremmest fra *Jens Baggesen*, der jo allerede i »Labyrinten« havde talt Jødernes Sag saa smukt og varmt, som ingen-sinde før var sket. Ogsaa *St. St. Blicher* tog ivrigt Jøderne i Forsvar.

Vi skulde dog helt ned til 1819, inden København satte den Skamplet paa sig selv at etablere en virkelig Jødefejde. Og hermed hang det saaledes sammen:

Ophidselsen var fra Tysklands større Stæder naaet til København. Man beskyldte Jøderne for at være Aarsag i de daarlige Tider, og derfor skulde de drives ud af Landet. Den 3. September fremkom der et anonymt Opslag paa Børsen, der opfordrede »alle gode kristelige Borgere« til at drive Jøderne, »denne Samfundets Pest«, ud af Byen. Man anviste ligefrem Østergade med de rige Jøders Butikker som det Sted, hvor man mest skulde tage fat. Det hjalp lidet, at Justitsminister *Kaas* skærpede Censuren og paalagde Politimester *Hvidberg* at fare strængt frem mod Jødeforfølgerne. Politimesteren var nemlig langt fra sin Post voksen.

Lørdag den 4. September om Aftenen samledes Sjovere, Læredrenge, Matroser og andre paa Østergade og begyndte at slaa Ruderne ud hos Silke-

kræmmerne *Raphael*, Galanterivarehandler *Jacobsen* o. fl. Handlende. Politiet var magtesløst, og først, da en Afdeling Husarer ved 11-Tiden rykkede ud, blev der Rø. Den næste Dag udstedte Politimesteren en Proklamation, der manede til Orden; men samtidig fandtes Masser af Opslag om at smide Jøderne ud.

Om Søndagen blev det værre med Spektaklerne. De bredte sig til Læderstræde, Hyskenstræde, Vimmelskaffet, Gothersgade og videre om. Nu trængte Pøbelen endogsaa ind i Butikkerne og vilde »have fat paa Jøderne og deres Penge«; de slog Møbler og alt, hvad de fik fat paa, itu; viste en Jøde sig, blev han ubarmhertigt slaaet ned. Politiet kunde intet gøre.

Nu udstedte selve Kong *Frederik den Sjette* en kongelig Bekendtgørelse, der forbød Folk at stimle sammen paa Gaderne, og der udlovedes 4000 Rdl. til den, der kunde skaffe fat i de Personer, der havde lavet de oprørske Plakater. Trods alt dette begyndte Optøjerne igen den 6. September, og det hændte den Aften, at enkelte Afdelinger af Borgervæbningen gjorde fælles Sag med Tumultuanterne og slog Ruder ud. Lige til 14. September fortsattes Optøjerne.

Paa Kongens Fødselsdag, den 28. Januar 1820, forsøgte man at forny Urolighederne; men den nye Politimester, *Kierulff*, mødte Forsøgene med en saadan Energi, at de blev standsede med det samme. Blandt de arresterede fik en Slagtersvend, en Skomager, en Kontorist og to Skomagerdrengene Forbedringshusarbejde i fra 3 til 1 Aar, 27 andre, deriblandt en Kvinde, Vand og Brød-Straf. Lignende urolige Optrin fandt Sted under mindre Forhold i Helsingør, Hillerød, Næstved, Vordingborg, Slagelse og Odense, og Begivenhederne var dør værst Søndagen den 12. September.

Det er Digteren *Meir Goldschmidt*, der i sin me-

sterlige Roman »En Jøde« har givet os en gribende Skildring af Begivenhederne. Han har ikke selv oplevet Jødefejden — han var født d. 26. Oktober samme Aar —, men han har faaet den levende skildret. Han siger selv, at i »En Jøde« har han skildret Jødefejden, som om han havde oplevet den og været personligt gennembævet af den, — rigtignok ikke efter dens Virkelighed, men efter dens Sandhed, saaledes som den drog over Vordingborg. Alt, hvad der fortælles om de enkelte Personer, er opdigtet, men: »Fjendskabet, Lidenskaben er Virkeligheden. Det er sandt, at Omegnens Bønder mødte med Sække, som de ved Plyndringen vilde fylde, naar det blev mørkt; men saa længe det var Dag, købte de rigeligt og betalte uden at prutte. Da det begyndte at mørknes, lukkede min Fader Huset og gik med Moder og mig ufødte over til min vældige Onkel (der blev Model til Isak Bamberger i »En Jøde«). Fader, Onkel og hans ældste Søn væbnede sig hver med en Økse og stillede sig ved Døren til det inderste Værelse og ventede. Der blev ikke vekslet andre Ord end, at Onkel, da der lød et Brøl, sagde til sin Kone, min Moders Søster: »De skal ikke røre Sømmen paa din Kjole, saa længe der er en Blodsdraabe i mig!« — »Det véd jeg nok, Isak,« svarede hun.

Nu hørtes Bulderet af de kommende; men straks efter kunde ogsaa høres, at der foregik noget uventet: det var Byfogden, der ved at komme i rød Kjole i Spidsen for sine to Politibetjente og under Raabet: »I Kongens Navn!« at slaa om sig med sin Spanskørersstok splittede hele Skaren, og saa var alt forbi.«

Det skulde vare længe, inden dette Jødehad helt fortog sig, og Jøderne havde selv en Følelse af Tvivl og Ængstelse i sig. Skønt *Goldschmidt* ideligt følte sig tiltrukket af de Kristne, hvilket hænger nøje sammen med hans Kærlighed til Danmark, var og-

saa han usikker, hvilket gav sig mange Udslag under Kampen mellem den Danske og Jøden i ham. Her skal blot mindes om hans berømte Tale paa Skamlingsbanken i 1844, som han dog selv senere kalder »sørgelig«.

Han begyndte: »Jeg er en Jøde; hvad vil jeg mellem Jer?« Da der fra Forsamlingen lød et: »Jo, jo, velkommen!« fortsatte han med den Erklæring, at han som Jøde stod der med Rette, fordi han bragte dem Ordet: »Øje for Øje og Tand for Tand«, »fordi det ikke gik an, som foreskrevet stod fra den anden Side, at vende Kinden til, naar der blev slaaet, men man skulde slaa igen paa Slesvig - Holstenerne, haardt mod haardt, ondt mod ondt, gøre Gilde for dem, som de vilde for os!«

Den stille Kirkegaard der ude paa Nørrebro led heldigvis ikke noget under Jødefejden; skønt der var Røster nok, der krævede, at man skulde skænde Jødernes Grave, var Vejen derud dog for lang, og Kirkegaarden ligger hen i den Fred, der tilkommer de dødes Have; men den ligger der tillige som et Minde om al den Tak, Danmark skylder sine Jøder. Gaar man derind, vil man se, at Stenene taler; det ene højt ansete Jødenavn straalere een i Møde efter det andet, idet det bærer Vidne om den Hæderlighed, Dygtighed, Uegennytte og fremfor alt uselviske Fædrelandskærlighed, der har præget de gode Jøder, og det er ingen Overdrivelse at sige, at det er de fleste af Jøderne, der hører til de bedste i vort Samfund.

Naar man blandt Navnene paa Stene i Flæng nævner: *D. B. Adler, J. Ballin* (Kobberstikkeren), *Frænckel, Levin, Melchior, Meyer, David Eibeschütz, Nathansohn, Ruben, Salomon, Simonsen, Trier og Wolff*, vil man let indse, at man her staar overfor en Række Navne paa Slægter, der i den ene eller den anden Retning har været med til at bære

Danmark og gøre det Ære i det sidste Aarhundrede. Intet Under derfor, at der har siddet og sidder Jøder i Kongens Raad, noget, der for et Aarhundrede siden vilde klinge som en Absurditet, og at Jøder paa Handelens, Industriens og Videnskabens Omraade nu i mange Tilfælde indtager Førerstillinger.

Ære være derfor de danske Jøder, der, selv om de er blevet bedre behandlede end en stor Del af deres Trosfæller i det øvrige Evropa, alligevel led Mindremandskaar gennem Aarhundreder, inden sund Fornuft fik Bugt med Dumhed og Fordom.

Mærkeligt nok er det alligevel, at denne lille indeklemte Kirkegaard skal være omgivet af den eneste Smule Friluft, vi endnu har tilbage: *Nørre- og Blegdams-Fælled*.

At skrive Fælledernes Historie fra Lersøen, Jagtvejen og Holger Danskes Briller til Østerbrogade vilde være at fylde en hel Bog med Stof. Men Nørrefælled er vel dog endnu den mest uberørte; dens Nabo, Blegdamsfælleden, fik Lov at aflevere Areal til Blegdamshospitalet, Rigshospitalet og Johannes Kirke, og med al Respekt for det øvrige, det nye, man vil lave ud af Fælledernes sørgelige Rester i Retning af Park og lignende, saa har Nørrefælled dog Æren af at bevare det mest oprindelige Præg, det være sig nu fra Borgernes Tid, fra Bøllernes eller fra Friluftens. Nørrefælled var ikke den største, man regner den for 100 Tdr. Land; Østerfælled maalte kun 86 Tdr.; men Blegdamsfælleden, som strækker sit Areal baade over Øster- og Nørrebro, maalte 151 Tdr. Land; Vesterfælled var den største og naaede hele 193 Tdr. Land; men dertil kom saa alle Smaafælledeerne som Kløvermarken, Brudesengen, Christianshavns Fælled o. m. a., som omgav

København, ikke blot med udstrakte Græsmarker, men ogsaa med Lunger, som den store stadig voksende By trængte til.

I vore Dages Fantasi lever Lersøbøllen Ferdinand Eriksen og hans Elskede, den lille Karen Spidsmus, endnu som Illustrationer til den Fælledpoesi, der husedes ude hos Jomfru Græsmejer, til den fandt tryggere Ly indenfor Fængselets gæstfrie Mure.

For at forstaa, hvorledes Fælledeerne overhovedet er blevet til, er det nødvendigt at gaa tilbage saa langt som til selve Roskilde-Bispernes Dage, da Byen var lille, og da den maatte have et Opland omkring sig for en Gang at kunne udvide sig. Søerne dannede da et naturligt Skel om Staden, men de var vel næppe den Gang andet og mere end Mose- drag med en Masse Siv. Peblingsøen og Sortedams- søen gik i eet, og Vejen ud fra Nørreport gik rimeligvis mellem Peblingsøen og St. Jørgens Sø (Peblingedammen hed det hele da), og Middelalderens »Nørrebrogade« gik sikkert langs Ladegaardsaaen. St. Jørgens Sø var et lille Vandhul med Afløb i Rosenaaen, og saa fortabte man sig i Enge og Pløjemark; det var disse Marker, der var fælles eller Fællede for Byens Beboere, deres Bymarker og Orer.

Om saa Nørrefæled har tilhørt Landsbyen Serridslev, der snart slugtes af København og laa mellem Jagtvejen, Rørsøen, Lygtevejen og Strandvejen, eller den har været Bisper- og Kongseje, derom er de Lærde uenige. Men Serridslev Kongsgaard laa i alt Fald paa Nørrefæled.

Alt dette ligger imidlertid saa uendelig fjernt for os; om Borgernes Øvelser paa Fællede, især fra Nørrefæled til Vibenshus, er der talt her og andre Steder *); det, som i vore moderne Tider giver

---

*) Se nærv. Forfatters: «Østerbro».

Nørrefælled dens Historie og Kolorit, knytter sig til vort Socialdemokratis første Dage. Her er ikke Stedet til at værdsætte Idéerne eller dømme Ret og Uret imellem. Det er kun de faktiske Oplysninger, vi maa søge, og det er da let at konstatere, at det var Danmark, der havde Æren af først i Skandinavien at bringe de socialdemokratiske Idéer frem ad Theoriens Vej; det var uretfærdigt, naar man staar paa Nørrefælled, ikke at mindes de Mænd, der, mere eller mindre betydelige, bar Kampen for de moderne Idéer i de første og sværeste Dage.

Den første, hvis Navn maa nævnes, var Pioneren i den hele Bevægelse, den stille Videnskabsmand, der fra sit Studereværelse spredte sine Idéer ud igennem Pjecer og Smaaskrifter, og som, skønt han døde som kun 26aarig, formaaede at slaa til Lyd paa sit saa fint mærkende Instrument, at det gav Genklang over Lande, og selv om Tonerne havde over en Snes Aar behov for at samle sig i Eenklang, var det dog det, *Frederik Henrik Hennings Dreier* skrev i sine socialøkonomiske Bøger i Begyndelsen af Halvtredserne, der lagde Grund for alt det, der senere skabte det store socialdemokratiske Parti her hjemme. Da Dreier i 1853 var oppe til sin medicinske Embedseksamen, maatte han sætte sine socialøkonomiske Studier til Side; han anede ikke, at han gennem dem havde lagt Grund til noget, der fik næsten verdenshistorisk Betydning, saa lidt som han vidste, at en Overanstængelse midt under Eksamen skulde ramme ham med et apoplektisk Tilfælde, der betød Døden for ham, men ikke for hans Idéer. Han burde være Socialdemokratiets martyrkronede Helgen; men se, om han nogensinde bliver nævnt! Hvilken menig Socialdemokrat aner hans Betydning?

Derimod — og nu er vi paa Nørrefælled — stod der en egen Martyrglorie over Heltene fra det be-

rømte Folkemøde paa Nørrefælled d. 5. Maj 1872, *Pio*, *Brix* og *Geleff*. Oprigtigt talt var der ingen af disse, der fortjente det.

Louis Albert François Pio var en underlig Blanding af Viden og Uvidenhed, af Entusiasme og Pjalteri, af Videnskab og Humbug. Hans Ungdomsstudier over Folkesagn, navnlig om Holger Danske, førte ganske vist til nye og overraskende Resultater, der for øvrigt siden er blevet omstødte paa væsentlige Punkter; men den Begejstring, hvormed han derfra kastede sig ud i Politik, efter at han først havde prøvet den lille Omvej at være Huslærer hos Kammerherreinde *Berling* og været nær ved at gaa over til Katolicismen, hvad der jo passede godt i det Kram, fortæller os straks om en Mand, som tog sit Gods, hvor han fandt det, og sejlede med den Vind, der var ham gunstigst.

Da han skabte sit i Tilslutning til »Internationale« stiftede Parti, troede han vel nok paa sine Teorier; men da han Dagen inden Fælledmødet blev arresteret og siden af Højesteret i 1873 blev dømt til fem Aars Forbedringshusarbejde, hvoraf han dog kun udstod de to, da han blev benaadet 1875, var han saa præpareret til at svigte sin egen Sag, at han, der dog havde søgt at vække Opsigt om sig ved at stille sig i femte Kreds mod *Bille* i 1876, var let at købe til for 4000 Rdl. kontant at forlade Danmark og sine Idealer.

Og var *Poul Geleff* egentlig meget bedre? Han var ringere begavet end *Pio*, han havde Forsyndelser mod den borgerlige Straffelov paa sin Samvittighed, og han formaaede egentlig kun at række Tunge bag sine Tugtemestres Ryg, som da han efter sit Fængselsophold udgav sin Beskrivelse af det: »Under Laas og Lukke«. Det hed sig i lange Tider, at *Pio* skulde have taget den Præmie, der tilfaldt *Geleff* fra Politiets Kasse, for at han skulde forlade

Danmark, til Indtægt for sig; dette er dog den rene Bagvadskelse; der foreligger en klar og tydelig Kvittering fra *Geleff* til Politiinspektør *Hertz*, hvori *Geleff* tilstaar at have modtaget 2000 Rdl. af Københavns Politi.

Den tredie af Nørrefælleds Helte, *Harald Frederik Valdemar Brix*, var vel nok den ubetydeligste, men tillige den mest sympatetiske. Han havde næppe synderligt Begreb om, hvad Socialisme var; det var nærmest skuffede Haab og økonomisk Ruin, der drev ham til ganske blindt at følge sin Fætter *Pios Kølvand*, og han kom, som man vil vide, til at bøde haardt nok derfor. Ejendommeligt for ham som for de andre to Førere, hvis man kan kalde dem saa, var det, at han ogsaa efter udstaaet Fængselsstraf søgte ganske afmægtigt at smæde sine mægtige Modstandere, deres Religion, Kongen og alt bestaaende; men medens de andre lod sig købe ud af Landet, tog *Brix* sin Ekstrastraf af 4 Aars Forbedringshus for sine Skriverier i »Ravnen« og døde ret ubemærket i København d. 28. Maj 1881.

Nørrefælled fik en vis historisk Glans ved dette første Socialistmøde; siden har den jo under de for Idéen langt lykkeligere Forhold givet Plads for mange lignende; men de første Lederes Mangel paa Personlighed og Mandighed lammede dog den socialistiske Bevægelse saa stærkt, at det varede til 1883, inden den satte sig virkelige Spor i dansk Politik; men da var den ogsaa konsolideret igennem Fagforeningsdannelser o. l.; praktiske Mænd som *P. Holm* og *C. Hørdum*, der selv var udgaaet fra Arbejdernes Kreds, førte an, og de stuelærdes Katederpolitik og Mistag paa det virkelige Livs Krav var en saga blott.

Som Sommerrevuernes Hjemsted par excellence staar for alle glade Københavnere det i 1886 opførte *Nørrebros Theater* i Ravnsborggade, og som Forholdene har udviklet sig, har dette Synspunkt vel ogsaa sin Berettigelse; men vi maa ikke tro, at *Nørrebros Theater* er Revuernes Vugge.

Den er at søge andet Steds, og hvad man end vil mene om den efemære Kunststarts Berettigelse, spiller den og navnlig har den dog spillet en saa stor Rolle i vort offentlige Liv, at det er forklarligt, at vi standser et Øjeblik ved *Nørrebros Kunsttempel* og ser os tilbage.

De første egentlige Revuer var i hele deres Tilskæring i nær Slægt med den heibergske Vaudeville, og dette er i og for sig ikke saa besynderligt; thi *Heiberg* havde jo faaet sin Inspiration til den af ham skabte Digtart under sit Ophold i Paris 1819—22, hvor han saa de franske Vaudeviller, der netop var og ikke var andet end Revuer over Døgnets Begivenheder. Selv om *Heiberg* saa vidt muligt søgte at løfte Vaudevillerne ud af det døgnflueagtige, undgaar han det ikke helt. Et slaaende Eksempel paa, hvorledes *Heiberg* har taget det, man talte om i København, med i sine Arbejder, saa at han ved senere Opførelser maatte stikke andre Vers ind, har vi allerede i den allerførste Vaudeville, »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«, der opførtes første Gang den 28. November 1825, midt under den græske Frihedskrig, der vendte hele Evropas Øjne og Sympati med spændt Opmærksomhed mod det lille tapre og underkuede Folk. I Sangen ved Bollen lyder her et Vers:

»Hvad mener Hr. Baronen vel
om Grækernes Affærer?
Hvis Tyrken slaar ham rent ihjel,
det mig i Hjertet skærer!«

og *Heiberg* lader den forlorne Baron *Rotschild* svare:

»Jeg derom ene sige vil:
es kostet schwer zu krieges;
jeg gi'r sgu ingen Penger til,
saa faar de nok forliges.«

Men disse revue-mæssige Glimt er dog kun rent sporadiske i Vaudevillerne. Snarere kan man sige det om et Par smaa Pjecer af *H. C. Andersen*, *H. P. Holst* og *Overskou*, der fremkom i Begejstringens Hede under Treaarskrigen for at forherlige den brave danske Jens. Som litterære Revuer kan vel ogsaa polemiske Arbejder, f. Eks. »Julespøg og Nytaarsløjer«, ja, for saa vidt ogsaa »St. Hans Aften Spil« og »En Sjæl efter Døden«, betragtes; de har i al Fald det til fælles med Revuerne, at de forstodes særdeles godt af deres Samtid; men de kan paa Grund af deres mange Allusioner til Dagens Begivenheder nu kun læses med Kommentarer.

Det bliver derimod Københavnernes Uvilje mod Grevinde *Danner* og hendes Regimente, der i Halvtredserne og Treserne med eet Slag skabte den virkelige Revue, der dog ikke var Sommerrevue, men Nytaarsrevue. Den skyldtes den uforlignelige Rimester *Erik Bøgh*, og den mest bekendte, eller maa- ske mest berygtede, er »Grevinden og hendes Sødskendebarn«, der indeholdt følgende hadefulde Vers:

»Jeg hader den, der steg fra Dybet,
bedækket med et Folks Foragt,
som nu behersker hele Krybet
ved stjaalet Guld og ranet Magt,
som frækt fortrænger, hvad vi ejer
af hædret Navn og ædelt Blod,
og med sin Skare lydige Lakajer
en Skanse slaar om Tronens Fod.«

Mærkeligt nok havde *Erik Bøgh* til disse revueagtige Angreb paa Grevinden sit bedste Publikum i den akademiske Verden. Aarsagerne hertil maa dog

vel nok søges dels i den akademiske Nationalliberalismes Aandsaristokrati, der saa ned paa alt, hvad »der steg fra Dybet«, dels i, at Studenterne allerede i mange Aar inden Døre dels paa Regensen, dels i deres Foreninger havde kendt Revuegenren saavel i *Plougs* »Atellaner« som i *Hostrups* (*Jens Kristrups*) smaa spøgefulde Aftenunderholdninger og vel næsten mest i *Helms* og *Ottos* fornøjelige aktuelle Viser ved Lørdagssoldene.

Den første Spire til den virkelige Sommerrevue finder vi dog først midt i Halvfjerdserne paa Morskabsteatret paa Frederiksberg, hvor »Rejsen til Maanen« i 1876 gjorde stormende Lykke med de den Gang unge, senere saa kendte Kræfter som *Elisabeth Jørgensen* (senere Elisabeth Christensen), »Tykke Anna«, senere *Anna Christensen*, og Fru *Witzleben* (Spindesiden har øjensynlig ikke lidt af Kød mangel!) samt *Fr. Christensen*.

Rigtig Fart tog det dog først, da *Wilh. Petersen*, den nu saa folkekære *Peter Wilh.*, i Begyndelsen af Firserne overtog Ledelsen af Sommerrevuerne. Han spillede selv i 1883 — vistnok for eneste Gang i sit Liv — Hovedrollen i Revuen, der hed »Schweitzers Kurér«, hvis Titel var en Omskrivning af »Kejserens Kurér«, der samtidig gjorde stormende Lykke paa Casino. Heri optraadte for første Gang *Frk. Constance Braunstein*, den senere Fru *Ferdinand Rasmussen*.

I Sommeren 1884 rykkede *Peter Wilh.* ind i en Jerncircus i Tivoli, og hertil havde han stiftet det første Revueforfatterfirma — det er for Resten mærkeligt, at Revuerne næsten altid er skrevne ikke af en Enkeltmand, men af et Firma —; det bestod af ham selv, *Poul Marcussen* og den uforlignelige Folketeater - Skuespiller *Carl Wulff*. Revuen hed: »Det København, der kommer«.

Musikken bestod mest af de mest kendte og nye-

ste Fahrbachske Melodier, og da Tivoli lukkede, drog *Peter Wilh.* paa Tourné med den i Provinsen, der saaledes første Gang fik en Københavner-Revue at se. Denne Tourné var mærkværdig i to Henseender; *Peter Wilh.* dirigerede selv sit Orkester, og da han manglede en brugbar mandlig Kraft, indvarslede han til Prøve enhver, der mente sig i Besiddelse af sceniske Evner. Der meldte sig mange; men til alles udelte Forfærdelse valgte han en ung Urtekræmmersvend af den zünfftigste Københavner-Stil; han havde skæve Ben, umulige Hænder og et gyseligt Organ, syntes de øvrige Skuespillere; men *Peter Wilh.* havde dog set rigtigt; thi Manden var ingen ringere end Revuernes nu ubestridte Herre og Mester: *Frederik Jensen.*

Det var dog først, da han i 1892 kom til Nørrebro Teater, at han vandt sit store Navn; kun een eneste har i alle de svundne Aar gjort ham Førstearangen stridig derude; det var den ganske uimodstaaeligt geniale *Gerner*, der desværre døde altfor tidligt. Det kan vel næppe fornærme *Frederik Jensen* at sige, at *Gerner* overgik ham i impulsiv Komik, hvorimod han manglede noget af *Frederik Jensens* friske og umiddelbare Københavnerhumør.

Aaret efter, i 1885, vilde *Peter Wilh.* fortsætte sin Sukces i Tivoli, og han havde for at styrke sit Personale engageret *Ferdinand Schmidt* og en i sin Tid meget omtalt Stationsforstander *Knutzen* fra Laven Station, der havde aflagt Prøve for Kammerherre *Fallesen* paa det kgl. Theater og derefter skrevet en meget omstridt Pjece mod Kammerherren. Ikke des mindre blev denne Revue, skønt den brovtede med sin »Gøren og Laven« og skulde være knutzende morsom, den eneste, der nogensinde har gjort Fiasko, skønt vore Anmeldere hvert Aar forsikrer, at den i Aar ikke er nær saa god som den i Fjor. Sagen var vel nok den, at de første Revuer egentlig

talt kun byggede paa den gamle, ret vandede Studenterbrander-Manér, som denne satte sig Blomst i *Carl Møllers* og *Villiam Fabers* Viser og Komedier. Der manglede Salt og saa den Omstændighed, at en Digtart som denne skal være hensynsløs og i Opposition til alt og alle.

Peter Wilh. fik først en Konkurrent i sin tidligere Skuespiller, *Ferdinand Schmidt*, der selv grundede et Revuetheater i National, men han fik langt farligere Fjender i de to Revue-Mestre *Axel Henriques* og *Anton Melbye*, der unge og kaade lagde ud for frisk Vind med deres »Venstre-revuer« paa Frederiksberg Morskabstheater i Estrupiatets allerhidsigste Dage. Enden paa det blev da ogsaa, at Konkurrenterne slog sig sammen i Ravnsborggade, der er og var »den rigtige gamle Sæbekælder« for Revuerne; dèr skabte *Henriques* og *Melbye* i Forening med Komponisten *Olfert Jespersen* og *Peter Wilh.* Standardtypen for Københavnerrevuen, støttet selvfølgelig af Kunstnere som *Frederik Jensen*, *Gerner* og Fru *Friis-Hjorth*; og man kan, hvor meget gamle, sure Gnavepotter end snærrer af Genren, ikke nægte, at Revuerne danner uvurderlige Træk i Københavnernes Fysiognomi fra Halvfemserne til vore Dage, som ingen virkelig Kulturhistoriker kan lade upaaagtet. En Kunststart er det, og enhver Art Kunst har sin Berettigelse.

Siden da er der kommet mange fornøjelige Revueforfattere, *Carl Arctander*, *Johannes Dam* o. fl.; men ingen kan tage Æren fra Nørrebro's Theater for, at det er Revuens rette Hjem og Arnested.

Hvor mærkværdigt veksler Billederne dog her fra Ravnsborgsiden af Nørrebro, dèr, hvor Land begyndte, og By holdt op, hvor By aad Land, og Land

hjalp By. Det er, som om der kæmpes, strides og lides i alt dette.

Ravnsborg med sin »Beständig borgerlige For-ening« lokker til Smil, Blegdammene med deres vidtstrakte Friluft fortæller om Landliv og rent ud sagt om Jagt og Frihed, naar Jægeren blæste i sit Horn, og Nattergalene slog i Busketterne langs Fælledens Sider, og samtidig dermed piner og tvinger vi moderne os ind i de mørkeste Billeder der ude

Benmøllen. (Overlæge Halks Samling.)

fra Blegdamsvejen; la morgue paa *Johannes Stiftelsen* maner om alle dem, der trætte af Livet bad om Fred, ikke for deres Sjæl — hvor findes vel Fred for den —, men for Alverdens Vederstyggelighed, for Sygdom og for Rykkere.

Epidemihospitalet der ude fortæller rørende Billeder af unge, ængstelige Mødre, der titter ind gennem en Rude til deres lille Barn, hvis Skæbne hænger i en Traad, men hvis Hjerte hænger ved deres Moders, saa at det slet ikke kan forstaa den ubarmhjertige Barmhjertighed, der hindrer, at det og dets

Moder kan faa Lov helt at være sammen. Legetøj er jo baade rart og godt; men Mor —?

Saa er der de vide Veje ud imod *Brøndshøj*, Spadesreture, Københavnerne saa at sige aldrig bruger, fordi de jo ikke »fører til noget«. En Mil inde i København ad Stenbro og Asfalt regner en Københavner ikke, fordi han ikke aner, hvor langt han

Ejendommen »Bellehøj«. (Overlæge Halks Samling.)

gaar. Men prøv at lægge Milen ud ad en Landevej, saa skal det nok føles som noget.

De historiske Minder paa Ravensborg-Siden er kun faa og smaa; en lille Skanse laa der fra Svenskekrigens Tid i Ravensborgs Have. Englænderne efterlod sig ikke nævneværdige Minder. Men for alle indfødte er der dog Friluftsminder endnu. Møllernes Poesi, der svandt, har sin egen Duft; spørg enhver gammel Nørrebro-bo, om han husker Benmøllen der ude, Jagtvejens Mølle, Bispebjergs Mølle der langt ude i Horisonten, ved Siden af hvilken nu Hospitalet knejser. om han erindrer Lammefælleds Friskhed eller har

glemt Bellahøj, hvor den *Lütkenke* Slægt holdt til Huse, og han vil svare, at det er blevet ham i lige saa høj Grad et Stykke fin og fjern Københavner-poesi, som det gamle forfaldne Parti om »Lygten« er det; selv ved Ordet »Kro« er der dog noget landligt og frit, som ingen med Hjertet paa rette Sted vil slippe.

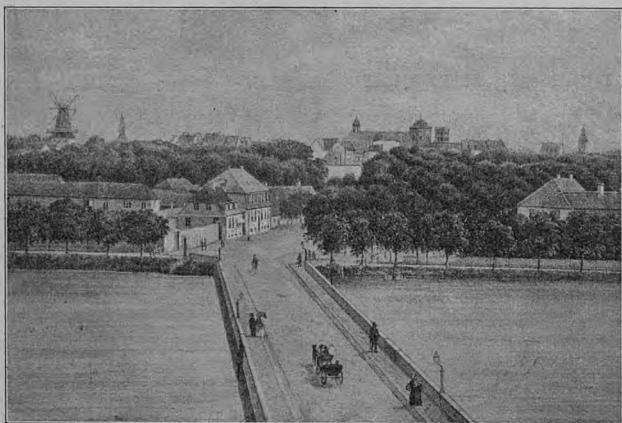
Er det da af det onde, alt det, der er handlet med det gamle Nørrebro? Mange vil svare Nej og ramse op alt det gode, der har fundet Vugge og Vækst paa den golde Grund; men den, der elsker sin By, vil raabe til Himlen om Barmhjertighed for alt det, den Moloch, der hedder København, næste Gang vil æde; har vi ikke Lov at beholde det uberørt og jomfrueligt, som det laa, saa er der dog den Udvej, der er fulgt af vor nærmeste Forstad ad den Kant, *Søborg*, at lave Villakvarterer med Landsbyhaver og Hegn i Stedet for at genskabe det nuværende Nørrebros Rædsler i Stenklumper og Aandløsheder som Ryesgade og Nørrebrogade; ja, det lyder underligt, men man fristes til at bede for de faa lave Rønner, der ser ud, som de skulde falde, og hvor Rotterne selvfølgelig ejer deres Eldorado, fremfor at skulle kigge paa nok en Skyskraber, der dog kun faar Lov til at rumme Jammer og Elendighed med Kamp og Kiv for Tilværelsen, Slagsmaal mellem Mand og Hustru, der under lykkeligere Forhold kunde være blevet Venner for Livet, men nu kun i Forligelsesstunderne sætter Børn i Verden, for at Byfogden skal have saa mange flere at sætte ud, naar Manden er rendt, og Konen, udpint af al Modgangen og Ulykken, forgæves har prøvet at værne sin usselige Rede og sine blegnæbbede Smaa.

Det er Nørrebros Tragedie, dette. Og det er et ganske bagvendt Billede af, hvad Samfundet skylder sine, naar man ser det klistre Elendighedens Boliger op, saa at den rigtig kan trives i de smalle

Gader med de høje Huse og mørke Gaarde, med de trange Trappegange og smaa, usle Lejligheder, for saa bagefter, naar det er for sent, i mere eller mindre ha-stemt lyriske Opraab i Bladene at bede om Hjælp til alle dem, der trænger til Lys og Luft i de usle Huler, vor egen Tid har givet dem i de Stræder og Gyder, hvor det frie og luftige Nørrebro een Gang laa.

De Mennesker, der har Ansvaret for det Nørrebro, hvor Fattigdom og Usselhed har til Huse, blev i deres Tid baade Konferensraader, Professorer, Borgmestre og vise Fædre i vor By; de faar nok deres Minde paa offentlig Plads eller Kirkegaard — om de døde skal man jo efter et ganske hysterisk bon mot kun sige godt! —, det vilde have været retfærdigere, om man paa Nørrebros Runddel rejste en Skamstøtte i Lighed med Ulfeldts paa Graabrødretorv til evig Spe, Spot og Skændsel; thi de forraadte deres By, som de var sat til at vogte!

Nørrebro mod Frederiksborggade. (Overlæge Halks Samling.)

V.

OMKRING SØERNE.

I 1887 stod der i Januar en gammel Mand paa Hjørnet af Nørrebrogade og Dosseringen; den Gang var den nye *Dronning Louise-Bro* omtrent færdig, og han sagde: »Jeg vil ikke ønske, at jeg oplever at se den færdig; det er jo Cement og Beton og Puds alt sammen; men Stemningen, som de stjal, da de »regulerede« Søernes Bredder og huggede Sive-vene, havde dog suget sig ind i den Bro, de nu tog fra os. Det var jo dog endnu lidt af vort eget, skønt det ikke var det hele!«

Han var en lykkelig Mand, han oplevede ikke at se Dronning Louises Bro færdig. Der var jo dog det Forsvar for den, at den førte fra den Asensørken, det københavnske Byggeselskab havde skabt

med stilløse Taarne og Spir paa Hjørnerne af Gothersgade, Frederiksborggade og Vendersgade, over til Elendighedens Boliger paa Nørrebro, og der er jo et gammelt Ord, som siger, at man skal stikke Fingeren i Jorden og lugte, hvor man er.

Tager man imidlertid gamle Billeder i sin Haand og ser de gamle og hyggelige Forbindelsesled mellem Byen og Nørrebro, føler man en saa inderlig

Nørrebro set fra Ægteskabsstien. (Overlæge Halks Samling.)

Væmmelse over dette moderne Stykke Stuk, der har misbrugt alle de rige Lejligheder, Søernes medfødte Skønhed gav det, til at holde Stil og Landskab rent. Ja, man ler højt, naar man i *Traps* »Danmark«, der i denne Henseende i mange Maader fungerer som en Baedeker, læser, at Vejen fra København til Nørrebro fortsættes »over det af store palæagtige Bygninger omgivne Søtorv«.

Hvis vi skal se Palæer i København, kan de ikke søges paa Søtorvet, men paa Amalienborg og ude paa Christianshavn. Den Gang kunde man bygge

i vor By, da var Arkitekterne Kunstnere, der forstod den store Hemmelighed, at enhver Bygning kun fik sin Ret ved at fortælle, hvad den skulde huse. Muligvis er det uretfærdigt ikke at indrømme, at de taarnkronede Kaserne langs Søernes Bred ikke ærligt og redeligt røber, at de huser Spekulation og det laveste Pengebegær. De er Kransekagen til den Festmiddag, det forenede Byggeselskab trakterede vor By med, da de begyndte at erstatte den gamle Hovedvagt paa Kongens Nytorv med det Skrædder- og Skomagerhus, der ligger der den Dag i Dag til Spe og Spot for vort fornemste Torv.

Men det var *Peblingsøen*, vi stod ved. Den har et lysere og lykkeligere Navn end dens Søster, den sorte Dam med det mørke Dyb. Hvorfra dens Navn kan komme, er ikke helt godt at vide; men det kunde dog formodes, at Peblingene fra den ikke saa fjernt liggende Vor Frue Skole kan have haft Lejlighed og Anledning til at tumle sig dør om Sommeren med Sejl og Baad, om Vinteren paa dens hurtig islagte Flade.

Og dog har Peblingsøen aldrig spillet den Rolle som »Byens Amme«, som *St. Jørgens Sø* senere blev, da Vandforsyningen gik her igennem. Da *Christian den Fjerde* vilde skaffe Byen frisk Vand, hentede han det fra »Emmedrup«, og, da han manglede Penge, lod han de velhavende Professorer ved Københavns Universitet være Participanter i Anlægget — i 1626 havde vi altsaa et formeligt Aktieselskab med 50 Aktionærer med Kansler *Christian Friis* til Krogerup i Spidsen. Værket kostede Interessenterne 5000 Rdl., en stor Sum i hine Tider. Men Hovedrenden blev lagt fra Emdrup Sø over Fælled, gennem Ravnsborgs Have ind gennem Nørrevold, gennem Nørregade til Klædeboderne med Stikrender til Universitetet — af Hensyn til Aktionærene — ad Kannikestræde og delvist Fiolstræde; en anden Arm

gik fra Bispens Hjørne ned gennem Studiestræde, en tredje fra Klædeboderne til Klareboderne og den fjerde og sidste fra Hovedrenden til Vesterport. Alle senere anlagte Render til Pustervig og Aabenraa og videre, til Helliggejststræde og Peder Hvitfeldsstræde gaar ogsaa omhyggelig uden om Peblingsesøen, fordi Hjertet af Ledningen ligger paa Store Ravnsborg.

Derimod har Peblingsesøen Æren af at være med til at danne det naturlige Værn om Byen, da Carl Gustav lagde sin Skanse paa Ravnsborg. Og den kan godt tage sin Del af Æren for det, der siges om vor By i en samtidigs Vers:

»O Kongestad! Dit Sejrsminde
til Danskes sidste Slægt skal staa.
Det Land, som *Gustav* vilde vinde,
bag dine svage Volde laa.
Men Borgerkærligheden vinder,
og *Gustav* skælver for sit Navn.
Hans Haab og Helte Gravsted finder
omkring det frelste København.«

Selv om Peblingsesøen ikke fik Lejlighed til at gemme svenske Lig i sit Dyb, var dens blotte Eksistens dog nok til, at *Carl Gustav* lagde sit Angreb paa Byen uden om den, og derved frelstes hele den Del af Byen, som man da ansaa for dens Hjerte, Omegnen af Frue Plads, fra Undergang.

Brandmestrene, som havde deres Kortegal (Corps de garde) i Vor Frue Kirke, vidste godt, at de kunde hente Vand i Peblingsesøen. De holdt deres Skildvagter i Taarnet, nogle øverst i Lydhullerne, nogle »lidet bedre nede, nogle derunder igen, at den ene straks kunde tale til den anden indtil den nederste, som var nedre i Kirkens Taarn. Hver Gang der kom en Granat eller gloende Kugle fra Svensken, raabte Brandmesterens Skildvagt: Ho, Vægtene, ho! — Der kommer gloendes Kugler. — Den faldt paa Nørregade — den paa Vestergade — den gjorde

ingen Skade, — den gjorde Skade, løb, Vægter, løb! Dermed i en Hast et stort Parti ud til Stedet!«

Mærkeligt var det, at Byens Bagere fandt et Helle netop om Peblingsøens Bredder, hvor de under Belejringen kunde bage nogenlunde i Fred.

Man har jo smykket Spadseregangen langs Søerne med saa smagfulde Navne som »Kærlighedsstien« og »Ægteskabsstien«, og dette lyder jo baade idyllisk og godt; men man skal nu ikke, skønt det tit i vore Dage er fristende, altid være en *laudator temporis acti*, man skal lytte en Smule ogsaa til Tidens egen Stemme. Den fortæller ganske vist og ganske rigtigt om Skønheden ved Blegdammene, der gik helt ned fra Blegdamstællend til Søens Bred, hvor Jægerne drog ud, og hvor man om Aftenen paa landlig Vis hørte Hornsignaler og Skud. Men den bestandig borgerlige Klagesang har ogsaa sin Berettigelse, gemmer i sin Potpourri-Stil og lidt anstrængte Aandfuldhed lidt Københavnerpoesi af den Art, som nu lokker hyggelige Smil frem paa vore Læber.

Lad os tage »Politivennen« fra 1830, netop de Aar, da *Henrik Hertz* haanede Spids- eller Bedsteborgernes Beklagelsestrang. Saa finder vi en Artikel, der bærer en lovende Overskrift: »*Kærlighedsstien er slibrig*«, og den har vel nok sin Interesse, blandt andet af den Grund, at man maa give Præsten i »Intrigerne« Ret, naar han mod de unges Fremstød argumenterer:

»Og saa faar man min Ven,
kun det gamle igen.«

Hvad har Cementering og Asfaltering hjulpet os? Griseri var der den Gang som nu, blot paa en anden Maade. Om den er bedre, véd man ikke. Men — altsaa skriver en Indsender i »Politivennen« 1830:

»Mange paastaar, at Kærlighedsstien er bestrøet med Roser, kan være; men efter den Erfaring, jeg har gjort, kan jeg ikke andet end bemærke, at den

(nemlig Kærlighedsstien) er meget slibrig og glat, hvorved jeg dog maa tilføje, at denne Bemærkning ikke gælder Kærlighedsstien i figurlig Forstand (ad hvilken vi alle en Gang mer' eller mindre *have* vandret), men i egentligste Betydning, nemlig: i den for adskillige Aar siden anlagte Spadserevej paa Doseringen langs Søen, mellem Vester- og Nørreport. At denne meget yndede Spadseregang trænger til Forbedringer, haaber jeg ved det efterfølgende noksom at godtgøre.

Indsenderen heraf foretog sig for henimod 14 Dage siden (den Rejse glemmer jeg aldrig!) med sin Kone om Aftenen at gaa tilbage fra Blegdamsvejen til sin Bolig paa Vesterbro og valgte dertil den nærmeste Vej ad Stjerne langs med Søen. I Førstningen, paa den saakaldte »Ægteskabssti«, gik det ret godt — og hvad Under! Thi i over 30 Aar har jeg ført det lykkeligste Ægteskab og kunde derfor ikke andet end befinde mig vel paa denne Vej. — Men nu kom »Kærlighedsstien«. Hvilken Række af Elendigheder paaførte den os ikke. Men hvad vilde ogsaa vi to gamle Folk, som for over 60 Aar siden traadte vore Børnesko, paa en Vej, som vi billigen burde overlade til yngre at vandre? En niogtrediveaarig Ægtemand betræde Elskovsstien! Hvorfor lagde vi os ikke Ordene paa Hjerte, som staar i Hr. *Heibergs* Vise:

Men er man for gammel til Amor at naa,
man er incurabel, og hvad gør man saa?

»Man bliver stikkende i Dyndet,« svarer jeg. »Thi hør: samme Eftermiddag havde det regnet meget stærkt; men om Aftenen var det klaret op, og altsaa maatte jeg formode, at Vandet, som det sømmer sig for en brav og honnet Regn om Sommeren, var løbet bort igen, og at det atter var blevet tørt. Men ganske det modsatte. I Dynd og Morads maatte vi

vade til op over Anklerne. Ved hvert Skridt, vi gjorde fremad, gled vi to tilbage. Snart hed det: »Søde Mand, nu falder jeg,« snart: »Aah, nu kan jeg ikke mere!« Som en god Ægteemand og Ridder understøttede jeg efter ringe Kræfter hendes vaklende Fjed, men ogsaa jeg havde Vanskelighed ved at holde mig paa Benene og maatte ofte holde mig ved et Træ, for at vi ikke begge skulde falde omkuld. Flere Gange maatte vi staa stille og angle efter min Kones Sko, som paa en forræderisk Maade havde løsnet sig fra Fødderne ved Dyndets store Tiltrækningskraft og med lumske Miner aldeles havde skjult sig i Snavset for vore spejdende og forbavtede Blikke.

Men Gud være lovet! Taalmod og Standhaftighed sejrer tilsidst, og efter $1\frac{1}{2}$ Times — siger og skriver $1\frac{1}{2}$ Times — besværlige Gang naaede vi, efter udstanden Livsfare, Hjemmet. Hvad om vi var blevne stikkende i Dyndet til næste Morgen til Spot og Spe for den gabende Pøbel?

Efter vor Hjemkomst vejede jeg min Kones Sko, og befandtes de da med Snavs og alt at veje Brutto $6\frac{1}{2}$ Pd. Naar jeg nu regner Thara af Skoene til $\frac{1}{2}$ Pund, saa er det lig Netto 6 Pund Snavs, som min stakkels Kone maatte slæbe paa i hin uheldssvangre Nat. Paa mine Støvler sad Snavset i Lispundevis; men jeg har altid som brav Mand paa taget mig at bære de tungeste Byrder i vort Ægteskab. Som sagt altsaa: Den Rejse glemmer jeg aldrig.

Min ærbødige Bøn til høje Vedkommende, der i denne Tid har indhentet saa megen Ros i de offentlige Tidender for disse Spadseregange, er derfor: at træffe saadanne Foranstaltninger, at Elskoven ikke forkøler sig ved at vandre paa en vaad og slibrig Sti, men at denne, der egentlig burde bestrøes med Roser, bliver lige saa god at passere som »Ægte-

skabsstien«, den dog ikkun faa i disse pengetrange og næringsløse Tider med frejdigt Mod kunne betræde.«

Selv om denne lille Artikel ikke siger noget direkte, kan man sikkert billedlig forstaa, at den snusfornuftige Indsender har villet moralisere over den mere »ubedækkede« Ægteskabsstis Fortrin (langs Sortedamsdosseringen), hvor alle kunde følge de spadserendes Færd, fremfor den umoralske, let skjulende Kærlighedssti, hvor slibrige Ting kunde gaa i Svang. Derved faar denne tilfældige Artikel virkelig Interesse ud over det rent efemære, som et Træk i Tidens Billedbog.

Over *Plessens* gamle Have fra Peblingsøen til Volden gik Tidens Mishandling lempeligere end paa den anden Side; og skulde der handles ilde, var det jo alligevel godt, at der her rejstes noget, der ikke gav det kolde Gys, som vi ellers føler, naar vi tænker paa det; der svandt.

En af de sidste Dage, *Sophus Bauditz*, der boede lige paa Hjørnet af Teglgaardsstræde og Nørrevoldgade, levede, stod han ved sit Vindue og saa ud over alt Roderiet, hvor nu snart Boulevardbanen er færdig. Han vidste næppe da selv, at han skulde dø saa snart, han, der elskede sin By og ikke forstod, at man kunde nænne at gøre den Fortræd. Og han sagde paa den stille og inderlige Maade, der gjorde alle de Ord, han talte, til Poesi: »Her vil jeg blive, for nu véd jeg, at de ikke kan tage mere fra mig, end de har gjort. Ørstedsparken der nede er dog min. Se den i Vinter og Sne, og se den i Foraarets Gry. Der er dog noget af den gamle Voldpoesi over den. Det er morsomt at tænke paa, at Broen der ovre, hvor Stadsgravens sidste Rest gemmer vore sidste Bysvaner, i sin Tid forbandt Øster- og Nørrevold.« Med et Ryk vendte han sig om og sagde: »Véd De, at det var, fordi Frederik den Syvende

ikke gad ride ned ad Nørre- og op ad Østervold, at den Bro blev bygget? Men saa . . . ja, nu staar jeg og tænker paa *Kaalunds* blodige Ord om Boulevarderne med Træer, der plantes paa ny hvert Aar; jeg har jo set dem trille ikke alene Minderne, men Træerne væk paa Skubkarrer, og hvor er de blegnæbbede, de gamle Træer, hvor de nu forsøger at pynte op i Byen. Hvad der bliver oven over det Kloakrør, der skjuler den nye Bane, véd jeg jo ikke. Kønt kan det i alt Fald ikke blive. Og det er en ringe Trøst, at jeg endnu om Aftenen har det Eventyrsyn, at de tusend Lys tændes over Banegaardens Terræn; det bliver vel ogsaa bebygget, saa at jeg ikke længere om Morgenen kan se helt ud til Frederiksberg Slot; for det tror De ikke; men det kan man nu alligevel, hvis man har lidt Fantasi.

En By med høje Huse og graa Tage har ogsaa sin Charme, naar man ser den paa Afstand, ikke gaar i den. Der ligger en Taage derover, som kan faa selv en rygende Skorsten til at blive malerisk. Jeg véd ikke, hvorfor jeg altid, naar jeg kigger ad den Vej, kommer til at tænke paa den kongelige Porcellænsfabrik og Bing & Grøndahl. Gaar jeg maaske paa Akkord med Skorstenene, eller tænker jeg paa, hvad der skabes og arbejdes derude?

Ingen véd det; men kigger jeg til højre, hvor i mine unge Aar Stadsgraven og Teglgaardsbroen laa — den dejlige Teglgaardsbro! — saa ser jeg dog nu Frøken *Zahles* Skole og *Teknisk Skole*, og jeg forstaar, at der er andet her i Livet, der har Ret og Krav end min Friluftssans. Tænk paa det en Dag, naar De rigtig bliver ond paa alt det, der tog haardt om Deres Hjerte, og forstaa saa, at vor gamle By kan gøre os Sorg, den kan volde os Smerte; men man kan aldrig *blive vred paa den.*«

Der er Folk, der har ment, at *Sophus Bauditz* var for lille til, at man skulde rejse ham et Minde

her i Byen. Han trængte til en Bænk med sit Navn paa ude et Sted ad Landet til. Aa nej; han turde vel være af dem, hvis Hjerte slog varmest for Absalons By, og hans Kongsmærke som Digter og som Menneske var vel netop det, at han følte, hvad han sagde og skrev, og aldrig skrev andet end netop det, han følte og kunde sige. Hans Farvel til Nørrebro og til Udsigten fra Teglgaaardsstrædes Hjørne bør gemmes i enhver god Københavners Hjerte.

Han saa ud imod Ørstedsparken, og han glædede sig over, at her var lagt Klavsul paa Byggespekulanternes Trang til at gøre ideelle Værdier i Penge. Det var alt sammen rigtigt og godt. Blot han kunde have sparet Parken for alle de velmente Gaver i Retning af mere eller mindre godt afstøbte Statuer, vor nu afdøde Mæcen, Brygger *Jacobsen*, har velsignet den med.

At *Ørsted'erne* staar der, *Anders Sandøe* i en skøn og klassisk Gengivelse, *Hans Christian* saa forførdelig idéforladt, saa alle Muser maa sig forbarme, er der jo intet at sige til, da Parken har deres Navn. Men alt det andet? Halvfemsernes franskglade Publikum standsede henrykt ved den slette Afstøbning af *Chapus* Jeanne d'Arc. Hun hører hjemme i Marmor og langt finere Gengivelse paa et Glyptotek. Og *L. N. Hvidts* Buste er ikke saa lidt af en Fornærmelse mod den Mand, der gik i Spidsen for Fremskridtet, da han bragte Kongen Borgernes Krav om Frihed. Der var ingen Hvilebænk under hans Tanke, og han var ikke saa bedsteborgerlig, som hans bredbarmede Buste gør ham til der inde. Resten af Statuerne er vel at betragte som Nips, der ikke tager sig ud paa et offentligt Torv; at skelne mellem Museumsgenstande og offentlige Monumenter har Københavns Magistrat aldrig lært, og selv om man efter et gammelt Ord ikke skal føle given Hest paa Tænderne, saa har man dog Lov og Ret

til at anbringe en Gave dør, hvor den ser bedst ud i ens Hjem.

Der staar dog endnu en lille og skøn Statue i Ørstedsparken, og den gaar ingen forbi uden at føle, at den staar der med Rette. Det er Mindet om Frøken *Nathalie Zahle*. Alverdens Modstandere af al Kvindebevægelse — de bliver da Gudskelov færre for hver Dag, der gaar — vil føle og forstaa, at hun ikke kunde eller burde have en ringere Plads end den, hun her har faaet.

Prøv selv, hvad det vil sige, at hun i en Tid, hvor Pigebørn kun var Ægteskabsobjekter, vovede imod alle i de Dage gældende Begreber om sund Sans, at sætte Kvinden paa sin rette Plads. Hun begyndte ikke paa det letteste Sted, fra neden, hvor man sukkede efter Frigørelsen; nej, hun tog den vanskeligste af alle Opgaver op, da hun tog fat ovenfra og lærte Danmarks unge Piger deres Pligter for Samfundet baade udad- og indadtil, og hun havde den rigtige, ægte pædagogiske Følelse af, at de, der kunde sprede Kulturen nedad, maatte søges oppe i de Lag, der ejede Kultur, de kunde bringe nedefter.

Der har næppe levet nogen Kvinde, der havde dybere Forstaaelse af, hvad Ordet *Moder* betød, end den ugifte, moderlige Frk. *Zahle*; der er ingen, der bedre kunde prædike ikke Pligten, men Retten for Kvindens Kald end hun; derfor har hendes Billedstøtte sin Plads, hvor den staar, blot den ikke vendte Ryggen, men Ansigtet til det Sted, hvor hendes Livsvirke kronedes med Held.

Teknisk Skole er en underlig Nabo til Frk. *Zahle*; det stille og det larmende mødes her. Gaar man en Aften ved Titiden forbi og ser alt det løsslupne Liv, som Haandværkets Læredrenge skaber her, naar de faar fri fra deres i Almindelighed ret tvungne Ophold inde paa Skolens Bænke, lugter man deres

nys antændte Cigaretter, og hører man deres ret djærve Ord, saa føler man en besynderlig Medlidenhed med, at de har været spærret inde saa længe; de kunde maaske haft bedre af at tumle sig i det frie. Men tænker man sig en Smule om, indser man, at den altid har Ret, som gaar imod, som tænker længere frem end fra i Dag til i Morgen. Er man da saa heldig, at man faar Lejlighed til en skønne Dag at se Resultaterne af det, der er arbejdet for derinde, studser man over, at dette har været muligt. Der er imellem det, der udstilles, hele smaa Kunstværker, som der kunde være Plads for paa selve Charlottenborg, og man glæder sig over, at det virkelig er muligt, at sligt kan skabes, og at vore unge Haandværkere kan drive det saa vidt, at Foreningen af Kunst og Haandværk kan gøre vore unge bærende Kræfter til de bedste i Evropa. Man ser samtidig det glædelige Resultat, at der, da der var ved at gaa »Akademi« i vor tekniske Skole, her hjemme blandt selve Haandværkerstanden var Kræfter og Energi nok til, at den frie Skole for dansk Kunst-Haandværk, der giver Personligheden dens Ret overfor Akademiet, takket være Maler *Møller Jensen*, baade kan eksistere og trives.

Kommunehospitalet med Kandidatgangen.
(Overlæge Halks Samling.)

VI.

KOMMUNEHOSPITALET.

DET er for Nutidsmennesker ubegribeligt, at man i gamle Dage har undgaaet større og alvorligere Sygdomskatastrofer end dem, der lige fra *Absalons* Dage noteres i Form af den Sorte Død, Pest, Kolera og andre periodiske Epidemier, hvor man kun havde faa eller slet ingen Midler til at komme de lidende til Hjælp. Den barbariske katholske Anskuelse, at mange Syge led med Rette, fordi de var mærkede af Herrens Vrede og skulde sone egne eller Fædrenes Synder indtil syvende Led, var vel nok een af Aarsagerne til, at det kun var de allerbarmhertigste Munkeordener, der kom disse ulykkelige til Hjælp gennem Helligaandshospitaler.

Det er jo ogsaa barbarisk at tænke sig, at man endnu i forrige Aarhundrede spærrede Sindssyge

inde i Tugthuse og behandlede dem mere som Dyr, endda vilde Dyr, end som Mennesker. Man behøver blot at læse *H. C. Andersens* Barndomserindringer fra Odense eller hans Roman »O. T.« for at finde Bekræftelse herpaa, eller man kan kigge en Smule i de nylig fremkomne Oplysninger om Møens Tugthus og dets ulykkelige Beboere for at se, at der ikke er noget overdrevent i denne Paastand.

Munkene var vel nok delvist lægekyndige, derom vidner *Juels* og *Harpestrængs* Lægebøger, der i al deres Naivitet dog viser en Vilje til at helbrede; men Tid og Livsforhold gør jo dog, at den Lægekunst, der her udfoldes, væsentligst bestaar i Saarkunst.

Tragikomisk er det ogsaa, at Flertallet af Læger (naar man ser bort fra den lærde Tids store Polyhistorer som *Steno*, *Borch* og *Worm*, der dog mere er Teoretikere, der undersøger det menneskelige Legemes Indre ved Dissektioner og derved opdager, at Hjertet er en Muskel, og paaviser andre indre Organers naturlige Bestemmelse og Funktioner, men ikke kendte til Praksis) var Barberer, Chirurgus'er, som *Holberg* med en vis Haan kalder dem. Ja, selv *Tode* var af Uddannelse slet og ret Barbersvend.

Absalon skal dog have den Ros, at han ogsaa paa det sanitære Omraade var forud for sin Samtid, saa at han, ikke af Hensyn til de Syge, men til de Sunde, indrettede Isolationsanstalter for Spedalske, St. Jørgensgaard for Sindssyge og Pesthuse; men hvad hjalp det paa Sygdommene, naar man ikke havde Midler eller Kundskaber til at bekæmpe dem?

Senere naaede man de ret fortvivlende Lemmestiftelser som Vartov og Almindelige Hospitaler rundt om i Landet; men Behandlingen var ikke bedre dèr. Et Lyspunkt i vor Sygeplejes Historie skabes i Svenskekrigens Dage 1659 her i København af de rent faktiske historiske Forhold; de under Byens Belejring faldne kunde man nok faa

skaffet af Vejen, men man maa erindre, at de, der saares og kvæstes i en belejret By, kommer ikke som paa en almindelig Valplads til at ligge fjernt fra dem, der elsker dem og vil værne dem. De lider i eller ved deres Hjem, dør, hvor deres Hustruer og Børn hjælpeløse maa se paa Rædslerne.

Saa rejser sig ganske naturligt Kravet i Menne-skenes Hjerter om, at der skal gøres noget fra den Stats Side, for hvis Skyld de lider og maaske dør, for at lindre Smerterne; derfor faar vi i 1659 baade et Sø- og et Landkvæsthus, hvor man efter fattig Evne yder fornøden Hjælp.

Det er imidlertid forfærdeligt at tænke sig, at en By af Københavns Størrelse faar sit første egentlige Hospital, det kongelige Frederiks Hospital i Bred-gade, hvortil der senere føjes Fødselsstiftelse og chi-rurgisk Akademi, saa sent som i 1757. Det er indtil 1769 Byens eneste Hospital, som endda er ret for-nemt, dyrt og eksklusivt, og det bredere og lavere Lag af Befolkningen henvises derpaa til det i nævnte Aar indrettede Almindeligt Hospital.

Der skulde en alvorlig Forskrækkelse til for at ruske Byens Myndigheder op af deres mærkværdige Kortsyn og Lige-gladhed. Det skete først i vore egne Fædres Tid, da Koleraen skræmmede dem op og med brutal Kraft ruskede de ansvarsløse vaagne.

Frederiks Hospital var da det bedst indrettede, og det var sat i Stand efter Mønstre fra det attende Aarhundredes Berliner-, Westminster- og Stockhol-mer-Hospitaler, der da var forældede, og det var desuden et Rigshospital, ikke Byens. Endelig be-sluttede da Byens vise Fædre sig i 1854 til at ned-sætte et Udvalg, en Kommission, til at overveje Mu-ligheden af en hurtig Tilvejebringelse af et Kom-munehospital. Det gik, som det gamle Ord siger, at naar Fanden helst ikke vil have en god Sag lam-met, nedsætter han en Kommission, saa at Sagen

kan trækkes i Langdrag. Saaledes gik det ogsaa her. Først paa sjette Aar derefter var de kloge Hoveder færdige, og den 1. September 1860 kunde man hejse Kransen til Rejsegilde paa det prægtige *Kommunehospital*, der kom til at knejse paa Nørrebros Glacis.

Det er den udmærkede Arkitekt *H. Chr. Hansen*, vi skylder denne skønne Bygning, hvis mægtige, men lette Façade virker som en Fjer i Hatten paa sin Bydel, og hvis smukt irrede Kobberkuppel, efter at Kirken i Rigensgade brændte, er den eneste, der straalere i saa herlig en Patina.

Denne Kuppel og denne Bygning viser bedre end meget andet, at man med faa Midler — kunstnerisk som økonomisk set — kan skabe det skønne og praktiske, at man med andre Ord bygger lige saa billigt kønt som grimt. Hvorfor er der da saa meget af det nye, der er saa fornærmelig grimt?

Hvad vi ikke ser i det ydre, men véd af Sagkyndiges Dom, er, at det Indre, der er skabt efter det den Gang saa anerkendte Længdekorridorsystem, er bygget af en usædvanlig fremadskuende Aand, og man undrer sig over, at hele den store Hovedbygning med de 844 Senge kun har kostet 2,753,000 Kr., Monteringen 263,056 Kr.

At Byens Vækst senere har krævet Tilbygninger og Udvidelser, siger sig selv; men mere end sørgeligt er det, som man har handlet med Hospitalets Omgivelser. Billeder fra Treserne — Hospitalet blev taget i Brug i 1863 — viser, under hvor landligt skønne Forhold det var tænkt og i Begyndelsen kom til at virke mellem Sortedamssøen og Botanisk Have og med grønne Træer omkring sig, medens den landsbyagtig skønne »Kandidatgang« snoede sig idyllisk ind imod Volden.

Meget dygtigt og godt er der udrettet indenfor Kommunehospitalets Mure; store Lægenavne er

knyttet til Gerningen derinde, hvor der er lidt og stridt, kæmpet, sejret eller tabt; dobbelt sørgeligt er det derfor, at den Plet, der omgiver dette Barmhertighedens Hjem, ikke til evige Tider har været fredlyst, men tværtimod har været et letvundet Bytte i brutale og sjælsraa Byggespekulanter og Kalkpudseres Hænder.

Det var i Grunden underligt, at Kommunehospitalet i lange Aar for den almindelige borgerlige Bevidsthed stod som noget, der var at betragte som mindre fint end det kongelige Frederiks Hospital; ligesom man ved Begravelser skelnede mellem mere eller mindre fine Lig og Kirkegaarde, ansaa man Patienter, der laa paa Kommunehospitalet, for mindre fine end Bredgade-Hospitalets; vel sagtens fordi Kommunehospitalet var en Afløser af Almindeligt Hospital, der jo mere ydede Fattigfolk Ly og Hjælp.

Og med stor Uret overførte man denne Klassificering ogsaa paa Lægerne. Overlægerne her regnedes for ringere end Frederiks Hospitals; der er indenfor Kommunehospitalets smukke Mure udrettet et saa stort og glimrende Barmhertighedsarbejde som vel tænkeligt, og det har ført dets Bæreres Navne ud over Landets Grænser til Verdensberømmelse.

Blandt Kirurgerne straalere mange og store Navne, ikke just den første Overlæges, *Carl David Withusen*, der ansattes ved Hospitalet ved dets Aabning i 1863. Han var vel en dygtig Kirurg, der havde besejret selve *H. M. Saxtorph* i Konkurrencen om et Lektorat i Kirurgi allerede i 1854; men han var allerede i 1863 en syg Mand, og da han i 1867 foretog en meget vanskelig Operation, ramtes han under Arbejdet af et apoplektisk Tilfælde, der medførte en kronisk Hjernelidelse, som tvang ham til at tage sin Afsked i 1868; han praktiserede vel endnu nogle Aar, men døde allerede 1874, kun 52 Aar gammel.

Hans Skæbne viser, at han arbejdede med stor Opofrelse og beundringsværdig Tilsidesættelse af Hensynet til sit eget Vel. I hans Nekrolog siger Medicinalhistorikeren *Jul. Petersen* om ham, at han vel var noget tung og langsom, men han dyrkede sin Specialvidenskab med Trofasthed og Alvor, og hvad han manglede fra Naturens Haand, erstattede han ved sin Grundighed, Omhyggelighed og Soliditet, og sine dygtige Indsigter som Kirurg og Operatør viste han tilfulde i sin Stilling som Overkirurg for Landets største Sygeafdeling, hvor han var skattet baade af sine Patienter og Elever.

Under *Withusens* Sygdom traadte hans Reservekirurg, den stille og beskedne *Valdemar Holmer*, der blev hans Efterfølger, til som fungerende Overkirurg. Han havde paa dette Tidspunkt mest ad Selvhjælpens Vej søgt at fuldkommengøre sin Uddannelse; men han følte sig paa det nævnte Tidspunkt ikke fuldt ud sikker, men eksperimenterede bestandig, og det var hans Princip aldrig at offentliggøre noget Resultat af nye Behandlinger, som han ikke paa Forhaand følte sig helt sikker paa. Der ved gik han Glip af Æren, som tilkom ham for at være den første, der indførte den *Listerske* Antiseptik i Danmark, det første Land udenfor England, hvor denne nu verdensanerkendte Metode, der til at begynde med i det øvrige Evropa mødtes af Lægerne med Skepsis og Kulde, blev prøvet.

Hidtil har man tilskrevet Professor ved Frederiks Hospital *Mathias Hieronymus Saxtorph* Æren for at være den første kirurgiske Avtoritet, der fulgte *Lister*, hvad denne selv ogsaa troede, han var, hvilket fremgaar af Breve, *Lister* skrev til ham. Sagen var, at *Saxtorph* allerede i 1870 i det store engelske Tidsskrift »*The Lancet*« offentlig ydede den *Listerske* Metode sin Tilslutning, men *Holmer* havde faktisk den Gang allerede i to Aar anvendt og experi-

menteret med Antiseptikken paa Kommunehospitalet; men beskeden, som han var, ventede han med at forelægge sine Resultater til det almindelige danske Lægemøde i 1871, da *Saxtorphs* Artikel i »The Lancet« allerede var fremkommet. Men *Holmer* kunde belægge sin Offentliggørelse med ældre og grundigere Erfaringer end *Saxtorph*. I den Grad var imidlertid *Saxtorphs* Førsteret slaaet fast i den almindelige Bevidsthed, at det egentlig først var nu i Foraaret 1917, at Professor *Carl Jul. Salomonsen* efter et Foredrag af Professor *Vilh. Schaldemose* i Medicinsk Selskab under Diskussionen slog fast, at han og andre med ham som unge Studerende havde fulgt *Holmers* Førsteforsøg paa Kommunehospitalet, forinden *Saxtorph* var begyndt paa sine paa *Frederiks Hospital*. Dette forringer selvfølgelig ikke i mindste Maade *Saxtorphs* Fortjeneste; men Ære den, som æres bør. *Holmer* og Kommunehospitalet var Førerne her hjemme for Antiseptikken.

En Fortjeneste til havde *Holmer* i denne Forbindelse; den nye Fremgangsmaade, der jo gjorde Operationer langt mindre farlige end tidligere, medførte, at adskillige Læger gik frem med altfor stor operativ Dristighed; *Holmer*, hvis Afdeling blev verdensberømt, saa Læger fra Alverdens Lande strømmede hertil for at lære deraf, holdt stærkt igen imod al Uforsigtighed; han var altfor human til nogensinde for Videnskabens Skyld at sætte Hensynet til Patienten til Side; hans skrupuløse Samvittighed laa enhver saadan vidtgaende Dristighed fjernt, selv om han »uden Vaklen og med stort Talent foretog alle de indgribende Operationer, som han efter alvorlig Overvejelse fandt forsvarlige under Antiseptikkens nye, sikre Skjold«.

Holmer var en ridderlig Personlighed, der ved Siden af sin Hospitalsgerning ved sit elskværdige, fornemme og humane Væsen vandt en mægtig

Praksis i hele Danmark. Men ogsaa han overanstrengte sig i en altfor tidlig Alder, og han tog aldrig Hensyn til sig selv, naar det gjaldt om at redde andres Liv, og allerede i 1884, ligesom han skulde have hævdet den danske Lægestands Ære paa den internationale Lægekongres i København, døde han den 8. Juli, kun 51 Aar gammel. Hans Venner, Elever og Patienter rejste i Taknemlighed en Buste, der staar i Kommunehospitalets Gaard, til Ære for ham selv og den Afdeling, han ved sit Arbejde gjorde til en Mønsteranstalt.

Hans Efterfølger, *Carl Ludvig Studsgaard*, havde allerede fra 1875 virket ved Hospitalet som Overlæge ved dettes femte Afdeling; ogsaa han vandt ved at træde i *Holmers* Fodspor Anerkendelse for sin store Omhu og Dygtighed, uden at han dog brød Bane for noget egentlig nyt. Men han havde allerede under Krigen 1864 som Operator ved Lasareterne paa Augustenborg og Hvedholm vundet Navn som en behændig og dristig — nogle mente noget for dristig — Operator. Mest beundrede man hans Koldblodighed og uforstyrrelige Ro; hans tekniske Færdighed vandt ham Beundrere i hele Evropa. Han døde i 1899 midt under sin Gerning, 69 Aar gammel.

Endnu en betydelig Kirurg skal her nævnes; det er Professor *Peter Axel Thorvald Iversen*, der paa en Maade var *Holmers* Elev og ved dennes Død overtog Studsgaards Afdeling. Han uddannede en hel Stab af dygtige Læger og Sygeplejersker, som han med stor Myndighed og organisatorisk Evne satte ind i de mest minutiøse Detailler i enhver Operation, saa at han i Spidsen for disse stod som uovertruffen i Snarraadighed og Dristighed. Vel brød heller ikke han nye Baner, men hans kliniske Afhandlinger var saa friske, saa fyldte af egne Erfaringer og Fordybelse i Æmnerne, at Udlandet ogsaa

knyttede store Forhaabninger til hans Fremtid. Netop som han stod paa sit højeste, fejret og hyldet fra alle Sider, døde han den 22. November 1892, kun faa Dage efter, at han med glimrende Dygtighed havde udført de vanskeligste Operationer paa sin Afdeling. Ogsaa han faldt som Offer for sit Arbejde. Rastløs, som han var, ænsede han ikke sin egen Sygdom, en Nyresvaghed; han havde, mente hans Venner, dog selv haft en Anelse om, at hans Gerning skulde blive kort; derfra skrev sig hans febrilske, rastløse Iver for at være Medmennesker, der led, en god Hjælper, og derfor var Sorgen ved hans Død, der ramte ham i 48 Aars Alderen, ogsaa ægte og ubegrænset.

Endnu den Dag i Dag hævder Kommunehospitalets kirurgiske Afdelinger deres Ry som mønstergyldige under Ledelse af Autoriteter som *Eilert Adam Tscherning*, der blev *Iversens* Afløser, og den yngre Dr. *P. N. Hansen*.

Fra andre Afdelinger paa Kommunehospitalet lyser Navne som *Brünniches* og *Fr. J. Triers*; som Offer for sin Videnskab faldt Overlæge *Alexander Haslund*; den stolte og stærke Mand bukkede i 1906 under for en venerisk Sygdom, han havde paadraget sig som Leder af Hospitalets femte Afdeling under sit Arbejde for at redde andre syge. Af nulevende Overlæger maa man ej heller glemme Professor *Rosenthal*, hvis Studier over interne Brystsygdomme har vundet evropæisk Berømmelse; men det vilde blive altfor vidtløftigt her at nævne alle de betydelige Læger, der har virket ved eller faaet deres Uddannelse paa Kommunehospitalet.

Kun eet Navn er der endnu, som ikke kan forbigaas, naar man skal nævne Kommunehospitalets største, Navnet paa en Mand, der blev Martyr i sin trofaste og dygtige Gerning, fordi han var sat paa den Urias-Post, der hedder sjette Afdeling, som jo

midlertidig optager sindssyge til Observation. Hans overlegne Dygtighed og Mesterskab gjorde, at den brede Hob ikke forstod ham og derfor forfulgte ham. Det er Professor *Knud Børge Pontoppidan*, der jo desværre er død i 1917.

Pontoppidan hørte til vort Lands mest patriciske Slægter, hvis Aandsadel igennem Aarhundreder har prydet Danmarks Kultur. Han var Søn af den myndige og ansete Præst *Dines Pontoppidan* i Randers. Hans Brødre er Forfatteren *Henrik Pontoppidan*, Præsten *Morten Pontoppidan* og Hudlægen *Erik Pontoppidan*. Allerede som ganske ung vakte *Knud Pontoppidan* Opsigt ved sin Guldmedaille-Afhandling om Ansvarligheden hos sindssyge Personer, hans Doktorgrad omhandlede kronisk Morfinisme, og da han i 1888 overtog Stillingen som Overlæge for Sjette Afdeling, vakte hans Klarhed i Fremstillingen af de enkelte Sygdomstilfælde, hans sproglige Mesterskab og hans Finhed i Opfattelsen af de enkelte Tilfælde alle Sagkyndiges Beundring; men det skulde desværre være de usagkyndige, der fældede ham. Det var sindssyge Kværunter af den allervanskeligste Art, han fik til Behandling, og saa snart de var vel slupne ud af Hospitalet, hvor naturligvis hyppig Tvangsforanstaltninger maatte foretages imod dem, faldt de over *Pontoppidan* med de mest grundløse og vanvittige Overfald, der fandt Støtte i en altfor ansvarsløs og samvittighedsfri Dagspresse; men Angrebene fik dog endnu større Vægt, da de førtes over i selve Skønlitteraturen, da Forfatterinden *Amalie Skram*, der selv havde været blandt hans Patienter, i Slutningen af Halvfemserne i sine to Bøger »Professor Hieronymus« og »Paa St. Jørgen« gav en Skildring af sine Indtryk fra et Ophold paa et Sindssygehospital, som af Publikum toges for en tilforladelig Skildring af Forholdene paa sjette Afdeling, hvad den nok ogsaa tilsigtede

at være; men det er ganske sikkert den blodigste Uret, der nogensinde er gjort en dansk Læge, der her øvedes mod *Pontoppidan*. Det havde imidlertid til Følge, at denne vor mest fremragende Autoritet paa Sindssygeomraadet dybt krænket trak sig tilbage fra sin Gerning i 1897; men i sit bidende og overlegne Forsvar: »Sjette Afdelings Jammersminde« afvaskede *Pontoppidan* alle Beskyldningerne, og at han herigennem vandt en eklatant Sejr over sine Modstandere, viser allerede den Kendsgerning, at han endnu samme Aar uantastet kunde overtage den fuldstændig tilsvarende Stilling som Overlæge ved Sindssygeanstalten i Aarhus, hvor han virkede til stor Velsignelse til 1901, da han overtog Professoratet i Retsmedicin ved Universitetet, som han beklædte, til han selv trængte til Ro i 1914 og tog sin Afsked.

Der er ingen Tvivl om, at *Pontoppidan* ligesom saa mange af sine Kolleger paa vore danske Hospitaler faldt som Offer for en Gerning, som de i fuld Trofasthed viede alle deres Kræfter. Hans Navn er for længst vasket rent for de infame Beskyldninger, der rettedes imod ham, hvad man ikke kan sige om hans Angriberes.

Kommunehospitalet har igennem de Aar, hvor det har knejset her i København, staaet der som et Ærestegn for danske Lægevidenskab; det har ogsaa været det Ly, hvorhen mange Lægers og Patienters taknemlige Tanker har søgt. Et Sygeleje, der medfører Hospitalsophold, er ikke altid det mørkeste Minde, et Menneske kan bevare gennem Livet; der er udgaaet meget Lys fra Kommunehospitalet; i Minderne fletter sig Billedet ind om Barmhjertighed, Klogskab, Selvopofrelse og Kærlighed, som gør godt, netop fordi det virkede som Helsebod for syge Sind og syge Legemer. Og Lægerne, der virkede og virker derude, har jo ikke alene haft Tilfredsstillelse

i deres Gerning og i den Lærdom, de her, unge og gamle, høstede; de mindes fra deres Virksomhed som Kandidater og Reservelæger ogsaa meget godt Kammeratskab, mangen munter Stund paa Vagtstuerne og Fællesværelserne, der faar dem til at glemme alt det triste og sørgelige, som uvægerligt er knyttet til det daglige Liv derinde; derom vidner bl. a. saa fornøjelig en Bog som gamle Overlæge *Nicolai Holms* Ungdomserindringer: »Glade Aar«, hvormed han i 1915 prydede dansk Memoirelitteratur.

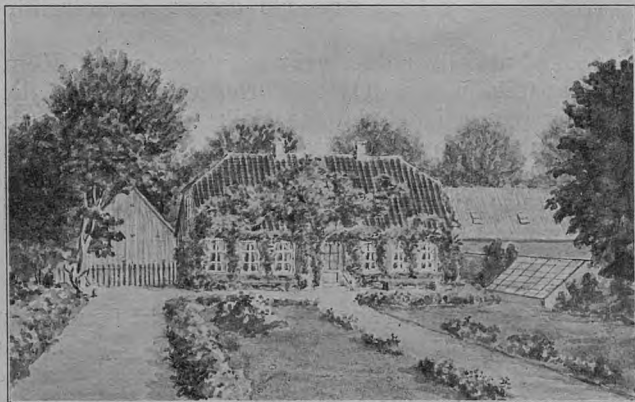
Mest af alt bliver dog, naar man dvæler ved Kommunehospitalet og dets Historie, een Følelse den fremherskende i det danske Folk; det er Taknemlighedsfølelsen overfor alle dem, Læger som Sygeplejersker, der uegennyttigt viede og gav deres Liv for at frelse andres!

Der er noget inderligt vemodigt ved at tænke paa de gamle Haver, der er svundet, alle de, der laa mellem Vold og Sø, som *Rørholm*. Ingen Historie har den gamle Have i levende Live, først efter sin Død fortæller den om sin svundne Herlighed, den stille, landlige Idyl i Voldskræntens Ly, nær Byens Larm og dog saa fjærn fra den, — Landliggeriet i Voldenes Læ og dog udenfor dem. Hvorfor beholdt vi dog ikke een eneste Rest af det? *Rørholm*sgade er Gravmonumentet over den gamle Have.

Inden vi forlader Partiet fra Port til Sø, er der endnu Observatoriet tilbage, den underlig skjulte Bygning, hvor mange Københavnerne tror, at man bestemmer Vejret, fordi man derfra gransker Himlen og dens Stjerner. Og intet andet Land burde dog vide bedre Besked om, hvad Astronomi er, end Danmark. Det Land, hvorfra *Tycho Brahe* »vilde

bære op til Stjernerne dets Ære«, den By, hvor han fra Vandmølletaarnet paa Volden gjorde sine første Observationer, har først glemt hans Videnskab og saa gemt hans Mindesmærke mellem Buske højt oppe paa en Voldrest, hvor ingen kommer, fordi Adgangen er forbudt. *Rundetaarn* skulde have mindet os om *Christian den Fjerdes* ideale Skuen mod det himmelske Lys, og *Ole Rømer*, vor Bys gode

Rørholm. (Overlæge Halks Samling.)

Politimester, bar Danmarks Navn ud over Verden som Astronom, da han med Midler, over hvis Fatigdom nutidig Videnskab kun kan smile, beregnede Lysets Hastighed med saa stor en Nøjagtighed, at Eftertiden kun har haft et Par latterlige smaa Decimaler at rette.

Men vort egentlige Observatorium fik vi først paa Nørrevold, da Arkitekt *Chr. Hansen* byggede det i 1859 til 61, en mærkelig Bygning, hvis irrede Kuppels Skønhed man først beundrer, naar man gaar i botanisk Have, saa langt imod Kommunehospitalet

som muligt. Der er mange andre Navne end de to store, berømte, som knytter sig til Studiet af de Eventyr, Stjernehimlen fortæller Menneskene hver evige Nat, »medens de sove derved som Stene«, som Astronomen *J. L. Heiberg* siger. Et eneste Navn skal vi her mindes endnu, fordi det knytter sig saa tæt til Københavns Historie; det er *Th. Bugges*. Hans Billede hænger paa Observatoriet, hans Minde staar lysende for alle dem, der har læst saa meget, at de véd, hvor glimrende han ordnede, reddede og hjalp ikke alene Mennesker, men ogsaa uvurderlige, saakaldte døde Skatte fra Undergang under Københavns Bombardement i 1807.

Med Sorg ser vi paa, at alt det gode gamle svin-
der; vi bøjer os for Tidens ubønhørlige Krav; men
vi har nu mere end nogensinde den Pligt overfor
vor By, naar det gode gamle skal fjernes, da at
erstatte det med endnu bedre nyt!

INDHOLD.

	Side
Forord	7
I. Indledning	9
II. Blaagaard	23
III. Assistens Kirkegaard	53
IV. Paa Ravensborg-Siden	70
V. Omkring Søerne	100
VI. Kommunehospitalet	112
